

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Filozofická fakulta

Historický ústav

Diplomová práce

Společnost hornických měst slavkovské oblasti v 16. století

Vedoucí práce: PhDr. Josef Hrdlička Ph.D.

Autor práce: Vladimír Lokajíček

Studijní obor: Kulturní historie

České Budějovice 2008

Prohlašuji, že jsem svoji diplomovou práci jsem vypracoval samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě filozofickou fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

V Českých Budějovicích dne 21. dubna 2008 _____

Chtěl bych velice poděkovat vedoucímu mé diplomové práce PhDr. Josefu Hrdličkovi, Ph.D. za jeho rady, cenné podněty, připomínky a vstřícnost.

Obsah:

1. Úvod.....	s. 5-10
2. Horní samospráva	
2.1. Od počátků dolování do roku 1507.....	s. 11-18
2.2. Horní samospráva v první polovině 16. století.....	s. 18-33
2.3. Horní samospráva ve druhé polovině 16. století.....	s. 33-37
3. Města	
3.1. Městská samospráva.....	s. 38-44
3.2. Městské obce.....	s. 44-46
3.3. Elity.....	s. 46-57
3.3.1. Jednotlivé rodiny.....	s. 57-73
4. Hornické obce	
4.1. „Těžařstva“.....	s. 74-84
4.2. Horní společenstvo.....	s. 84-95
5. Závěr.....	s. 96-97
Anotace.....	s. 98
Abstract.....	s. 99
Prameny a literatura	s. 100
Přílohy.....	s. 105

1. ÚVOD

Horní města tvoří zvláštní kategorii měst. Již od středověku se vymykala obvyklé charakteristice, neboť činnosti, které s hornictvím souvisely, do jisté míry vybočovaly ze zvyklostí tehdejšího hospodářství i správy. Právě organizací a právní úpravou se tato města lišila od ostatních sídelních útvarů. Také skladba společnosti a povaha jejích jednotlivých vrstev byla značně odlišná. Specifiku sociální skladby horních měst prohlubovala velmi diferencovaná vrstva osob přímo spjatých s důlní činností.¹ Právě pro tato specifika se horní města stala samostatným předmětem historického bádání.

Problematiky horních měst se samozřejmě dotkli také autoři věnující se městům obecně.² Těžiště bádání o horních městech však tkví v práci do jisté míry specializovaných historiků, kteří se zaměřují výhradně na hornictví a tím i na tento typ měst. Souhrnné práce o českém hornictví s kapitolami věnovanými největším horním městům v Čechách vydali Jan Kořan³ a Jiří Majer.⁴ Stejní autoři se věnovali také jednotlivým horním okrskům.⁵ K nim je nutné připočítat také například Václava Lomiče, Ladislava Jangla či Jaroslava Kudrnáče.⁶ Všichni uvedení autoři se však zaměřili spíše na báňsko-právní praxi v jednotlivých revírech a otázkám struktury a fungování společnosti horních měst se věnovali pouze okrajově.

¹ František HOFFMANN, *České město ve středověku*, Praha 1992, s. 210.

² Např. F. HOFFMANN, *České město*, s. 204-214; Josef JANÁČEK, *Řemeslná výroba v českých městech v 16. století*, Praha 1961.

³ Jan KOŘAN, *Přehledné dějiny československého hornictví*, Praha 1955.

⁴ Jiří MAJER, *Rudné hornictví v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Praha 2004. Dále také Josef HRABÁK, *Hornictví a hutnictví v království českém*, Praha 1902; Jan ČÁKA- Jaroslav ŠENK, *Horní města v Československu*, Příbram 1977-1987.

⁵ Např. J. KOŘAN, *Dějiny dolování v rudním okrsku kutnohorském*, Praha 1950; J. MAJER, *K počátkům montánního a právního vývoje Kutné Hory*, in: *Ius regale montanorum*, Kutná Hora 2000, s. 5-13; TÝŽ, *Těžba stříbrných rud v Jáchymově v 16. století*, Sborník Národního technického muzea 5, 1968, s. 111-279.

⁶ Např. Václav LOMIČ, *Nástin historie dolování u Horního Benešova*, Opava 1959; Ladislav JANGL, *Vývoj dolování v Blatenském revíru v Krušných horách ve 14-16. století*, Studie z dějin hornictví 6, 1975, s. 65-83; TÝŽ, *Nejstarší přímé i nepřímé doklady provozu cínových dolů u Krupky*, Studie z dějin hornictví 2, 1971, s. 35-54; TÝŽ, *Krupecké báňské řády 15. a 16. století*, Studie z dějin hornictví 1, 1971, s. 27-43. Jaroslav KUDRNÁČ, *Zlato v Pootaví*, Praha 1971.

Výjimkou v tomto směru byly práce Petra Jančárka,⁷ který se na uvedené otázky zaměřil mnohem podrobněji. Věnoval se především horním městům Krušných hor a přilehlých lokalit v 16. a 17. století. Za zmínku stojí, že mimo jeho zájem zůstala právě horní města Slavkovského lesa, i když i tato oblast leží v bezprostřední blízkosti Krušných hor. Ve svých pracích se zaměřil na strukturu společnosti a městské samosprávy jednotlivých měst. Věnoval se také demografickým jevům, zejména jejich odlišnostem spojeným právě s důlní činností a migrací hornického obyvatelstva.⁸ Sledoval rovněž sociální postavení a funkce těžařů. Pozornost věnoval též otázce, zda se těžaři rekrutovali z místních majitelů půdy a řemeslníků či se jednalo o zahraniční podnikatele. Snažil se zachytit i strukturu městských samospráv jednotlivých měst a sociální původ členů městských rad. Sledoval také provázanost městské společnosti těchto měst s důlní činností a vliv těžby na úroveň a strukturu života v nich. V tomto směru jsem se na něj pokusil ve své diplomové práci navázat. Je však nutné podotknout, že práce Petra Jančárka věnované horním městům jsou zaměřeny spíše obecněji. Autor se snaží nalézt společné jevy ve vývoji horních měst a upozorňuje na některé výjimky. Nesnaží se však podrobněji rekonstruovat jednotlivé sociální vrstvy společnosti horních měst a vztahy mezi nimi.

V 16. století byla ve Slavkovském lese, který se nachází v severozápadních Čechách, tři horní města, Horní Slavkov, Krásno a Čistá.⁹ Pomineme-li práci místního

⁷ Petr JANČÁREK, *Města českého Krušnohoří v době předbělohorské*, Ústí nad Labem 1971; *Hornictví v Hoře sv. Kateřiny za feudalismu*, Teplice 1980; TÝŽ, *Výrobní a sociální struktura v Jáchymově v polovině 17. století*, Studie z dějin hornictví 19, 1987, s. 90-103; TÝŽ, *Vznik měst a městeček v české části Krušnohoří v době předbělohorské*, in: *Z dějin československého hornictví*, Praha 1967, s. 12-42; TÝŽ, *Obyvatelstvo Jindřichovic a hornictví v předbělohorské době*, Studie z dějin hornictví 1, 1971, s. 104-113; TÝŽ, *Sociální struktura báňského města Kraslic na konci předbělohorského období*, *Minulostí západočeského kraje* 28, 1993, s. 127-174; TÝŽ, *Ekonomické typy báňských měst českého Krušnohoří v předbělohorské době*, *Folia Historica Bohemica* 16, 1993, s. 35-52.

⁸ TÝŽ, *Příspěvek ke studiu demografického vývoje českého Krušnohoří v předbělohorské době*, *Folia Historica Bohemica* 11, 1987; TÝŽ, *Základní rysy demografického vývoje Jáchymova v předbělohorské době*, *Sborník Národního muzea v Praze, řada A- Historie* 40, 1986, s. 3-17.

⁹ V této práci se však město Čistá (německy Lauterbach) věnovat nebudu, neboť to neumožňuje pramenný materiál související s tímto městem, ani to nezapadá do „časového kontextu“ této práce. Rozvoj města Čistá totiž spadá spíše do druhé poloviny 16. století a zejména století následujícího.

kronikáře Caspara Bruschia (1519-1557) sepsanou v polovině 16. století a vydanou na počátku století následujícího,¹⁰ byl prvním obdobím zvýšeného zájmu o historii a vývoj těchto měst závěr 19. a počátek 20. století.¹¹ Jednalo se výhradně o německy psané práce, jejichž autory byli především kronikáři a archiváři z oblasti dnešního Karlovarského kraje. Autoři těchto prací tak měli výborné znalosti a přehled v pramenném materiálu. Můžeme uvést například kronikáře Vinzenze Prökla, který se po celý život zabýval historií Chebska a jednotlivých měst, či Antona Gnirse, jenž byl na počátku 20. století archivářem v Lokti i zámeckého archivu v Bečově nad Teplou a publikoval své archivní průzkumy i nové poznatky v topografických pracích. Mnohdy využívali prameny, které již nejsou k dispozici, o čemž se zmíním níže. Většina těchto monografií však měla spíše charakter topografický.

V průběhu druhé poloviny 20. století se oblastí Slavkovska zabývali převážně historici a odborníci věnující se báňsko-právní praxi a technické úrovni těžby v tomto revíru. Můžeme uvést již jmenované Jana Kořana¹² a Jiřího Majera¹³ či Ludmilu Kubátovou.¹⁴ Většinou se však jednalo pouze o krátké studie, které se soustředily jen

¹⁰ Caspar BRUSCHIUS, *Gründliche Beschreibung des Fichtelberges*, Dresden 1612.

¹¹ Vinzenz PRÖKL, *Geschichte der königlichen Bergstädte Schlaggenwald und Schönfeld*, Eger 1887; Rudolf PROSCH, *Abriss der Geschichte der alten, einst kaiserlichen freien Bergstadt Schlaggenwald*, Schlaggenwald 1938; Eduard REYER, *Städtisches leben im sechzehnten Jahrhundert- Kulturbilder aus der freien Bergstadt Schlackenwald*, Wien 1904; Anton GNIRS, *Eine Bergchronik der Städte Schlaggenwald und Elbogen*, 1926; TÝŽ, *Topographie der historischen und kunstgeschichtliche Denkmale. Der politische Bezirk Elbogen*, Praha 1927; Karl ENZMANN, *Chronik der uralten, ehemals königlich freien Bergstadt Schönfeld, Bez. Elbogen*, Krásno 1934; O. LANGHAMMER, *Zinnwerksordnung der Städte Schlackenwald, Schönfeld, Lauterbach 1548*, Praha 1930.

¹² J. KOŘAN, *Z minulosti krušnohorského a slavkovského cínovce*, in: *Cín v dějinách vědy, techniky a umění I.*, Praha 1970, 99-164; TÝŽ, *Slavkovské báňské řády*, Studie z dějin hornictví 1, 1971, s. 44-59.

¹³ J. MAJER, *K počátkům báňsko-právního vývoje na Slavkovsku do 16. století*, *Minulostí západočeského kraje* 8, 1971, s. 126-140; TÝŽ, *Těžba cínu ve Slavkovském lese v 16. století*, Praha 1970.

¹⁴ Ludmila KUBÁTOVÁ, *Horní řády pro stříbrné doly v Horním Slavkově a Krásně*, Studie z dějin hornictví 1, 1971, s. 60-103; TÝŽ, *Prameny k dějinám českého cínu*, in: *Cín v dějinách vědy, techniky a umění II.*, Praha 1970, s. 91-136.

na některé aspekty těžby či života ve městě. Výjimkou v tomto ohledu byla monografie Jiřího Majera,¹⁵ která je jedinou ucelenější prací z tohoto období. Také tato práce je však orientována spíše na vývoj těžby v 16. století a strukturu horní samosprávy.

Zájem o historii a vývoj oblasti Slavkovského lesa opět narostl po roce 1990. Iniciativu převzali především pracovníci Okresního muzea v Sokolově, zejména pak Pavel Beran.¹⁶ Historii Horního Slavkova a kraje se však věnovali i jiní.¹⁷ I v tomto případě však platí, že se jednalo o práce, které se zabývaly převážně báňsko-právním vývojem v oblasti a rozvojem těžby. Naopak práce, jež se věnovaly samotným městům a životu v nich, byly zaměřeny na delší časové období a nebylo v nich možné podrobněji zachytit jednotlivé aspekty života místní společnosti.

Prameny týkající se vývoje této oblasti v 16. století jsou značně neucelené a nejednotné. Ačkoli se dochovaly prameny různého typu, není možné je lépe využít, protože se týkají jen krátkého časového úseku. Můžeme je rozdělit do tří kategorií. První z nich jsou prameny, které vznikly v souvislosti s činností městské správy. Jedná se o různé listiny a zčásti také o úřední knihy.¹⁸ Uloženy jsou ve Státním okresním archivu Sokolov se sídlem v Jindřichovicích ve fondu Archiv města Horní Slavkov.¹⁹ Bohužel fond, v němž jsou uloženy prameny vztahující se k městu Krásno, není dosud přístupný.²⁰ Do pomyslné druhé kategorie lze zařadit zejména horní knihy a další

¹⁵ J. MAJER, *Těžba*.

¹⁶ Pavel BERAN, *Královské horní město Horní Slavkov*, Sokolov 2001; TÝŽ, *Historické kontrasty Horní Slavkov*, Sokolov 2002. Dále také TÝŽ a kolektiv, *Dějiny Karlovarského kraje*, Karlovy Vary 2004; TÝŽ a kolektiv, *1000 let hornictví cínu ve Slavkovském lese*, Sokolov 1996.

¹⁷ Rudolf TOMÍČEK, *Báňské zákonodárství v historii královských horních měst Horní Slavkov, Krásno, Čistá*, Horní Slavkov 2007; Josef BRTEK, *Slavkovské osobnosti*, Studie z dějin hornictví 25, Praha 1995, s. 16-19; J. BRANDL, *Schönfeld*, Erzhausen 1999; TÝŽ, *Schönfeld. Ehemalige königlich freie Bergstadt im Egerland*, Stocktadt a. M. 1983.

¹⁸ Např. SOkA Sokolov, Archiv města Horní Slavkov, Úřední knihy (1509)-1945, Radní protokoly z let 1581-1835; Kopiař- „Amstkorespondenz-Vormerkung 1541-1711; Kopiař- „Vormerksbücher 1558-1584; Knihy rozhodnutí a kupních smluv 1559-1597; Kniha purkmistra 1581-1587; Knihy o koupi a prodeji 1529-1747; Dlužní knihy 1531; Kniha kvitancí 1552-1592; Dědické knihy 1550; Účetní kniha 1547-1570.

¹⁹ TAMTÉŽ, Listiny 1487-1872.

²⁰ TAMTÉŽ, Archiv města Krásno.

prameny vzešlé z činnosti horních úřadů. Většina z nich je uložena v Národním archivu v Praze ve fondu Vrchní horní úřad Jáchymov.²¹ Část písemností horních úřadů je uložena také ve Státním okresním archivu v Sokolově ve fondech Horní úřad Horní Slavkov a Vrchní horní úřad Horní Slavkov. Bohužel ani jeden z těchto dvou fondů není dosud přístupný. Třetí kategorií jsou zprávy a spisy vzniklé z činnosti úřadů nadřízených horním úřadům v oblasti. Jedná se o spisy adresované české komoře, nejvyššího horního hejtmana či nejvyššího hormistra, které jsou uloženy v Národním archivu v Praze ve fondu Staré montanum.²² Jsou mezi nimi zprávy komisí, které měly zkontrolovat stav dolů a zjišťovat nedostatky. Dále pak jsou v tomto fondu zahrnuty také výkazy těžby a výnosů, spisy o zpracování cínu, o různých sporech či dědických záležitostech týkajících se důlních podílů a podobně.

Jak již bylo naznačeno, část archivních materiálů vztahujících se k této oblasti se v průběhu staletí ztratila. Týká se to především pramenů z první poloviny 16. století. Podle svědectví již jmenovaného kronikáře Caspara Bruschia byla velká část pramenů z tohoto období zničena a ztracena již za zmatků v době šmalkaldské války a následné konfiskaci bečovského panství.²³ Bohužel se do dnešních dnů nedochovaly ani archiválie, které toto období „přečkaly“. Po roce 1945 totiž z městského archivu Horního Slavkova zmizely některé velmi cenné horní knihy, jež zde byly uloženy. Jednalo se například o nejstarší knihu propůjček (Berglehensbücher) z let 1439-1542, další knihu propůjček z let 1525-1545 a recesní knihu (Recessbuch) z let 1540-1547.²⁴

Cílem této práce bylo zachytit fungování a popsat jednotlivé vrstvy společnosti horních měst Slavkovské oblasti v 16. století. Toto století jsem vybral záměrně, protože bylo obdobím největšího rozmachu ale také postupné stagnace celé oblasti. Důvodem, proč jsem si vybral toto téma a kladl zmíněný cíl, byla skutečnost, že takový pokus ještě nebyl realizován a literatura, která se historii a vývoji obou měst

²¹ Např. NA Praha, Vrchní horní úřad Jáchymov, Horní Slavkov: kniha propůjček, žádostí a potvrzení 1547-1563, kn. č. 523; Kniha propůjček, žádostí a potvrzení 1550-1591, kn. č. 524; Kniha propůjček, žádostí a potvrzení 1572-1612, kn. č. 525; Kniha rozhodnutí a smluv, kn. č. 527; Kniha úředního jednání 1576-1579, kn. č. 539; Kniha úředního jednání 1579-1583, kn. č. 540; Kniha propůjček 1552-1709, kn. č. 586;

²² NA Praha, Staré montanum sv. 8, R- Horní Slavkov, kart. č. 1058-1098.

²³ J. MAJER, *Těžba*, s. 14.

²⁴ L. KUBÁTOVÁ, *Prameny*, s. 106

věnovala, se zaměřila spíše na báňsko-právní vývoj celé oblasti bez většího zájmu o jednotlivé vrstvy zdejší společnosti.

Aby bylo možné podrobně sledovat strukturu a fungování místní společnosti, bylo nejdříve potřeba rekonstruovat strukturu a vývoj správního systému v oblasti. Proto jsem se zaměřil na zdejší horní a městskou samosprávu. Snažil jsem se zachytit pravomoci i povinnosti jednotlivých úředníků, dále pak také fungování a vývoj obou správ i jejich vzájemné prolínání. Vedle struktury obou správ jsem se soustředil na sociální původ úředníků a kritéria jejich výběru. Pokusil jsem se také srovnat do jaké míry byla norma předepsaná předpisy a řády naplněna v praxi.

Pozornost jsem věnoval především městským obcím obou měst. Zajímalo mě, do jaké míry byla jejich struktura, fungování i úroveň společenského života ovlivněna místní těžbou. Zvláště jsem se zaměřil na přední měšťanské rodiny a jejich osudy po celé sledované období. Vytýčil jsem základní charakteristiky, které takové rodiny musely splňovat s přihlédnutím k tomu, že šlo o města horní, a sledoval jsem, do jaké míry je jednotlivé rodiny naplňovaly. Kromě toho jsem se alespoň částečně pokusil vyzorovat úroveň života místních městských obcí v porovnání s „běžnými“ městy té doby.

Kromě městské obce jsem se věnoval také společenství horníků. Pokusil jsem se zachytit vzájemné vztahy obou obcí, a také to, jak byla horní obec měšťany vnímána. Snažil jsem se také do jisté míry rekonstruovat podmínky života hornických obyvatel a zachytit jejich každodenní život. Vedle toho jsem se zaměřil i na to, jak vnímali sami sebe a jak tato komunita fungovala. Sledoval jsem její strukturu a také symboly jejich kolektivní identity.

Pokusil jsem se tak vytvořit ucelený obraz společností dvou horních měst, které spolu sousedily. Zaměřil jsem se především na její dvě hlavní složky, tedy obec městskou i společenství hornických obyvatel. Ačkoli se tato diplomová práce časově zaměřuje zejména na 16. století, pokusil jsem se v rámci možností i o přesah do období předcházejících i následujících, aby byly zachyceny a vysvětleny všechny souvislosti.

2. Horní samospráva

2.1. Od počátků dolování do roku 1507²⁵

Dříve, než se budu důkladněji věnovat horní samosprávě ve sledovaném období, přesněji jejímu vývoji a fungování, pokusím se přiblížit báňsko-právní praxi z dob předcházejících. Báňsko-právní praxe v této oblasti vycházela od počátků zdejší těžby²⁶ především z horního práva vydaného Václavem II. v roce 1300 nazývaného *Ius regale montanorum*, někdy označovaného též jako *Constitutiones iuris metallici*, které platilo na celém území Koruny české. Toto právo se stalo základem českého báňského zákonodárství a mělo v českých zemích povahu zákona vydaného panovníkem.²⁷ Kromě předpisů *Ius regale montanorum* byla praxe v tomto revíru, stejně jako i v ostatních, utvářena také místními zvyklostmi a tradicemi, které se vyvíjely od počátků těžby a vycházely ze zdejších podmínek.²⁸ Pomocí vlastních předpisů ji mohla upravovat také místní pozemková vrchnost. V tomto směru na Slavkovsku nejvíce vynikali Pluhové z Rabštejna, kteří tuto oblast získali spolu s celým bečovským panstvím v roce 1495²⁹ a již od počátků své držby se zaměřili na sjednocení a zpřehlednění místní důlní činnosti s cílem zvýšit své zisky a využít tak

²⁵ V tomto roce byl vydán první dodnes dochovaný horní řád. Vydal jej Jan Pluh z Rabštejna a týkal se stříbrorudných dolů. Řád byl v původním znění otisknut Ludmilou Kubátovou, překlad řádu podle Dr. Ladislava Jangla otiskl Rudolf Tomíček; L. KUBÁTOVÁ, *Horní řády*, s. 71-74; R. TOMÍČEK, *Báňské zákonodárství*, s. 39-41.

²⁶ Přímými písemnými prameny je prokázána těžba cínu v této oblasti ve 14. století, podle nepřímých pramenů ji lze prokázat již ve 13. století; L. KUBÁTOVÁ, *Horní řády*, s. 60.

²⁷ Platnost *Ius regale montanorum* skončila teprve 1. listopadu 1854, kdy podle patentu z 23. května téhož roku vstoupil v platnost rakouský horní zákon; L. JANGL, *Krupecké báňské řády*, s.40.

²⁸ Způsob těžby ovlivňovala především skutečnost, jaké druhy ložisek se v dané oblasti vyskytovaly. V případě Slavkovska to byly tzv. greisenové žilníky či pně, tedy jakési spleti slabých žil tvořících větší tělesa s bohatým zrudněním. Nešlo tedy o klasické dlouhé žíly, jak jsou známy z některých jiných českých revírů. Na žilnících byla využívána dobývací metoda zvaná šíření. Při šíření se z otvirkového díla, kterým mohla být jáma či štola, razil želízkováním překop do samotného zrudněného tělesa, kde se pak rubalo na všechny strany. Tak vznikaly mnohdy rozsáhlé vyrubané prostory, v nichž zůstávaly pouze pilíře greisenů s chudším zrudněním, tedy jakési sloupy, které měly bránit zřícení. Při této metodě se používalo i tzv. sázení ohně, při němž se ložisko narušovalo ohněm, aby se usnadnila práce při rubání; J. KOŘAN, *Z minulosti*, s. 109.

²⁹ R. TOMÍČEK, *Báňské zákonodárství*, s. 29.

lépe zdejšího nerostného bohatství. Během své držby³⁰ vydaly Pluhové z Rabštejna celkem tři řády a několik doplňků k nim, čímž upravovaly těžbu kovů v této oblasti.³¹

Platilo však, že pozemková vrchnost nemohla svými předpisy změnit jednotlivé články zákoníku *Ius regale montanorum*, který byl nadřazen všem řádům vydaným v jednotlivých revírech. Tyto řády a předpisy se tak měly týkat pouze oblastí těžby, které zákoník přímo neupravoval.³² Na cínových dolech však byl vliv pozemkové vrchnosti o mnoho větší než v případě dolů na drahé kovy (zlato a stříbro), protože *Ius regale montanorum* bylo sepsáno právě pro doly na stříbro a nezohledňovalo tak výlučnosti těžby tzv. užitkových kovů (cín, měď, olovo a další).³³ Navíc bylo pochopitelné, že za dvě stě let od vydání zákoníku neplatily všechny jeho články doslovně, neboť vycházel z tehdejších okolností a zkušeností, které se však během následujících století proměnily. Zejména se to týkalo výrobních vztahů, rozvoje důlní techniky a nových správních poměrů.³⁴ Proto bylo nutné stávající zákoník doplnit. S tím také souvisí nárůst počtu řádů na konci 15. a počátku 16. století.³⁵

Báňsko-právní praxe v oblasti Slavkovského lesa byla výrazně ovlivněna také zkušenostmi ze starších českých důlních okrsků, jako byla Kutná Hora nebo Jihlava, či z horních měst z německé strany Krušných hor, mezi něž patřil například Freiberg, Annaberg a další. Přenos zkušeností z těchto revírů souvisel především z migrací hornických rodin či jednotlivců z těchto okrsků do nově se rozvíjejících hornických oblastí. Takovým příkladem může být rodina Mulzů, která přišla do oblasti Slavkovského lesa z Kutné Hory v době husitských válek.

Základními principy vycházejícími z *Ius regale montanorum*, které byly využívány v praxi i v okolí Horního Slavkova a Krásna, byly horní regal a horní

³⁰ Pluhové z Rabštejna byli majiteli bečovského panství do roku 1547, kdy jim bylo Ferdinandem I. za účast Kašpara Pluha v protihabsburském povstání zkonfiskováno; TAMTÉŽ.

³¹ Byly to: Řád pro stříbrné doly z roku 1507. Dále pak Řád pro stříbrné doly z roku 1531, jehož originál je uložen v SOkA Sokolov, Archiv města Horní Slavkov, Perckwerck Instruction, fol. 35-63. Pro cínové doly byl vydán horní řád v roce 1509, který je uložen TAMTÉŽ, fol. 1-13. Překlad všech řádů podle Dr. L. Jangla je otisknut v R. TOMÍČEK, *Báňské zákonodárství*.

³² L. JANGL, *Krupecké báňské řády*, s. 38.

³³ Užitkové kovy byly označovány též jako kovy obecné.

³⁴ L. KUBÁTOVÁ, *Horní řády*, s. 64.

³⁵ L. JANGL, *Krupecké báňské řády*, s. 39.

svoboda. O těchto principech sice není přímá zmínka v žádné z listin z této doby ani v později vydaných rádech. Přesto je zřejmé, že i v této oblasti byly platné, neboť zdejší báňsko-právní praxe, jak ji známe ze 16. století, by bez nich nefungovala.³⁶ Pravděpodobně byly tyto zásady v českých zemích, jež měly starou hornickou tradici, natolik vžitě, že je pozdější řády ani nemusely zdůrazňovat.³⁷ Z horního regálu vyplývalo právo na podíl z vytěžené rudy, tzv. desátek,³⁸ a na její výkup. V teorii patřilo dle *Ius regale montanorum* toto právo králi, a to na všechny kovy, tedy jak drahé tak i užitkové. Tuto zásadu zdůraznila například i zlatá bula Karla IV. z roku 1356.³⁹ V praxi však tato zásada naplněna nebyla. Panovníci se totiž zajímali především o drahé kovy, z nichž jim plynul vyšší zisk a navíc byly tzv. kovy mincovními. Obecné kovy pak přenechávali pozemkovým vrchnostem.⁴⁰ To platilo i v případě Slavkovska, což dokazuje skutečnost, že Krásnu udělovala všechny horní svobody již od počátku právě pozemková vrchnost. Práva na užitkové kovy získávaly pozemkové vrchnosti postupně. Tento vývoj však byl výrazně urychlen v obdobích nestability a omezení královské moci, jako tomu bylo například za vlády Vladislava Jagelonského.⁴¹ Skutečnost, že výrazný vliv na vývoj báňsko-právní praxe v oblasti těžby užitkových kovů měly právě pozemkové vrchnosti, vedla k tomu, že horní zákonodárství v jednotlivých revírech bylo do jisté míry nezávislé a autonomní. Jakýmsi spojovacím článkem pak bylo pouze *Ius regale montanorum*.

Z horní svobody, jak jí formulovalo *Ius regale montanorum*,⁴² vyplývalo svobodné hledání ložiska, tzv. kutání, kterému nesměla bránit dokonce ani pozemková vrchnost. Pokud by však kutání opravdu bránila, hrozilo, že ji budou tyto pozemky odejmuty. Kutajícím, kterým mohl být kdokoli znalý hornické činnosti, byla zároveň zajištěna ochrana jeho majetku. Kutání, tedy hledání ložiska, probíhalo tak, že kutající zažádal o předběžnou propůjčku. Na jejím základě obdržel tzv. nálezovou jámu

³⁶ Jan KOŘAN, *Z minulosti*, s. 139.

³⁷ TAMTÉŽ.

³⁸ Původně byl v Čechách tento podíl nejdříve 1/8, až později se ustálil na 1/10; TAMTÉŽ, s. 137.

³⁹ TAMTÉŽ, s. 135.

⁴⁰ TAMTÉŽ.

⁴¹ R. TOMÍČEK, *Báňské zákonodárství*, s. 68.

⁴² „*Na poli svobodném, kdežto každému i všady dopuštěno jest dělati a rudy hledati, miesto k učinění dolu sobě osobie a ihned to právem horničím své činí*“; J. KOŘAN, *Z minulosti*, s. 138.

(fundgrabe). V rámci této předběžné propůjčky měl právo na kov obsažený v ložisku, na něž během svého kutání narazil. Tento postup, při němž se žádalo o předběžnou propůjčku se označoval též jako mutování (mutton) a byl běžný i v jiných českých báňských revírech.⁴³ Když kutající narazil na ložisko rudy, měl povinnost oznámit to příslušným úředníkům a doložit jeho dobyvatelnost, tedy skutečnost, že ruda, na níž narazil má potřebný obsah cínu a je možné ji těžít. Dobývatelnost ložiska osobně hodnotil příslušný horní úředník. Poté kutající zažádal o tzv. definitivní propůjčku, na jejímž základě obdržel určité dolového pole- míru (maas).

Udělením propůjčky se žadatelé stávali majiteli propůjčeného léna a mohli zahájit práce na těžbě rudy na vymezené části žíly. Navíc jim bylo zaručeno, že jim propůjčená míra nebude udělena nikomu jinému. Oni sami ji pak mohli prodat, předat, pronajmout či odkázat. Nebylo-li stanoveno jinak, bylo léno dědičné. Přesto o tuto míru mohli přijít, a to v případě, že porušili platný horní řád či přerušili samovolně těžbu.⁴⁴ Velikost míry stanovil řád na sedm lánů. Podle Ius regale montanorum šla tato míra až do „věčné hloubky“.⁴⁵ V případě křížení dvou či více dolů řešili nastalé spory příslušní vrchnostenští horní úředníci, o nichž se zmíním později. Propůjčené míry bylo třeba ve třech dnech obložit, tedy vyznačit její hranice, a obsadit dělníky, neboť jakmile byla míra obložena, musela být nadále v nepřetržitém provozu, aby byla co nejdříve provedena otvírka ložiska a bylo možné začít těžít.⁴⁶ Majitel takové propůjčky tak musel vybudovat důl a uvést ho do provozu, a to maximálně do 6 týdnů.⁴⁷ Pokud nedodržel některou z uvedených lhůt⁴⁸ či povinností,⁴⁹ byla jeho propůjčka zrušena a uvolněna. Poté o ni mohl zažádat někdo z horníků, kteří na dole pracovali. Pokud toho nevyužili, byla propůjčka udělena někomu jinému s tím, že převzal i dělníky zde pracující.

⁴³ TAMTÉŽ, s. 139.

⁴⁴ TAMTÉŽ.

⁴⁵ TAMTÉŽ.

⁴⁶ SOKA Sokolov, Archiv města Horní Slavkov, Perckwerck Instruction, fol. 1'.

⁴⁷ TAMTÉŽ.

⁴⁸ Lhůta mohla být v některých případech prodloužena. K tomu mohlo dojít například v případě zatopení nálezných jámy či dolu, jejich zasypání a podobně.

⁴⁹ Takovou povinností byl například nepřetržitý provoz. Pokud bylo zjištěno, že se tři denní směny po sobě nepracuje, byla míra uvolněna.

Regální pán, v případě cínových dolů pozemková vrchnost, mohl kromě desátku vybírat také dávky z vážení vyrobeného cínu a z jeho následného flosování, tedy konečné úpravy kovu. Na Slavkovsku se vrchnost vzdala poplatků z váhy již v roce 1355, kdy bylo vážení i poplatky z něj převedeny na město Krásno.⁵⁰ Tím sice vrchnost přišla o určitý zisk, zbavila se však také povinností spojených s vážením, jako byl například plat pro vážného a podobně. Tyto povinnosti totiž přešly rovněž na město. Navíc tím byla zavedena povinnost vážení na jedné váze, což mělo pro vrchnost větší význam, neboť tím byla umožněna přesnější kontrola vyrobeného cínu a tím i stanovení desátku. Tuto skutečnost akceptovali i pozdější pozemkoví páni a tak se tento stav zachoval až do 16. století. Nic na tom nezměnil ani řád pro cínové doly vydaný Janem Pluhem z Rabštejna v roce 1509.

Také poplatky z flosování si vrchnost bečovského panství nenechala ve své moci. Není sice známo, jaká byla v tomto směru praxe v 15. století, ale na počátku století následujícího již flosovací pec i její provozování a poplatky náležely havířskému bratrstvu, o čemž se podrobněji zmíním v následujících kapitolách. I v tomto případě byly důvody obdobné jako u poplatků z vážení. Bečovská vrchnost neprováděla ani výkup rudy či kovu, který z regálu vyplýval,⁵¹ a přenechávala tuto záležitost těžařům.⁵² Pozemková vrchnost tohoto revíru si tak ponechala pouze poplatky z desátku. Proto se soustředila nejen na jejich co nejefektivnější výběr a kontrolu vyrobeného cínu, ale i na rozvoj dolování jako celku, který by vedl ke zvýšení množství vyrobeného kovu. To se nejlépe dařilo Pluhům z Rabštejna, kteří na počátku 16. století vytvořili pevnou strukturu báňské správy s kontrolní funkcí a podporovali rychlý rozvoj těžby na svém panství. Své zisky ze zdejší těžby rozmnožovali Pluhové z Rabštejna také svojí podnikatelskou činností. Jak vyplývá ze zápisů v horních knihách, vlastnili podíly některých dolů a štol i úpravny vytěžené rudy.

⁵⁰ Karel KUČA, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III*, Praha 1997, s. 180.

⁵¹ Obdobně tomu bylo například i v Krupce; Jan KOŘAN, *Z minulosti*, s. 138.

⁵² Změna nastala až po roce 1548, kdy tohoto práva začal využívat král Ferdinand I., který ke dni 1. ledna 1552 zavedl královský monopol na cín; Pavel BERAN, *Královské horní město*, Sokolov 2001, s. 247.

Pro nedostatek pramenů není možné podrobněji rekonstruovat báňskou praxi z období před rokem 1507. Pravděpodobně se však již od počátků postupně vyhraňovaly dvě základní zájmové sféry. První z nich byla sféra správní a soudní, kterou si vyhradily městské instituce obou měst, Horního Slavkova i Krásna, zejména městský soud a rada. Obě tyto sféry ovládala města až do přelomu 15. a 16. století, kdy byly za pánů z Rabštejna posíleny pravomoci vrchnostenských horních úředníků. Městské instituce se snažily získat svoji moc zpět, z čehož vyplývaly i určité spory s horními úředníky, o nichž se zmíním později. Zásluhou rostoucího významu samotných měst se jim to sice do určité míry podařilo, nikdy však již nedosáhly stavu z dob předcházejících. Druhou sférou byla odborná provozní a báňskoprávní agenda, která náležela převážně do pravomoci báňských úředníků, zejména pak vrchnostenského horního úředníka.⁵³

Od počátku dolování bylo správním centrem této oblasti městečko Krásno (Schönfeld). Nejstarším dochovaným písemným potvrzením této skutečnosti je listina z roku 1355, kterou vydali tehdejší držitelé bečovského panství bratři Borek⁵⁴ a Slávek z Rýzmburka. S odvoláním na předchozí výsady udělené městečku jejich rodiči potvrzovali oba bratři Krásenským soudní pravomoc a správu všech rýžovišť a cínových dolů na Bečovsku včetně práva na zisk z poplatků, jež plynuly z vážení vyrobeného cínu.⁵⁵ Bohužel tento ani žádný jiný z dochovaných pramenů neumožňuje podrobněji zachytit báňsko-právní praxi v době, kdy bečovské panství a tím i Slavkovsko patřilo pánům z Rýzmburka.

Více informací poskytují až prameny z 15. století, kdy držitelé bečovského panství byli páni z Plavna.⁵⁶ Do správy ani provozu místních dolů sice nepřinesli žádné výrazné novinky, ale listiny,⁵⁷ jimiž potvrzovali práva udělená předchozími

⁵³ J. MAJER, *K počátkům*, s. 128.

⁵⁴ Přepis jeho jména se různí: Borek, Boreš či Bureš.

⁵⁵ A. HAAS (ed.), *Privilegia nekrálovských měst českých z let 1232-1452*, Praha 1954, s. 114-115.

⁵⁶ Páni z Plavna převzali bečovské panství v roce 1411 a ovládali jej až do roku 1495, kdy jej koupili Rabštejnové; R. TOMÍČEK, *Báňské zákonodárství*, s. 27.

⁵⁷ Jednalo se o dvě listiny z let 1456 a 1472. První z nich vydal 28. února 1456 Jindřich z Plavna a potvrdil v ní Krásnu privilegia udělená bratry Borešem a Slavkem z Rýzmburka; A. HAAS (ed.), *Privilegia nekrálovských měst českých z let 1453-1500*, Praha 1960, s. 26-27. Druhou listinu

vlastníky panství, obsahují cenné zmínky o tehdejší správní praxi. Z nich je patrné, že přetrvávalo dominantní postavení Krásna. Krásenská městská rada měla společně s vrchnostenským horním soudcem spravovat na bečovském panství doly na všechny kovy kromě zlata a stříbra. Z toho lze usoudit, že stříbrné a zlatorudné doly již v této době podléhaly samostatné správě.⁵⁸ Pro toto tvrzení však neexistují žádné přímé prameny a proto jej nelze brát jako fakt.

Ve zmíněných listinách jsou poprvé jmenovány také některé horní úřady. Bohužel v nich však chybí podrobnější zmínky o jejich pravomocích či povinnostech. Prvním z jmenovaných úřadů byl horní soudce a horní soud. Horní soudce, který sídlil v Krásně, patřil mezi vrchnostenské úředníky a byl tedy do svého úřadu dosazován přímo držitelem panství či jeho zástupcem, v tomto případě hejtmanem. Byl obdobou úřadu horského rychtáře, který byl zmiňován v *Ius regale montanorum*. Podle tohoto práva byl soudcem, který rozsuzoval spory vyplývající z porušování báňského řádu.⁵⁹ Více se o této funkci z výše jmenovaných pramenů nedovídáme. Je však pravděpodobné, že již v 15. století měl také pravomoc udělovat povolení k výměře dolového pole a následné těžbě. Tato pravomoc horního soudce vycházela z místní tradice, neboť v jiných českých horních revírech, jako byla například Kutná Hora, patřily tyto záležitosti do kompetence hormistra jako úředníka těžařů.⁶⁰ Horní soud jako celek pak byl nejvyšším vrchnostenským úřadem v této oblasti a zasedal v Krásně.⁶¹

Druhým v pramenech zmiňovaným vrchnostenským horním úředníkem byl hormistr. Stejně jako rychtář měl dbát, aby byla dodržována práva a předpisy stanovené řádem. Získal také určitou soudně-právní pravomoc, což mu umožňovalo řešit spory mezi těžaři či jejich konflikty s havíři. Pravděpodobně mohl trestat také přestupky proti „zaběhnutým zvyklostem“. Větší spory či těžší přestupky pak předával vyšší instanci, kterou byl horní soud, jehož zasedání se sám pravidelně účastnil. Další jeho povinností bylo dohlížet při vážení cínu a veškeré rudy podléhající desátku u

vydal 25. července 1472 jeho syn Jindřich III. z Plavna a konfirmoval tím všechny výsady Krásna udělené jeho předchůdci; TAMTÉŽ, s. 151-153.

⁵⁸ Tuto domněnku zveřejnila L. KUBÁTOVÁ, *Horní řády*, s. 60.

⁵⁹ J. KOŘAN, *Z minulosti*, s. 142.

⁶⁰ J. MAJER, *Těžba*, 17.

⁶¹ Kdy a jak často zasedal v době před rokem 1507, není pro nedostatek pramenů známo.

váhy, aby se obchodovalo beze škod. Podrobnější informace o jeho pravomocích, povinnostech ani samotné činnosti v 15. století však nejsou známy.

Je samozřejmě nepravděpodobné, že by správu nad doly tvořili jen dva úředníci. Vedle horního soudu a hormistra byli v Krásně jistě i jiní horní úředníci, jako například horní přísežní, vážný, desátník, horní písař či měřič. Přímé doklady o jejich funkcích však pro 15. století neexistují.⁶²

Ačkoli toho o báňsko-právní praxi před rokem 1507 mnoho nevíme, je zřejmé, že se stala základem pro pozdější uspořádání, které vedlo k prudkému rozmachu těžby. Oba základní řády, tedy Řád pro stříbrorudné doly z roku 1507 a Řád pro cínové doly z roku 1509, se na ni často odvolávaly a v mnohém na ni navazovaly.

2.2. Horní samospráva v první polovině 16. století (do r. 1547)

Horní samosprávu v první polovině 16. století je již pro větší počet dochovaných pramenů možné zachytit mnohem podrobněji. Bohužel však nejsou pro toto období dochovány žádné prameny, které by přiblížily skutečnou praxi. K dispozici jsou pouze řády a předpisy, kterými se tehdejší báňsko-právní praxe měla řídit. Je tedy možné zachytit jen ideální podobu struktury horní správy bez porovnání se skutečným stavem.

Báňsko-právní praxe se v tomto období řídila především horními řády vydanými bečovskou vrchností na počátku 16. století. Jimi byla vytvořena pevná struktura báňské správy s kontrolními orgány a soudními institucemi, která se poněkud lišila od klasického českého schématu, jak jej známe z jihlavské či kutnohorské verze nebo pozdějších právních modelů jáchymovského typu.⁶³ Nové řády však neupravovaly všechny záležitosti těžby. V takovém případě se praxe řídila dle předpisů *Ius regale montanorum*. To platilo zejména v případě těžby stříbra.

Předtím, než se začneme zabývat strukturou horní samosprávy, je nutné si uvědomit, že samospráva pro cínové doly se lišila od správy pro stříbrorudné doly. O tom svědčí již samotná existence dvou typů řádů. Obě samosprávy měly vlastní správní struktury, které se však v určitých směrech prolínaly. Důvodem dvojí samosprávy byla již uvedená skutečnost, že cín patřil mezi takzvané obecné kovy, na něž se již v této době nevztahovalo královské regální právo. V tomto případě byl

⁶² L. KUBÁTOVÁ, *Prameny*, s. 102.

⁶³ J. MAJER, *Těžba*, s. 17.

regálním pánem vlastníků pozemků, tedy bečovská vrchnost. Struktura správy cínových dolů tak vycházela z vrchností vydaných báňských řádů a předpisů, zatímco správa stříbrorudných dolů vycházela převážně z *Ius regale montanorum*, které bylo vrchnostenskými řády a předpisy jen doplňováno. Tyto řády a předpisy musely být navíc potvrzeny králem. Král sice bečovské vrchnosti těžbu stříbra povolil, ale zároveň se na ni vztahovala jiná kritéria. Mimo jiné byli horní úředníci pro stříbrné doly odpovědní také králi a skládali mu i přísahu. Platil se i desátek do královské pokladny. Vzhledem k tomu, že cínorudné dolování bylo mnohem intenzivnější než těžba stříbra,⁶⁴ byl také počet úředníků určených pro cínové doly větší a struktura této samosprávy mnohem složitější a do jisté míry i propracovanější.

Horní úředníky lze navíc, stejně jako ve všech ostatních horních revírech v Čechách, rozdělit do dvou skupin. První z nich tvořili vrchnostenští úředníci, kteří byli dosazeni vrchností. Jejich hlavním úkolem bylo dbát na rozvoj dolování v celé oblasti. V horních městech zastupovali vrchnost a nahrazovali tak v jiných poddanských městech běžné vrchnostenské úředníky. K tomu obdrželi značné pravomoci v otázkách provozních i soudně-právních, o čemž se zmíním níže. Druhou skupinu lze označit jako těžařské úředníky. Ustanovovali je samotní těžaři, tedy majitelé jednotlivých dolů, jimž se tito úředníci také zodpovídali. Na rozdíl od vrchnostenských úředníků měli dbát na rozvoj těžby na určitém dole či dolech tak, aby byla ku prospěchu těžařů. Těžařští úředníci byli jakýmsi mezičlánkem mezi těžaři a vrchnostenskými úředníky a zároveň také mezi těžaři a havíři.

Nejvyšším soudním orgánem byl nadále horní soudce se sídlem v Krásně. Zastupoval zájmy majitele panství v celé této báňské oblasti nejen v otázkách soudně-právních, ale i provozních. Jedině on měl právo udělovat propůjčky, a to jak tzv. předběžné, tak i následné propůjčky dolových měř, tedy vymezených částí ložiska, na nichž mohl její majitel těžit. Pro nedostatek pramenů není možné jednoznačně určit, zda se jeho pravomoc udělit propůjčku dolových měř vztahovala jen na cínové doly nebo i na stříbrné. Je však pravděpodobné, že jeho pravomoci podléhaly oba typy dolů. Kromě propůjček dolových patřila do jeho kompetence i propůjčení všech provozů, které s těžbou souvisely, tedy hutí, mlýnů a dalších objektů. Každá žádost o

⁶⁴ Ta byla navíc na konci dvacátých let 16. století kvůli zatopení stříbrných dolů zastavena a obnovena byla až ve třicátých letech téhož století; P. Beran, *Královské horní město*, s. 241.

propůjčku i propůjčka samotná musela být horním soudcem či jeho písařem zaevidována do horních knih.⁶⁵

Horní soudce mohl také prodloužit stanovenou lhůtu, do kdy měla být těžba na příslušném dole zahájena či na jak dlouho mohly být práce v dole zastaveny.⁶⁶ Jak již bylo uvedeno, podle řádu z roku 1509 byla stanovena lhůta na přerušeni těžby maximálně na 6 týdnů. Pokud byly dobývací práce zastaveny na delší dobu, stala se tato dolová míra volnou. Jestliže však byly práce zastaveny z důvodu zatopení díla či naopak nedostatku vody nebo z jiného závažného důvodu, který nemohli těžaři sami ovlivnit, mohl horní soudce stanovenou lhůtu, kdy se v dole nepracovalo, prodloužit.

Postavení horního soudce bylo ještě posíleno tím, že mu kromě soudně-právní agendy náležela také pravomoc v provozních otázkách včetně práva zrušit již vydané propůjčky a důlní díla vyhlásit za volná. Stalo se tak v případě, že by někdo nedodržel stanovené lhůty či jinak hrubě porušil horní řád. Právě tím, že možnost zrušit propůjčku měl horní rychtář, se správní praxe v této oblasti lišila od ostatních českých revírů, kde toto právo připadlo většinou hormistru jako orgánu těžarstev.⁶⁷ Kromě místních starších zvyklostí vedla Jana Pluha k tomuto kroku nejspíš také skutečnost, že právě potvrzením tohoto práva hornímu soudci si zajistil pevnou kontrolu nad důlními díly na svém panství. Navíc se tato praxe velmi rychle osvědčila. V následujícím období totiž došlo k první fázi živelné těžby, při níž právě horní soudce sehrál důležitou roli. Díky tomu, že všechny pravomoci okolo propůjček byly soustředěny „v ruku“ jednoho úřadu, nedocházelo ani v době největšího nárůstu počtu žádostí o propůjčku a následně i nárůstu propůjčených lén k tak výrazným nesrovnalostem jako v jiných revírech.⁶⁸ Nastalé nesrovnalosti pak souvisely zejména s kompetenčními spory mezi jednotlivými horními úředníky. K nejzávažnějším sporům docházelo především v záležitostech udělení a zrušení propůjček, a to mezi horním soudcem a hormistrem či horním fojtem, kteří se tohoto práva dovolávali

⁶⁵ Vzhledem k dochované pramenné základně, není možné ověřit, zda se u horního soudce zaznamenávaly i změny v držbě propůjčeného léna, tedy při prodeji či podobně.

⁶⁶ SOKA Sokolov, Archiv města Horní Slavkov, Perckwerck Instruction, fol. 1'.

⁶⁷ Do pravomoci hormistra náležela možnost zrušit výpůjčku od dob vydání horního zákoníku *Ius regale montanorum*. To se však, jak již bylo zmíněno, týkalo převážně těžby drahých kovů; J. MAJER, *Těžba*, s. 17.

⁶⁸ TAMTÉŽ, s. 23.

podle tradice v jiných revírech. Nejčastějším případem bylo, že majitel propůjčky měl od horního soudce prodlouženu lhůtu k zahájení důlních prací, ale horní fojt mu přesto tuto propůjčku odebral a udělil ji někomu jinému.⁶⁹ Z těchto důvodů pak docházelo i k rozepřím mezi jednotlivými těžaři. Kompetenční rozpory mezi úředníky mohly vést i k tomu, že docházelo k nedovolené těžbě, takže majitel dolové míry nebyl nikde evidován a neplatil proto žádné poplatky. Z předpisů, jež vycházely jako dodatky řádu, vyplývá, že k této nedovolené těžbě v tomto revíru opravdu docházelo. Proto byly v dodatcích řešeny kompetenční spory mezi horními úředníky a stále více se zdůrazňovalo nadřazené postavení horního soudce v této záležitosti. Z dochovaných pramenů sice vyplývá, že řád ani tyto dodatky nebyly nikdy zcela dodržovány, přesto nebyla situace v tomto revíru tak nepřehledná jako v jiných oblastech. A tak lze konstatovat, že přesto všechno si horní soudce a díky němu i regální pán zachoval dostatečný přehled o situaci kolem propůjčených lén, díky čemuž mohlo dojít k tak prudkému rozmachu těžby, přičemž nedocházelo k výraznějším únikům na poplatcích z desátku. Navíc tato praxe umožnila jednotnou koncepci při otvírce ložiska a následném dobývání. Tato skutečnost byla tím důležitější, čím bylo podnikání roztržitější na více drobných těžařstev, jak tomu na Slavkovsku v první polovině 16. století patrně bylo.⁷⁰

Díky propojení práva udělit propůjčku a stanovit lhůtu s možností propůjčku zrušit mohl horní soudce také velmi rychle zakročit při porušení lhůt, čímž nedocházelo ani k výraznějšímu zpoždování důlních prací. Tím tedy horní soudce splnil svoji úlohu dbát na rozvoj dolování tak, aby bylo ku prospěchu vrchnosti.

V následujícím období, tedy ve třicátých a čtyřicátých letech 16. století, však docházelo k určitým změnám v jeho kompetencích v těchto záležitostech. Nadále sice bylo potvrzeno jeho nadřazené postavení nad ostatními horními úředníky, v porovnání s 15. a počátku 16. století však došlo k určitému posunu v neprospěch úřadu horního soudce. Ještě v 15. století byl jediným horním úředníkem, který měl pravomoci

⁶⁹ Není sice dochovaný přímý pramen pro toto tvrzení, nepřímě to však potvrzují doplňky horního řádu pro cínové doly z let 1517-1535, v nichž byly přesněji vymezovány pravomoci jednotlivých úředníků a byla zdůrazňována nadřazenost horního soudce nad horním mistrem i horním fojtem v otázkách udělení a zrušení propůjček. SOkA Sokolov, Archiv města Horní Slavkov, Perckwerck Instruction, nesign.

⁷⁰ J. MAJER, *Těžba*, s. 23.

v otázce propůjček. Po vydání horního řádu v roce 1509 se již o některé pravomoci musel dělit s horním fojtem. Jednalo se zejména o uvolnění a opětovném propůjčení dolové míry. Jak již bylo uvedeno, docházelo ke vzájemným sporům mezi těmito úředníky, kde na jedné straně stál horní soudce sídlící v Krásně, jehož úřad měl v tomto revíru dlouholetou tradici, a na druhé straně nově zřízený úřad horního fojta, jenž sídlil v Horním Slavkově. Ačkoliv patřil horní soudce mezi vrchnostenské úřady, byl i díky své dlouholeté tradici a silné pozici v hornické i městské obci na vrchnosti do jisté míry nezávislý. Proto se Jan Pluh z Rabštejna snažil přenést některé pravomoci na nově zřízený úřad horního fojta. Přesto si v první polovině 16. století horní soudce i nadále udržel přední postavení v záležitostech udělení propůjček.

Horní soudce měl samozřejmě také soudní pravomoc. K jeho rozhodování a vynášení rozsudku docházelo na zasedání soudu. To bylo řádem stanoveno vždy na středu po dni Erharda, tedy po 8. lednu.⁷¹ Soud se měl sejít také všechny následující středy a to po dobu čtyř týdnů.⁷² V případě neodkladného vyřešení nějakého sporu mohl být horní soud mimořádně svolán i v dalším průběhu roku.⁷³ Pro nedostatek pramenů však není možné stanovit, jak často k těmto mimořádným zasedáním docházelo. Jednání se vedle horního soudce a přisedících účastnil povinně též horní fojt. Soudní pravomoc horního soudce se týkala především těžby a zejména rozepří z ní vycházejících. Rozsuzoval spory mezi jednotlivými těžaři, jejichž doly se protnuly, a posuzoval například stížnosti horníků na těžaře, například při zadržování odpracovaných směn či bezdůvodném propuštění, kdy bylo v jeho pravomoci vydat příkaz k opětovnému přijetí stěžovatele do práce.⁷⁴ Proti rozhodnutí horního soudu bylo možno se odvolat přímo k vrchnosti.

Dalším horním úředníkem v této oblasti byl horní fojt neboli správce. Tato funkce byla nová a ustanovili ji až Pluhové z Rabštejna. Poprvé je zmiňována v Řádu pro cínové doly na Slavkovsku z roku 1509.⁷⁵ Jako první z vyšších horních úředníků nesídlil v Krásně, nýbrž v Horním Slavkově. Tím byla poprvé výrazněji narušena

⁷¹ Marie BLÁHOVÁ, *Historická chronologie*, Praha 2001, s. 870.

⁷² SOKA Sokolov, Archiv města Horní Slavkov, Perckwerck Instruction, fol. 2'.

⁷³ TAMTÉŽ.

⁷⁴ Jiří Majer, *Rudné hornictví*, s. 93.

⁷⁵ SOKA Sokolov, Archiv města Horní Slavkov, Perckwerck Instruction, fol. 2.

funkce Krásna jako správního centra, což později vedlo k neshodám jednotlivých úředníků i samotných zástupců měst a jejich rad.

Hlavní náplní činnosti fojta bylo „*spravovat doly a dohlížet, aby se všude dodržoval horní řád a spolu s horními přísežnými trestat jeho porušování a nepořádky.*“⁷⁶ Od vrchnosti, která jej také dosazovala, obdržel zejména pravomoci a povinnosti v provozních otázkách. Nejméně třikrát týdně měl podle řádu společně s horními přísežnými projít všechny šachty a doly, kde měl prohlédnout pilíře⁷⁷ a čelby⁷⁸ a zjistit, zda se všude řádně pracuje.⁷⁹ Stejně tak měl prohlížet také mlýny a kontrolovat, zda dělníci i správci mlýnů pracují tak, jak bylo stanoveno řádem.⁸⁰ V případě dělníků pracujících ve mlýně se jednalo hlavně o to, zda se řádně využívá pracovní doby, když je puštěna voda, neboť ta byla kvůli nedostatku pouštěna jen v určitých předem dohodnutých hodinách. Pokud zjistil nedostatky a nedodržování základních pravidel těžby a práce ve mlýnech a úpravkách, mohl udělovat pokuty provinilcům z řad dělníků i jejich nadřízeným, jimiž bývali těžařští úředníci. Do jeho pravomoci spadal také dohled na stav cest k dolům a k hutím a na „vodní situaci“.⁸¹ Měl kontrolovat, zda se dostatečně šetří v úpravkách s vodou a zda je jí dostatek.

O tom, jak byla tato dozorčí činnost horního fojta a přísežných plněna, není možné v pramenech najít přímou zmínku. Nepřímo však z některých pramenů, zejména ze zpráv komisí, které po roce 1547 dohlížely na těžbu, či z dochovaných výročních zpráv úředníků vyplývá, že v praxi nebyl dozor nad doly v tak velké míře naplňován. Ve skutečnosti nebylo ani možné všechny povinnosti řádem předepsané hornímu fojtovi a jeho přísežným splnit. Proto je pravděpodobné, že ke kontrolám docházelo v mnohem větších časových intervalech, než jak bylo stanoveno řádem, a že k nim mnohdy docházelo až na upozornění nižších úředníků či samotných havířů, to zejména v případě kontroly čelb a pilířů.

⁷⁶ TAMTÉŽ.

⁷⁷ Jako pilíř se označovala nevydobyta část ložiska, ponechaná jako ochrana dolu popřípadě jámy proti průvalu vod, zřícení a zasypání.

⁷⁸ Jako čelba se označovala přední část důlního díla (překopu či chodby), kde se dobývala hornina.

⁷⁹ SOKA Sokolov, Archiv města Horní Slavkov, Perckwerck Instruction, fol. 3°.

⁸⁰ TAMTÉŽ, fol. 7°.

⁸¹ TAMTÉŽ, fol. 9°.

V rámci povinností v záležitostech provozu měl být horní fojt spolu s přísežnými nápomocen také těžařům a jejich úředníkům při těžbě. V případě potřeby jim měl poradit, jak mají pokračovat v těžbě, ražbě důlního díla či zpracování rudy. Pro vzájemnou komunikaci úřadu horního fojta s jednotlivými doly měla být na důlních dílech zřízena funkce přísežného důlního. V případě, že tak těžaři či odpovědní úředníci neučinili, mohli si dělníci sami zvolit mezi sebou, kdo bude tuto funkci zastávat.⁸²

Vedle dohledu na vlastní provoz dolů, mlýnů a flosoven⁸³ měl horní fojt též pravomoc personální. Spolurozhodoval totiž o jmenování štajgrů a přijímal do funkce další těžařské úředníky, jako byli šichtmistři a důlní. V tomto případě šlo však spíše o pravomoc formální, neboť od nich pouze jako zástupce regálního pána (Pluhů z Rabštejna) přijímal přísahu. Přímou pravomoc nad těmito úředníky však neměl.⁸⁴ Ta zůstávala v rukou těžařů a jimi volených zástupců. V tomto případě se ve zdejší praxi projevil vliv českého horního práva známého třeba z Kutné Hory, podle něhož mohou šichtmistři a důlní dosazovat a sesazovat pouze těžaři a horní úředníci jejich rozhodnutí jen stvrzují tím, že od nich přijímají služební přísahu.⁸⁵ Jediným postupem, který mohl horní fojt využít proti těžařským úředníkům, jež se provinili proti řádu, bylo jejich pokutování či předání vyšší soudní instanci, jíž byl horní soud, a jejich prohřešky oznámit těžařům.

Kromě otázek provozních řešil horní fojt též záležitosti správní a soudní. Spolu s horními přísežnými rozhodoval různé sporné otázky a majetkové pře. Jak již bylo uvedeno výše, mohl udělovat pokuty za „neřádné“ provádění dobývacích prací,⁸⁶ k nimž docházelo tehdy, když někdo porušil předpisy týkající se například sázení ohněm, dodržování a správné stanovení časové a úkolové⁸⁷ mzdy dělníků a podobně.⁸⁸

⁸² SOKA Sokolov, Archiv města Horní Slavkov, Perckwerck Instruction, fol. 6'.

⁸³ Flosovna bylo označení pro úpravnu, kde se z vytěžené rudy získával čistý kov.

⁸⁴ Zatím nebyl v pramenech nalezen případ, kdy by přímo horní fojt rozhodl o nejmenování či odvolání těžařského úředníka.

⁸⁵ J. KOŘAN, *Z minulosti*, s. 143.

⁸⁶ SOKA Sokolov, Archiv města Horní Slavkov, Perckwerck Instruction, fol. 4.

⁸⁷ Bývá označována též jako geding. V českých zemích je prokázána v 16. století, ale nejspíš byla známa a využívána i ve století předcházejícím. Byla stanovena po prohlídce pracoviště

Řešil také případy krádeží provozních potřeb⁸⁹ či samotné rudy v dolech a ve mlýnech, což byl podle všeho jev velmi častý, nebo případy lajdáctví dělníků.⁹⁰ Při rozhodování o výši trestu měl vycházet z platných řádů, které výši trestu za jednotlivé přestupky stanovily. Ačkoli byly podle všeho tresty udělovány poměrně často, k potlačení těchto „zlořádů“ v průběhu 16. století nedošlo a krádeže byly nedílnou součástí každodenního života na dolech. Vyplývá to zejména ze zpráv horních úředníků, kteří tento nešvar velmi často zmiňovaly.

Hornímu fojtovi a přísežným mohly být kýmkoli, kdo se účastnil na těžbě, přednášeny stížnosti a spory spojené s provozem a správou cínovcových dolů, se kterými nemohli jejich navrhovatelé počkat až do zasedání horního soudu, které se konalo pouze v prvním měsíci v roce. V takovém případě se fojt s přísežnými snažili spor urovnat dohodou mezi znesvářenými stranami a v případě, že to „nebylo možné“, je alespoň uklidnit do řádného zasedání. Pokud ani tato varianta nebyla možná, mohl horní fojt z pravomoci svého úřadu i funkce přisedícího u horního soudu svolat jeho mimořádné zasedání.

Stejně jako horní soud měl i horní fojt spolu s přísežnými pravidelná zasedání. Ta měla probíhat vždy v pondělí a ve čtvrtek.⁹¹ S pramenů ovšem vyplývá, že úřední dny nebyly vždy plně dodržovány, a že horní fojt zasedal i v jiné dny. K tomu docházelo také v případě ostatních úřadů. Všechna rozhodnutí horního fojta a jeho přísežných musela být horním písařem zapsána do horních knih, neboť jinak byla v podstatě neplatná. To platilo samozřejmě také o usneseních ostatních horních úředníků.⁹²

Horní fojt byl spolu s horními přísežnými placen z pravidelných poplatků, které byly odváděny z jednotlivých dolů, úpraven a mlýnů. Tyto poplatky byly označovány

technickými úředníky na celý úkol. Nejčastěji podle váhy narubané rudy či délky raženého díla; J. KOŘAN, *Přehledné dějiny*, s. 170-171.

⁸⁸ V případě časové mzdy měl kontrolovat, zda je správně dodržován počátek a konec směny. V případě úkolové mzdy měl dohlížet na její dodržování a správné stanovení.

⁸⁹ Provozními potřebami na dole byly lůj, dřevo, železo a podobně.

⁹⁰ Řádem bylo stanoveno, že dělník, který nepracuje, má za sebe v co nejkratší době, najít náhradu.

⁹¹ SOKA Sokolov, Archiv města Horní Slavkov, Perckwerck Instruction, fol. 2⁴.

⁹² Např. SOKA Sokolov, Archiv města Horní Slavkov, Perckwerck Instruction, fol. 40.

jako quaternbergeld⁹³ a jednotlivé provozy je platily za „jeho péči, radu a práci v provozních záležitostech“.

Postupem času byla pravomoc horního fojta čím dál více rozšiřována. Již nešlo jen o jakýsi dozorčí orgán a horní fojt se před polovinou 16. století stal hlavním zástupcem pluhovských zájmů. Kromě pravomoci ohledně uvolnění a opětovného udělení propůjčky získal i další. Dával například povolení k flosování a bez jeho vědomí nesměly být ruda ani strusky či pecní výlomky zpracovány. O tuto pravomoc se „dělil“ ještě s dalším horním úředníkem - desátníkem. Po vydání doplňku horního řádu v roce 1525 na něj přešla i část pravomoci horního soudce. Od této doby směl již pouze horní fojt prohlašovat důlní provozy za uvolněné. Teprve na základě jeho písemného souhlasu mohl horní soudce takový důlní provoz znovu propůjčit.⁹⁴

Rozvoj úřadu horního fojta byl spojen nejvíce se jmény Leonarda Häslera a Hanse Portnera. První jmenovaný tuto funkci nejspíše zastával po celé druhé desetiletí 16. století až do roku 1526, kdy jej nahradil právě Hans Portner, který v úřadu horního fojta strávil dokonce celá třicátá léta. Přesné datum jeho odchodu z této pozice není známo. Oba byli členy významných slavkovských rodin, úspěšnými těžařskými podnikateli a měli také silné majetkové zázemí. Doba jejich působení v této funkci byla relativně dlouhá, v případě obou to bylo více jak 15 let, díky čemuž byl i samotný vývoj tohoto nově zřízeného úřadu poměrně stabilní. Tím si úřad horního fojta vybuodoval silnou pozici ve struktuře horní správy i místní báňsko-právní praxi. Navíc vzhledem k tomu, že oba jeho představitelé byli významnými a váženými členy městské i hornické obce, zařadil se tento úřad za poměrně krátkou dobu „po bok“ ostatních horních úřadů, jež měly v této oblasti dlouhodobou tradici. Navíc se stal i lukrativním a vyhledávaným cílem pro místní úředníky, neboť jeho významu odpovídaly i zisky, jež ze zastávání této funkce plynuly. Ačkoli nejsou v pramenech zachycena žádná kritéria, která případní zájemci o tento úřad museli splňovat, ani jiné podmínky, za nichž mohli nastoupit, je zřejmé, že jej zastávali výhradně zkušení těžaři znalí místních podmínek a praxe.

⁹³ Označovány též jako „čtvrtletní peníz“. Tato praxe se objevuje až v saských rádech. Jeho užití na Slavkovsku souvisí s tím, že velká část úředníků a báňských odborníků pocházela či působila na německé straně Krušných hor. Je pravděpodobné že se s touto praxí setkal přímo i Jan Pluh z Rabštejna, neboť se sám účastnil na těžbě v saském Annabergu; J. KOŘAN, *Z minulosti*, s.142.

⁹⁴ SOKA Sokolov, Archiv města Horní Slavkov, Perckwerck Instruction, fol. 17.

Přímými spolupracovníky horního fojta byli, jak již bylo uvedeno, horní přísežní. Z horního řádu vyplývá, že hornímu fojtovi byli přiděleni dva přísežní.⁹⁵ Kromě agendy, kterou měli společnou s horním fojtem, dohlíželi také na práci v šachtách. V každé nálezné šachtě stanovili pilíře, zjišťovali, zda jsou šachty a doly správně vyměřeny a zda se skutečně pracuje ve vyměřených prostorách.⁹⁶ Určovali také těžařům nebo těžaře zastupujícím šichtmistřům znaky či rozhodovali v otázkách ražení štol.⁹⁷ Fungovali tedy jako dozorčí orgán s určitými provozními pravomocemi. Vždy, když horní fojt rozhodoval nějakou při či stížnost, popřípadě když trestal někoho za krádež a podobně, musel být přítomen alespoň jeden z nich. Vzhledem k tomu, že tato funkce, stejně jako funkce horního fojta, vyžadovala velké znalosti a zkušenosti v dolování, zastávali ji buď zkušení odborníci, kteří přišli odjinud, či místní horníci, kteří již měli zkušenosti i z nižších úřadů. V praxi byla tato funkce často jakýmsi mezistupněm při postupu do vyššího úřadu.

Výše uvedeným horním úředníkům byli nápomocni písaři. Prvním z nich byl tzv. horní písař. Ten spolupracoval s horním soudcem a zapisoval do knihy propůjček jednotlivá propůjčení dolových měr. Kromě toho zapisoval veškerou agendu horního soudce a účastnil se i zasedání vrchního soudu. V první polovině 16. století působili na Slavkovsku dva horní písaři souběžně. Jeden tedy spolupracoval s horním soudcem, druhý byl zmiňován v souvislosti s horním mistrem a zapisoval tak agendu týkající se převážně stříbrorudných dolů. Druhým typem písaře v horní samosprávě byl tzv. kontrolní písař. Ten zapisoval do recesních knih vyúčtování jednotlivých těžařstev, která pravidelně hornímu fojtovi a jeho přísežným předkládali šichtmistři. Recesní kniha tak byla přehledným sestavením vyúčtování jednotlivých těžařstev a byla uložena na báňském úřadě v Horním Slavkově. Ani jedna z nich se však na Slavkovsku nedochovala. Jak již bylo uvedeno, recesní kniha z let 1540-1547 byla ztracena po roce 1945. Kromě zápisů do recesních knih zapisoval horní písař agendu horního fojta, kterému byl „po ruce“.

Dalším úředníkem, o němž bezpečně víme, že v této oblasti působil, byl desátník. Hlavní náplní jeho činnosti bylo samozřejmě vybírat desátek z vytěžené

⁹⁵ TAMTÉŽ, Perckwerck Instruction, fol. 2'.

⁹⁶ TAMTÉŽ, fol. 4.

⁹⁷ Určovali štolníkům, tedy majitelům štol, jak má být štola ražena.

rudu. Další jeho povinností bylo provádět zkoušky rudy.⁹⁸ Jak již bylo uvedeno, zkoušky rudy, strusky ani pecních výlomků se bez jeho vědomí nesměly provádět. O všech zkouškách i zpracované rudě vedl písemné záznamy, které však nejsou zachovány. Navíc měl dohlížet, aby zkoušky neprováděl nikdo jiný. Sídlil v Horním Slavkově, kde byl ve druhé polovině 16. století postaven úřední dům výběrčího desátku, v němž byly kromě obytných prostor také úřední místnosti.⁹⁹

Významným představitelem tohoto úřadu byl v první polovině 16. století Georg Multz. I on byl členem předního slavkovského městského rodu a uznávanou autoritou v městské i horní obci. V této funkci působil více jak dvacet let a započal určitou nepsanou tradici, v rámci níž zastával tento úřad někdo z rodu Multzů. Tento trend byl zvýrazněn zejména ve druhé polovině 16. století, o čemž se ještě zmíním. Příklad, kdy určitý úřad zastávali výhradně členové jednoho rodu, byl však na Slavkovsku výjimkou.

Úřad desátníka patřil mezi horními úřady k těm nejvyhledávanějším a nejvýnosnějším. Odpovídal tomu také plat. Výběrčí desátku patřil k nejlépe placeným horním úředníkům.¹⁰⁰ S touto funkcí byl navíc spojen poměrně výrazný přesun peněz, při čemž docházelo často k nesrovnalostem. Určitou kontrolní funkcí měl být do jisté míry desátkový písař, se kterým výběrčí desátku spolupracoval. Doba zřízení této funkce zřízena není pro nedostatek pramenů známa. Později, tedy ve druhé polovině 16. století, došlo k další úpravě ve struktuře desátkového úřadu tak, aby se zamezilo stále častějším únikům a nesrovnalostem. O tom se však více zmíním v další části textu.

Desátkový písař byl tedy již třetím písařem ve struktuře horní správy. I tyto úřady zastávali povětšinou členové významných městských rodin. Pro většinu z nich byla funkce písaře určitým odrazovým můstkem v jejich úřednické kariéře.

Posledním vyšším horním úředníkem byl hormistr. V jeho případě je z důvodu nedostatku pramenů mnoho nesrovnalostí. Funkce hormistra nebyla ve jmenovaných řádech popsána tak podrobně, jako tomu bylo například u horního fojta. Důvodem je nejspíš skutečnost, že patřil do místní báňsko-právní tradice již před rokem 1507, respektive 1509, a proto nebylo nutné jeho pravomoci a povinnosti podrobněji

⁹⁸ SOkA Sokolov, Archiv města Horní Slavkov, Perckwerck Instruction, fol. 13.

⁹⁹ NA Praha, Staré montanum sv. 8, R- Horní Slavkov, kart. č. 1059 (písemnosti z let 1550-1551).

¹⁰⁰ J. KOŘAN, *Z minulosti*, s. 143.

rozepisovat. Je však zřejmé, že hormistr zmiňovaný v Řádu pro stříbrorudné doly z roku 1507 sídlil v Horním Slavkově. Jak již ale víme, působil dříve v této oblasti hormistr, jenž sídlil v Krásně. Bohužel žádný z dochovaných pramenů neobsahuje zmínku o tom, zda byl tento úřad zrušen, přesunut do Horního Slavkova či fungoval dál. Všeobecně se však vychází z předpokladu, že po většinu první poloviny 16. století působil na Slavkovsku pouze jeden hormistr.¹⁰¹ O tom, zda měl stejné pravomoci a povinnosti jako hormistr z 15. století, však není nic známo. V souvislosti s touto skutečností je nasnadě otázka, kdo převzal povinnost vyměření dolových měř,¹⁰² kterou v 15. století prováděl právě hormistr. Není zřejmé, zda ji převzal hormistr sídlící v Horním Slavkově či horní fojt. Pokud vezmeme v úvahu pravomoci horního fojta v otázkách propůjček, je pravděpodobné, že tato povinnost přešla právě na něho. Chybí pro to však jakékoli pramenné doklady, proto nelze toto tvrzení brát jako fakt.

Jak již bylo zmíněno, řády zmiňují jednoho hormistra, a to v souvislosti se stříbrorudným hornictvím. Byl odpovědný a přísahu skládal králi i majiteli panství. Jako zástupce vrchnosti měl právo propůjčovat provozovny i vodní toky. Ve své funkci tedy spojoval pravomoci, které pro cínorudné dolování náležely hornímu soudci a hornímu fojtovi. Proto docházelo k častým kompetenčním sporům mezi těmito třemi úřady. Kromě práva udělit propůjčku měl také soudně-právní pravomoc, při níž mu byli, obdobně jako hornímu fojtovi, nápomocni přísežní.

Přesný počet přísežných hormistra po celé sledované období není znám. V Řádu pro stříbrné doly z roku 1531 však byli zmiňováni tři.¹⁰³ Hormistrovi přísežní byli původně vybíráni z členů hornické obce a měli dbát na to, aby se dolování rud pokud možno zintensivnělo. Vybíráni z členů místní hornické obce měli být proto, aby dokonale znali poměry. Jejich povinností bylo, stejně jako v případě přísežných horního fojta, prohlédnout jednou za dva týdny každý důl, asistovat při vyplácení mezd, stanovit úkolové mzdy a přezkoumat čtvrtletní vyúčtování. Navíc měli též posoudit každou nově zjištěnou žílu a účastnit se jednání při propůjčkách důlních

¹⁰¹ L. KUBÁTOVÁ, *Horní řády*, s. 67.

¹⁰² Při výměře dolových měř se určila také kvalita rudné žíly a stanovilo se, zda může být tato žíla dobývána či nikoli. Poté byl „nález“ předán hornímu soudci, který v případě, že se mohlo dolovat udělil propůjčku. V opačném případě nemohla být propůjčka udělena.

¹⁰³ SOKA Sokolov, Archiv města Horní Slavkov, Perckwerck Instruction, fol. 36.

měr.¹⁰⁴ Společně s hormistrem i horním fojtem a jeho přísežnými byli placeni z takzvaných čtvrtletních poplatků. V tomto případě však byly odváděny z dolů a úpravárenských provozů určených pro těžbu a zpracování stříbra.

Vzhledem k tomu, že hormistr jako jediný nebyl pouze vrchnostenským úředníkem, ale měl také povinnosti vůči králi, věnoval Jan Pluh při tvorbě řádu pro stříbrorudné doly zvláštní pozornost spolupráci ostatních horních úředníků s ním. Sám v řádu vyhlásil, že mu bude při vykonávání jeho funkce nápomocen, zejména v případě, že by někdo proti němu vystoupil. Podobnou povinnost ukládal i horním úředníkům a radě města Horního Slavkova, kde hormistr sídlil.¹⁰⁵

V souvislosti se stříbrorudným dolováním v této oblasti jsou zvláště zmiňováni i další úředníci: rozdělovač,¹⁰⁶ horní písař, desátkový písař, o němž jsem se již zmínil v souvislosti s desátníkem, a prubíř, který měl dohlížet na zpracování stříbrné rudy. Tito úředníci tvořili jakýsi mezistupeň mezi vyšším a nižším úřednictvem v dolech a úpravárenských provozech.

Mezi nižší vrchnostenské úředníky patřil v první polovině 16. století ještě lesný, který dohlížel na hospodaření se dřevem. Měl povolovat, která část lesa může být vykácena a byl zodpovědný za to, že bude dostatek dřeva pro těžbu.¹⁰⁷ Jejich přesný počet sice není znám, je však zřejmé, že jich v celém Slavkovském lese působilo hned několik najednou.

Nižší článek tehdejšího báňského správního systému tvořili tzv. těžařští úředníci. Mezi ně patřili šichtmistři (směnmistři), důlní (německy Steiger), flossmistři (Flossmeister), taviči (Schmelzer), správci mlýnů (Muhlmeister) či doloví písaři. Struktura nižších úředníků byla totožná pro doly stříbrorudné i cínové. Jmenování úředníci byli dosazováni majiteli dolů, aby řídili jeho provoz. Jejich pravomoc se vztahovala většinou na jeden důl, nebylo však výjimkou, že jeden těžařský úředník zastával stejnou funkci ve více dolech najednou, maximálně však ve dvou.¹⁰⁸ Jejich

¹⁰⁴ TAMTÉŽ, fol. 44.

¹⁰⁵ L. KUBÁTOVÁ, *Horní řády*, s. 72-73.

¹⁰⁶ Byl spolupracovníkem desátníka a vyplácel těžařům peníze získané z prodeje stříbra, tedy po stržení částky na zaplacení dávek. Činil tak podle podílů jednotlivých těžařstev. Jeho německé označení znělo Austeiler.

¹⁰⁷ L. KUBÁTOVÁ, *Horní řády*, s. 72.

¹⁰⁸ SOkA Sokolov, Archiv města Horní Slavkov, Perckwerck Instruction, fol. 45'.

jmenování schválili a přísahu, že budou sloužiti co nejlépe ku prospěchu dolů i těžařů, od nich přijímali horní fojt se svými přísežnými. Jak již bylo uvedeno, nemohly být sesazeni nikým jiným než samotnými majiteli dolu. Horní úředníci touto pravomocí nedisponovali. Vzhledem k tomu, že se přestupky těchto nižších úředníků během první poloviny 16. století množily, neboť si hleděli spíše vlastního prospěchu,¹⁰⁹ snažila se pozemková vrchnost rozšířit pravomoc vlastních horních úředníků tak, aby bylo možné sesadit „hříšníky“ bez svolení těžařů. Změna nastala až po roce 1547, kdy horní úředníci dostali v novém řádu vydaném Ferdinandem I. pravomoc odvolávat těžařské úředníky bez předchozího souhlasu samotných těžařů.

Vedoucím úředníkem na dole byl šichtmistr. Původně byl volen z těžařů a měl proto na příslušném dole vlastní podíl, čímž bylo do jisté míry zaručeno, že bude důl vést k prosperitě. Tato praxe však postupem času zanikala a zmíněnou funkci zastávali zkušenější horníci již bez nutnosti vlastnit podíl daného dolu. Pro každý důl byl zvolen jeden šichtmistr, který jej měl minimálně jednou týdně prohlédnout. Kromě jakési dozorcí funkce měl také provozní povinnosti. Spolu s důlními sestavoval provozní plány a staral se o to, aby byl dostatek dolových potřeb a práce na dole nebyly zbytečně zpomalovány. Na dole, jenž mu podléhal, měl také určitou soudně-právní pravomoc. Případy, které nemohl sám rozhodnout, pak předával těžařům na jejich zasedání.¹¹⁰ Měl také pravomoc propůjčovat čelby nájemným havířům (lénhavířům). Tyto propůjčky musel oznamovat těžařům. Spolu s dolovým písařem také vyplácel každou sobotu mzdy dělníkům. Ve stejný den předkládal hornímu fojtovi a přísežným vyúčtování činnosti dolu, jež byl povinen sestavovat.

Zvláštní pozici měl takzvaný představený šichtmistrů (Vorsteher). Většinou byl jmenován veškerým těžařstvem po dohodě s horním fojtem a přísežnými. Jeho funkcí bylo zastupovat všechny šichtmistry a tím i všechny doly v jednáních s horním fojtem. Byl tak společným zástupcem všech těžařů. Jestliže těžaři žádného nezvolili, vybrali si ho šichtmistři spolu s horním fojtem mezi sebou.

Spolupracovníkem šichtmistra byl dolový písař. Jeho povinností bylo zajistit důl finančně. Stanovil příspěvky, například do bratrské pokladny, které byli povinni platit

¹⁰⁹ Obchodovali s různými druhy zboží, které pak prodávali dělníkům v blízkosti dolů, což bylo zakázáno. Existovaly i případy, kdy falšovali počet dělníků na dole, neboť podle něj byli sami placeni. Viz. SOkA Sokolov, Archiv města Horní Slavkov, Perckwerck Instruction, fol. 9.

¹¹⁰ Podrobněji o těchto zasedání se zmíním v kapitole věnované těžařstvům.

jednotliví dělníci, a vybíral je ve stanovených termínech. Zisky z dolování uchovával u sebe a pečoval o nákup dolových potřeb. Jeho pravomoc se v mnohém kryla s pravomocí šichtmistra. Podle zvyklostí směl přijmout funkci nejvýše v šesti dolech, neboť měl týdně alespoň jednou prohlédnout každý důl.

Posledním těžařským úředníkem, kterého v tomto výčtu zmíním, byl důlní. Jeho pravomoci se taktéž do jisté míry překrývaly s funkcí šichtmistra. Důlní měl být na dole přítomen při každé směně a dohlížet na dodržování délky směny a povinností havířů a dělníků. Případné přestupky horníků měl hlásit šichtmistrovi či horním úředníkům. Na rozdíl od předešlých dvou těžařských úředníků směl důlní pracovat pouze na jednom dole. Příslušný horní úředník, horní fojt či hormistr, však mohl dát svolení k tomu, aby některý důlní pracoval na více dolech.¹¹¹

Během první poloviny 16. století nedošlo ve struktuře horní samosprávy k žádné výraznější změně. Vzájemné prolínání správy dolů cínových a stříbrných sice vedlo ke sporům mezi jednotlivými úředníky, přesto jako celek tato horní správa fungovala. Nezodpovězenou otázkou zůstává, co se dělo s úřady vztahujícími se pouze k stříbrnému dolování v době, kdy tato těžba byla ve druhé polovině dvacátých let 16. století pro vyčerpání ložisek na krátkou dobu zastavena. Žádný z dochovaných pramenů odpověď na tuto otázku nedává.

Jednotlivé horní úřady zastávali v tomto období většinou zkušené havíři, kteří dobře znali zdejší podmínky a navíc sami podnikali. Všichni v pramenech zmiňovaní horní úředníci byli majiteli důlních podílů či úpraven rudy.¹¹² Z dochovaných pramenů vyplývá, že podnikali dále, i když zastávali určitou funkci v horní správě. Mezi úředníky jednoznačně převažovali měšťané z Horního Slavkova a Krásna. Jen výjimečně se mezi nimi vyskytovali i odborníci z jiných oblastí, kteří v této oblasti dlouhodobě nepobývali. Jediným známým příkladem byl Hans Saida z Bamberka, který v letech 1520-1536 zastával funkci hormistra.¹¹³

Rozhodujícím předpokladem zastávání určité funkce v horní samosprávě byla tedy zkušenost s důlní činností, znalost místních přírodních podmínek a z nich vycházejících báňských zvyklostí a předpisů. Ačkoli i mezi úředníky v této době bylo možné nalézt univerzitně vzdělané jedince, nebylo vzdělání nejdůležitějším

¹¹¹ SOKA Sokolov, Archiv města Horní Slavkov, Perckwerck Instruction, fol. 54'.

¹¹² Podrobněji se o nich rozepíše v dalších kapitolách.

¹¹³ Anton Gnirs (ed.), *Eine Bergchronik der Städte Schlaggenwald und Elbogen*, Praha 1926, s. 65.

požadavkem. V první polovině 16. století dokonce nebylo výjimkou, že někteří úředníci, převážně se jednalo o těžařské úředníky, neuměli psát. Vyplývá to ze znění řádů.¹¹⁴ V takovém případě byly tyto osoby povinny zaplatit si ze své mzdy někoho, kdo se staral o jejich písemnou agendu.

2.3. Horní samospráva ve druhé polovině 16. století (po r. 1547)

Po konfiskaci majetku Pluhů z Rabštejna v roce 1547 za účast Kašpara Pluha v povstání proti králi Ferdinandu I. nastaly ve struktuře horní správy na Slavkovsku značné změny. Tou nejzásadnější bylo zřízení Vrchního horního úřadu, stejně jako tomu bylo například v Jáchymově. Tento nově zřízený úřad sídlil v Horním Slavkově a byl nejvyšším zástupcem krále jako nového majitele této oblasti. Měl proto výrazné pravomoci nejen v otázkách těžby, ale i správy celého revíru. Podřízena mu byla i obě města, jež byla téhož roku povýšena na královská horní města. V čele tohoto úřadu stanul horní hejtman. Tato funkce byla pro slavkovský revír zcela nová a byla zřízena podle jáchymovského vzoru. Právě vliv jáchymovských tradic byl po konfiskaci bečovského panství stále výraznější.¹¹⁵ Prvním horním hejtmanem na Slavkovsku se stal Hans Elpogner,¹¹⁶ místní těžař, horní úředník a člen významné loketské rodiny usazené v Horním Slavkově. Horní hejtman byl stejně jako ostatní úředníci dosazován králem, kterému byl i odpovědný. Byl nejvyšším úředníkem v této oblasti a hlavním představitelem zájmů panovníka.

Vedle horního hejtmana působili v čele Vrchního horního úřadu také již tradiční horní úředníci, hormistr a horní fojt. Nově však byli označováni jako správci Vrchního horního úřadu. V případě hormistra, jehož funkce byla v místní báňsko-správní tradici o poznání hlouběji zakořeněna než funkce horního fojta, bylo nadále vedle nového označení - správce vrchního horního úřadu - zachováno i jeho tradiční pojmenování. V případě druhého z nich již zcela převládlo nové označení a tak od poloviny 16. století již na Slavkovsku nebyl pojem horní fojt užíván. Všechny tři zmíněné úřady tvořily spolu s desátníkem pomyslný vrchol tehdejší horní samosprávy.

Vrchní horní úřad řídil a kontroloval veškerou důlní činnost ve slavkovském revíru a značná práva měl i v otázkách městské samosprávy. Převzal práva a

¹¹⁴ Např. SOKA Sokolov, Archiv města Horní Slavkov, Perckwerck Instruction, fol. 49.

¹¹⁵ L. KUBÁTOVÁ, *Horní řády*, s. 69.

¹¹⁶ A. GNIRS (ed.), *Eine Bergchronik*, s. 78.

povinnosti, jež v předchozím období zastávali horní fojt, horní soudce i hormistr. Týká se to zejména záležitostí kolem propůjček a také rozhodování sporů a stížností. Došlo tak k propojení správy cínorudných a stříbrorudných dolů, které dosud byly do značné míry oddělené. Umožnila to také skutečnost, že poté, co bylo panství zkonfiskováno, patřilo regální právo na oba zde těžené kovy králi. V případě udělování propůjček převzal tento úřad veškerou agendu s tím spojenou, tedy jak propůjčky dolových měr, tak i upravárenských podniků a mlýnů. Zpracováním této agendy byl pověřen hormistr, jehož prestiž tak značně vzrostla. Převzal všechny pravomoci horního soudce v rozsahu, jak mu náležely na počátku 16. století.¹¹⁷ Nejspíš z důvodu přílišného rozsahu agendy, jež by musel hormistr zpracovat, byl dle starší tradice opětovně zřízen tento úřad i v Krásně. Prvním krásenským hormistrem po obnovení této funkce se stal Blasius Eckhard,¹¹⁸ místní zkušený těžař a horní úředník. Pravomoc obou hormistrů se územně vztahovala na nejbližší okolí města, v němž sídlili. V průběhu druhé poloviny 16. století byl tento úřad zřízen také v Čisté, která byla v roce 1550 povýšena na město, a kde v tomto období došlo k odkrytí nových ložisek.

Tento stav však nebyl příliš vyhovující. Jak vyplývá ze spisového materiálu množily se případy, kdy se horní hejtmani snažili počet hormistrů v revíru omezit. Konkrétní písemný návrh však královské komoře podal až slavkovský hejtman Ulrich Dreiling. Došlo k tomu 4. prosince 1579 a hlavním odůvodněním tohoto záměru bylo, že Vrchní horní úřad má příliš mnoho práce se správou hormistrovského úřadu v Krásně a že zrušením krásenského hormistra by se navíc ušetřilo.¹¹⁹ Jedním z argumentů byla i skutečnost, že s klesající těžbou se snižoval i rozsah práce samotných hormistrů a proto nebylo nutné, aby byl jejich počet tak vysoký, neboť současnou agendu pro celý revír by zvládl i jeden. Ke zrušení hormistrovského úřadu v Krásně skutečně došlo, zdá se však, že jen na krátko, přesněji v letech 1581-1584.¹²⁰ Důvodem neúspěchu horních hejtmanů v otázce snížení počtu hormistrů v oblasti byl

¹¹⁷ R. TOMÍČEK, *Báňské zákonodárství*, s. 74-86.

¹¹⁸ A. GNIRS (ed.), *Eine Bergchronik*, s. 78.

¹¹⁹ NA Praha, Staré montanum, sv. 8, R- Horní Slavkov, kart. 1081 (písemnosti z roku 1579).

¹²⁰ Vyplývá to ze zápisů v horních knihách; NA Praha, Vrchní horní úřad Jáchymov, Horní Slavkov: kniha propůjček, žádostí a potvrzení 1550-1591, kn. č. 524; TAMTÉŽ, Kniha propůjček 1552-1709, kn. č. 586.

vedle místní tradice i odpor měšťanů a zástupců Krásna, kteří nechtěli ztratit další z úřadů, který mohl být vnímán též jako znak mocenské síly tohoto bývalého centra revíru. K určitému spojení všech hormistrovských úřadů v jeden došlo opět v devadesátých letech 16. století, kdy všechny tyto funkce zastával Georg Häsler, syn prvního císařského hormistra z roku 1547.¹²¹

Pravomoci a povinnosti druhého správce Vrchního horního úřadu v Horním Slavkově byly totožné s těmi, které v první polovině 16. století náležely hornímu fojtovi. Byly mu dokonce ponechány i pravomoci v oblasti soudně-právní, kdy řešil různé spory, jež nesnesly odkladu a snažil se dovést znesvářené strany ke shodě. Tuto kompetenci Vrchního horního úřadu však ve větší míře vykonávali horní hejtman a hormistr, a tak se správce mnohem více zaměřoval na oblast provozní, kdy měl na jedné straně kontrolovat, zda jsou dodržovány platné řády a nařízení, a na straně druhé být radou nápomocen majitelům dolů a jejich zástupcům.

Jak již bylo naznačeno, po roce 1547 nabyla výrazně na významu i funkce desátníka. Vybíral veškeré královské poplatky z dolů, dohlížel na správné plnění královských pohledávek a řídil i výkup stříbra. Výběřčí desátku měl navíc nejvyšší plat ze všech královských horních úředníků. Právě pro to všechno byla tato funkce nejvyhledávanější. Rozrostla se však také agenda tohoto úřadu a proto byl rozšířen jeho aparát. V průběhu druhé poloviny 16. století působili na Slavkovsku dva výběřčí desátku najednou a navíc k nim přibyli další úředníci, účetní. Tím se úřad výběřčího desátku rozrostl na šest osob.¹²²

Jak jsem již uvedl, zastávali tuto funkci téměř nepřetržitě členové rodiny Multzů. To bylo narušeno až v roce 1562, kdy se desátníkem stal Hans Georg Gienger. Od té doby již v tomto úřadu sloužili členové různých rodů, vesměs to však byly ekonomicky silní měšťané a zkušení těžaři znalí místních poměrů.

V souvislosti s výběrem královských pohledávek docházelo k výrazným finančním únikům. Z tohoto důvodu byl zřízen úřad jakéhosi kontrolora označovaný jako Zehend Gegenhändler. Přesné datum zřízení tohoto úřadu není známo. Z pramenů však vyplývá, že fungoval již v roce 1550 a prvním, kdo v něm působil, byl Hans Trötscher.¹²³ Patrně nejvýznamnější osobností, která tuto funkci vykonávala, byl však

¹²¹ TAMTÉŽ.

¹²² NA Praha, Staré Montanum sv. 8, R- Horní Slavkov, kart. č. 1077 (písemnosti z let 1573-1574).

¹²³ TAMTÉŽ, kart. č. 1066 (písemnosti z let 1563-1564).

jiný člen rodiny Trötscherů, Achatius. Dosazen do tohoto úřadu byl v roce 1560 a zastával jej více než patnáct let.¹²⁴ To, zda se opravdu povedlo zamezit zmíněným únikům, však není zřejmé. Ze spisového materiálu vyplývá, že sice k určitému posunu došlo, nelze se však domnívat, že by k žádným únikům již více nedocházelo.

Nejvíce se změny po roce 1547 dotkly funkce horního soudce, jenž přišel o většinu svých pravomocí. Je sice pravdou, že dolová pole propůjčoval až do roku 1550, v praxi ale žádosti přijímal horní hejtman či hormistr, jenž žádost zaznamenal a teprve poté ji zaslal hornímu soudci k podpisu.¹²⁵ Jeho funkce se tak stala spíše jen formální. Udělení propůjček mu do jisté míry bylo ponecháno, vztahovalo se však již jen na nejbližší okolí Krásna. Lze tedy konstatovat, že pravomoci horního soudce, který byl kdysi nejvýznamnějším horním úředníkem v revíru, byly „okleštěny“ jen na menší územní celek v rámci celé oblasti Slavkovska. Jedinou výraznější oblastí, v níž byly hornímu soudci jeho pravomoci ponechány, byla sféra soudní. Je sice pravdou, že zasedání soudu, které nadále probíhalo v Krásně, se zúčastnili i zástupci Vrchního horního úřadu a že dokonce samotný horní hejtman měl značné soudní pravomoci, přesto alespoň v této oblasti byla tradice úřadu horního soudce zachována.

Nově mezi tzv. vyšší úředníky patřil také lesmistr. Tento úřad, který byl v době držby Pluhů z Rabštejna pojímán spíše jako úřad nižší, byl po roce 1547 povýšen mezi vyšší královské úřady. Ačkoli zdánlivě neměl tento úřad s těžbou nic společného, jednalo se o vcelku důležitou funkci. Lesmistr musel totiž dbát na to, aby byl dostatek dřeva pro těžbu, neboť se jej při dolování hojně užívalo, například na konstrukce dolů či v úpravách. Jeho úkolem bylo dávat povolení ke kácení, popřípadě dodávat dřevo na jednotlivé doly tak, aby ho byl stále dostatek. V jeho kompetenci bylo vydávat potvrzení ke kácení dřeva pro jakékoli účely, i pro ty, jež s těžbou vůbec nesouvisely. Není však známo, zda měl i nějaké pravomoci případné viníky potrestat. I mezi představiteli tohoto úřadu lze nalézt členy místních význačných městských rodin. Příkladem může být Elias Trötscher, který tuto zastával na přelomu šedesátých a sedmdesátých let 16. století. I v tomto případě platí, že tato funkce sloužila většinou jako určitý odrazový můstek v následných úřednických kariérách. Častěji však tuto

¹²⁴ NA Praha, Staré Montanum sv. 8, R- Horní Slavkov, kart. č. 1064. (písemnosti z let 1557-1560).

¹²⁵ L. KUBÁTOVÁ, *Prameny*, s. 105.

funkci zastávali mladší členové významných rodin, kteří nenašli uplatnění ve vyšších úřadech.

Ve struktuře nižšího úřednictva-těžařského nedošlo po roce 1547 k výrazné změně. Jediný rozdíl oproti letům předcházejícím byl jejich počet. Došlo totiž k navýšení počtu nižších úředníků. Tento trend však byl započat již mnohem dříve a k jeho zastavení došlo teprve až s výrazným úpadkem místní těžby.

Ve druhé polovině 16. století již mnohem více, než tomu bylo v polovině první, zastávaly vyšší horní úřady osoby, které přišly do oblasti Slavkovského lesa z jiných horních revírů. Týkalo se to zejména úřadů horního hejtmana a správce Vrchního horního úřadu. Jako příklad můžeme uvést Ulricha Dreilinga, Hanse Hohenwarta či Volfa von Steiperger. Tito úředníci se sice v této oblasti usadili, povětšinou byli ubytováni v úředních domech, jejich pobyt se však omezil pouze na dobu vykonávání dané funkce. Poté odcházeli do oblastí, kam byli královskou komorou či nejvyšším mincmistrem povoláni.

Na závěr této kapitoly je nutné dodat, že během druhé poloviny 16. století byl již mnohem větší důraz kladen na vzdělání horních úředníků, vyšších i nižších. Na rozdíl od období předcházejícího nebylo možné, aby jednotlivé úřady zastávaly osoby nevzdělané či dokonce neznalé písma.

3. Města

3.1. Městská samospráva

V této části výkladu se zaměřím na samosprávu obou měst, tedy Horního Slavkova i Krásna.¹²⁶ Stručně zmíním její vývoj od počátků do 16. století. Budu se věnovat zejména jejímu fungování během sledovaného období, a to v souvislosti s vývojem místní horní správy. Zároveň se pokusím zachytit a zhodnotit roli obou měst při těžbě.

Obě města se řídila chebským právem.¹²⁷ V tomto směru se lišila od jiných českých horních měst, neboť ta byla i v otázkách městské správy většinou podřízena právu *Ius regale montanorum*.¹²⁸ Důvody této odlišnosti je třeba hledat v již zmíněné skutečnosti, že *Ius regale montanorum* se vztahovalo na revíry, kde se těžilo výhradně stříbro, mezi něž Slavkovsko nepatřilo.

Od počátku, tedy již ve 14. a 15. století, byli hlavními představiteli práva v obou městech rychtář a městská rada. Rychtář byl ustanovován vrchností či jí určeným úředníkem, zatímco členové městské rady, kterých bylo dvanáct, byli voleni městskou obcí.¹²⁹ Rychtář zastupoval zájmy vrchnosti, jíž město patřilo. Jeho pozice se však během těchto století proměnila a jeho význam poklesl. Města se osamostatňovala od vlivu vrchnosti, která se více soustřeďovala na rozvoj těžby, z níž jí plynuly značné zisky. Proto také vznikla síť nových vrchnostenských úředníků, jejichž pravomoci se právě k těžbě vztahovaly. Rychtář tedy jako zástupce vrchnosti ve městě ztratil svoji důležitost. Na počátku 16. století již rychtář, zejména v Horním Slavkově, podléhal příslušné městské radě a byla mu ponechána pouze správa části agendy soudní a exekuční. S úpadkem jeho funkce rostl význam městské rady.

Postavení rychtářů v obou městech se pravděpodobně lišilo. Krásenský rychtář, který byl označován jako horní rychtář, měl na rozdíl od svého slavkovského protějšku výrazné pravomoci i v oblasti těžby, které byly podrobně popsány v předchozí kapitole. Vyplývalo to z místní tradice, neboť Krásno bylo ve 14. a 15. století centrem této oblasti. Postavení krásenského horního rychtáře bylo stvrzeno i listinami

¹²⁶ Ještě ve 14. a 15. století bylo Krásno i Horní Slavkov městečkem; P. BERAN, *Královské horní město*, s. 65.

¹²⁷ V některé literatuře je uváděno jako právo loketské či žlutické.

¹²⁸ J. MAJER, *Těžba*, s.16.

¹²⁹ V případě Horního Slavkova viz listina Arnošta z Gleichenu z roku 1489; Antonín HAAS (ed.), *Privilegia nekrálovských měst českých z let 1453-1500*, s. 294-298.

vydanými předchozími vrchnostmi.¹³⁰ I on však v průběhu 16. století některé své pravomoci ztratil a jeho pozice byla oslabena.¹³¹ Jeho pravomoci ve správě města v 16. století, ani v dřívějším období, však není možné pro nedostatek pramenů podrobněji popsat. Nelze ovšem předpokládat, že by se nějak výrazněji odlišovaly od praxe známé z jiných měst té doby.

Horní rychtář v Krásně tak ve své funkci slučoval pravomoci v oblasti těžby i správy města. Obě tyto sféry vlivu byly do určité míry vnímány odděleně. Vyplyvá to z některých pramenů, v tomto případě ze záznamů v horních knihách, kde je pro jeho osobu užito označení „Stadt und Bergrichter“.¹³² Pro malý počet pramenů však není možné ověřit, zda byly tyto funkce sloučeny v úřadu horního rychtáře po celé sledované období, nebo je v některých případech zastávaly dvě osoby. Ze stejného důvodu nelze podrobněji určit ani to, do jaké míry byla v souvislosti s jeho pravomocemi spojenými s těžbou posílena jeho pozice mezi městskými úředníky v porovnání například s rychtářem v Horním Slavkově.

V případě městského rychtáře v Horním Slavkově jsou některé jeho pravomoci a povinnosti v průběhu 16. století známy. Účastnil se zasedání městského soudu v Horním Slavkově, jehož pravomoc se vtahovala i na menší okolní obce, jako byla osada Seifertsgrün, která později, během druhé poloviny 16. století, splynula s Horním Slavkovem, či Zech (Údolí).¹³³ Z pozice městského úředníka byl jako svědek přítomen při koupi popřípadě prodeji městského majetku.¹³⁴ Jako svědek je zmiňován také u posledních vůlí některých slavkovských měšťanů. O tom, že si tato funkce přeci jen uchovala alespoň určitou část své vážnosti z dob předchozích, vypovídá skutečnost, že městský rychtář byl v roce 1538 jako jeden ze zástupců slavkovské městské obce členem poselstva k novému majiteli panství.¹³⁵

Těžební činnost neměla na strukturu zdejší městské správy zásadnější vliv. Jedinou výjimkou byla zmíněná funkce horního rychtáře v Krásně, jež se poněkud

¹³⁰ Viz. A. HAAS (ed.), *Privilegia nekrálovských měst českých z let 1232-1452*, s. 114-115; TÝŽ (ed.), *Privilegia nekrálovských měst českých z let 1453-1500*, s. 26-27 a s. 151-153.

¹³¹ Podrobněji jsem se o této problematice zmínil v předchozí kapitole.

¹³² NA Praha, Vrchní horní úřad Jáchymov, *Knih propůjček 1552-1709*, kn. č. 586.

¹³³ K. KUČA, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II*, Praha 1997, s. 183.

¹³⁴ SOkA Sokolov, *Archiv města Horní Slavkov, Listiny*, č. 109.

¹³⁵ Více o tomto poselství i dalších jeho členech se zmíním později.

lišila od praxe v nehornických městech. Viditelně se však místní těžba promítla do náplně činnosti městských úředníků. Samosprávy obou měst byly totiž obdařeny určitými pravomocemi při řízení místního dolování. Větší možnosti, jak ovlivnit důlní činnost, měli samozřejmě ve 14. a 15. století, kdy ještě neexistovala propracovaná horní samospráva a většina pravomocí byla vrchnostmi udělena právě městům. To se týkalo především Krásna. Vybudováním propracovanější a ucelenější správy ve věcech horních na počátku 16. století však města své pravomoci pozbyla. Na mnohých rozhodnutích v otázkách rozvoje těžby se nově podíleli také horní úředníci - horní fojt a hormistr - kteří převzali například pravomoci městských rad nad cestami směřujícími k hlavnímu ložisku a úpravám nebo nad vodními toky a podobně. Podíleli se proto i na rozhodnutí o pronájmu zmíněných cest či na kontrole vozů, jež po těchto cestách jezdily.

Situace, kdy obě města pozbyla pravomoci přímo ovlivnit důlní činnost v tomto revíru, se však opět proměnila poté, co se v souvislosti s rozvojem těžby vylepšilo hospodářské postavení místních městských obcí. Lepší ekonomické zázemí se městští úředníci snažili využít k posílení své pozice v horní samosprávě na úkor vrchnostenských úředníků. Postupem času se jim podařilo získat zpět některé pravomoci. Jako příklad můžeme uvést pronájem cest k hlavnímu ložisku. Již v roce 1520 se na tomto rozhodnutí vedle slavkovské městské rady podíleli také horní fojt i hormistr.¹³⁶ V roce 1533 však již toto rozhodnutí učinila rada města opět sama.¹³⁷ I přesto se však městům nepodařilo obnovit svůj vliv v podobě, jak jej známe ze století předcházejícího.

V otázkách důlní činnosti sice městští úředníci své pravomoci ztratili, v rámci města však jejich pozice sílila. Patrně již v tomto období se ustálila podoba místních samospráv, již tvořilo dvanáct radních, kteří se pravidelně střídali ve funkci purkmistra.¹³⁸ Z dochovaných pramenů však vyplývá, že praxe byla poněkud odlišná, a že v purkmistrovském úřadu se čtvrtletně střídali pouze čtyři radní.¹³⁹ Rychlý rozvoj

¹³⁶ SOkA Sokolov, Archiv města H. Slavkov, Listiny, inv. č. 23.

¹³⁷ TAMTÉŽ, inv. č. 66.

¹³⁸ Tato podoba je městské správy je známa v Horním Slavkově. V případě Krásna není potvrzena; A. HAAS (ed.), *Privilegia nekrálovských měst českých z let 1453-1500*, s. 294-298.

¹³⁹ Vladimír VLASÁK, *Úvod*, in: *Archiv města Horní Slavkov – Listiny 1487-1872*, svazek 1., 1980, s. 8.

těžby spojený s příchodem velkého počtu obyvatel se odrazil také na vnitřní struktuře obou měst. Zároveň se částečně měnilo i jejich vnější postavení. V první řadě se to týkalo Horního Slavkova, kde se usazovala většina nově příchozích a dosavadní městečko tak zažilo obrovský rozvoj. Není proto sice přímý doklad, ale nejspíš již na počátku 16. století bylo toto rychle rostoucí městečko povýšeno na poddanské město.¹⁴⁰ Pro první polovinu 16. století je odhadováno, že v Horním Slavkově žilo až 4000 obyvatel, zatímco v Krásně o polovinu méně, tedy 2000.¹⁴¹

I přes ztrátu pravomocí ohledně těžby ovlivňovala obě města i nadále důlní činnost v tomto revíru, a to z pozice důlních podnikatelů. Byla majiteli horních děl i úpravárenských podniků. Jejich podnikatelskou činnost nejspíše koordinovala městská rada a podílely se na ní také místní přední měšťanské rodiny, a to jak finančně, tak prostřednictvím svých členů v úřadech městské správy či svými zkušenostmi v oblasti těžby a důlního podnikání. Obě města také skupovala majetek ostatních těžařů. Převážně se zaměřovala na úpravny rudy. Například město Horní Slavkov koupilo či jako náhradu za nesplacený dluh získalo do svého majetku mezi lety 1536-1545 celkem čtyři mlýny na rudu.¹⁴²

Prostřednictvím důlního podnikání rostly hospodářské možnosti obou měst. To se týkalo hlavně Horního Slavkova, který byl v této činnosti o něco úspěšnější než jeho „soused“. Svoji hospodářskou sílu město prezentovalo rozšířením svého majetku. Netýkalo se to však pouze majetku dolového, ale také pozemkového. Města skupovala či jako náhradu za nesplacený dluh získávala okolní pozemky. V roce 1544 zakoupilo město Horní Slavkov od Sebastiana Hutzelmanna dokonce i poplužní dvůr Wolfshof,¹⁴³ který se nacházel v horní části hřebenu nad osadou Údolí. V rozšiřování město pokračovalo až do roku 1547, kdy se hospodářské postavení obou měst zhoršilo poté, co musela po konfiskaci majetku Kašpara Pluha z Rabštejna převzít jeho dluhy vůči králi.¹⁴⁴ Městské rady Horního Slavkova i Krásna si na zaplacení dluhu půjčily

¹⁴⁰ K. KUČA, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku* II, s. 183.

¹⁴¹ TAMTÉŽ, 182; TAMTÉŽ III., s. 179.

¹⁴² SOKA Sokolov, Archiv města H. Slavkov, Listiny, inv. č. 108, 109, 145 a 224.

¹⁴³ TAMTÉŽ, inv. č. 207.

¹⁴⁴ TAMTÉŽ, inv. č. 243.

celkem 3000 tolarů od Jošta z Zedwitz, který byl hejtmanem v nedaleké Plané a pocházel ze šlechtické rodiny.¹⁴⁵

Tato změna však nenarušila trend z předcházejícího období natrvalo. Povýšení na královská horní města sice bylo do určité míry změnou navenek, vnitřní život i správa však pokračovala ve vývoji započatém ve dvacátých letech 16. století. Zřízení Vrchního horního úřadu znamenalo do určité míry zásah do vnitřního chodu měst, neboť byl tento úřad zároveň orgánem královské správy pro horní královská města této oblasti. Ačkoli měl tento úřad pravomoci i nad městskými radami, nebyl nijak podstatně narušen nastavený vnitřní řád města. Jediný výrazný střet městské samosprávy s Vrchním horním úřadem jako zástupcem císaře proběhl až v době třicetileté války, kdy horní hejtman Theodor Šimon Vahel z Lilienau v roce 1525 vykázal evangelické konšely z města.¹⁴⁶

Po konsolidaci poměrů na počátku šedesátých let 16. století a za finanční pomoci místních významných rodin¹⁴⁷ se obě města začala opět více angažovat v podnikatelské sféře. Větší možnosti v tomto směru měl opět Horní Slavkov. Místní městští radní se pokusili ovládnout dodávky některých důležitých surovin pro provoz dolů a hutí jako bylo železo či lůj. V roce 1590 se Hornímu Slavkovu podařilo zcela ovládnout dodávky těchto důlních potřeb pro báňské podniky slavkovského revíru.¹⁴⁸ Tyto úspěchy vedly k dalším ziskům. Opětovný hospodářský vzestup města byl znovu náležitě prezentován. Město se stalo majitelem¹⁴⁹ velké části okolních dvorů, jako byl Bernhof či Kugelhof a také poddanské dvory s mlýny v Pramenech či na Nové Vsi, a také vesnic, mimo jiné vlastnilo obec Háje.¹⁵⁰ Je nutné podotknout, že v této fázi opětovného hospodářského růstu se, stejně jako v první polovině 16. století, město zaměřilo na podnikatelsky výhodné dvory, vesnice a přilehlé pozemky. Jejich koupí

¹⁴⁵ TAMTÉŽ, inv. č. 244.

¹⁴⁶ H. ZIMMERMANN, *Poznámky k jáchymovským horním zvyklostem* vydaným H. Löscherem r. 1959, Studie z dějin hornictví 9, 1978, s. 43.

¹⁴⁷ Je nutné podotknout, že tato pomoc byla v průběhu 16. století vzájemná, neboť v období rozkvětu město předním rodinám půjčovalo či případně za jejich půjčky ručilo.

¹⁴⁸ P. BERAN, *Královské horní město*, s. 71.

¹⁴⁹ V mnoha případech opětovným, neboť muselo část svého majetku na přelomu století z důvodu splacení dluhu králi prodat.

¹⁵⁰ P. BERAN, *Královské horní město*, Sokolov 2001, s. 71.

nesledovalo pouze zvýšení své prestiže v oblasti, ale hlavně podporu svého ekonomického vzestupu. Zisky plynoucí ze zakoupeného majetku byly mimo jiné použity také pro zvýšení úrovně života zdejší městské společnosti. Například výtěžky z horního desátku a důchodů ze vsi Háje byly použity k financování lékaře, městského špitálu či městské čtyřtřídní školy, která byla ve městě zřízena v roce 1554.¹⁵¹ Městská obec kupovala také „lukrativní“ domy na náměstí či v jiných částech města. Například v roce 1591 zakoupila velký dům Trötscherů, tzv. Trötscherhaus, jenž stál právě na náměstí.¹⁵²

Situace se opět proměnila na samotném sklonku 16. století. Sice již došlo k nezadržitelnému úpadku těžby, hospodářská situace města však byla nadále dobrá. Snaha prezentovat a neustále prokazovat svoji velkou ekonomickou sílu již jakoby přesahovala hranice místního horního revíru. Pozornost hornoslavkovských měšťanů se soustředila na bečovské panství, jehož byli kdysi součástí. Roku 1597 se město stalo zástavním držitelem tohoto panství a o osmnáct let později, roku 1615, jej získalo dokonce do svého dědičného vlastnictví.¹⁵³ Tato koupě byla jakýmsi vrcholem prezentace mimořádného hospodářského postavení města. Tento majetkový zisk však Hornímu Slavkovu nepatřil příliš dlouho. V roce 1621 mu totiž byl spolu s ostatním majetkem zkonfiskován.¹⁵⁴

Správa městského pozemkového vlastnictví, které se navíc stále rozšiřovalo, si vyžádala ke konci 16. století rozšíření správního aparátu. Tato změna však byla spíše rázu kvantitativního než kvalitativního. Pro řízení nově získaného bečovského panství byl nejprve zřízen úřad správce. V letech 1605-1607 jej vykonával Sebastian Spann,¹⁵⁵ bývalý městský písař v Horním Slavkově. V roce 1608 byl jeho úřad pozvednut na hejtmanství. Stále však podléhal slavkovské městské radě. Tento úřad fungoval až do roku 1621. Vedle funkce správce a později hejtmana bečovského panství se mezi městskými úředníky nově objevil syndik, který měl pravděpodobně na starosti část právní agendy městského úřadu. Tato funkce je poprvé v pramenech zmíněna již dříve, ve třetí třetině 16. století. Přesný rok jejího zřízení však není znám.

¹⁵¹ Vincenc PRÖKL, *Geschichte*, s. 54.

¹⁵² TAMTÉŽ, s. 49.

¹⁵³ NA Praha, Staré Montanum sv. 3, R- Bečov, kart. č. 867.

¹⁵⁴ P. BERAN, *Královské horní město*, Sokolov 2001, s. 73.

¹⁵⁵ Více o osobě Sebastiana Spanna viz. H. ZIMMERMANN, *Poznámky*, s. 45.

Na závěr této části lze prohlásit, že vývoj městské správy zcela nekorespondoval s dynamickým hospodářským vývojem. Zatímco hospodářské úspěchy města byly až neuvěřitelné, městská samospráva zůstala na úrovni z doby předchozí, tedy z první poloviny 16. století. Jedinou větší z pramenů pozorovatelnou změnou byl důraz na univerzitní vzdělání městských úředníků. Zatímco v první polovině 16. století byl počet univerzitně vzdělaných osob činných v městské správě mizivý, ve druhé polovině sledovaného období výrazně stoupl.¹⁵⁶ Tento trend poté pokračoval také ve stoletích následujících.

3.2. Městské obce

Městskou obcí se rozumí společenství lidí, kteří užívali určitá práva, zejména pak městské právo daného sídelného útvaru. Zpravidla tito lidé vlastnili na pozemku daného města také obydlí. Městskou pospolitost obou sledovaných měst tvořilo převážně německy mluvící obyvatelstvo, které se sem přistěhovalo na počátku 16. století. Přilákal je sem rychlý rozvoj důlní činnosti, zejména pak nová naleziště stříbra. Většina z nich přicházela převážně z oblastí, kde na přelomu 15. a 16. století došlo k úpadku těžby. Převážná část nově příchozích obyvatel se přistěhovala z německé strany Krušných hor, zejména z měst Annaberg, Freiberg a Schneeberg. Dalšími německými městy, odkud pocházeli hornoslavkovští a krásenští měšťané, byly například Norimberk, Hof, Lipsko, Augsburg, Řezno či Straubing. V tomto případě se jednalo především o rodiny podnikatelů a obchodníků, kteří se podíleli na těžbě a měli zkušenosti z jmenovaných německých ložisek.

Na strukturu a život městského společenství na Slavkovsku měla výrazný vliv těžba kovů. Vzhledem k jejímu rozsahu tomu ani jinak býti nemohlo. Téměř všichni měšťané se přímo či nepřímo podíleli na těžbě a měli z ní užitek. Mezi měšťany, kteří se přímo účastnili na báňské činnosti, lze zařadit důlní podnikatele, obchodníky s kovy a důlními potřebami, vyšší a nižší horní úředníky, samotné horníky či zaměstnance v úpravárenských provozech a podobně. Nepřímo se na těžbě podíleli například obchodníci, kteří zprostředkovali dovoz a prodej věcí každodenní potřeby určených pro početné rodiny horníků a řemeslníků, jež vytvářeli náčiní či potřeby užívané v dolech a další. Z pozdější doby jsou známy případy, kdy si různí řemeslníci, kteří se

¹⁵⁶ Podrobněji se o tom zmíním v následujících kapitolách.

nemohli provozováním své činnosti uživit, přivydělávali prací na dolech. Pro nedostatek pramenů není možné ověřit, zda byla tato praxe běžná i v 16. století.

Velkou provázanost městského společenství s důlní činností prokazuje také zastoupení osob přímo zúčastněných na těžbě v městské radě.¹⁵⁷ Tento poměr je v Horním Slavkově i Krásně naprosto jednoznačný a vyplývá z něj, že téměř všichni známí členové městské rady byli vlastníky důlních podílů. Je dokonce velice pravděpodobné, že všichni členové městské rady získali již z této funkce určité důlní podíly. Tato praxe byla běžná v jiných velkých revírech.¹⁵⁸ Není však možné ověřit, zda byla prováděna i na Slavkovsku.

Hornictví, jež mělo v této oblasti starobylou tradici, výrazně ovlivňovalo úroveň života v tomto revíru po celé sledované období i dříve. Samozřejmě, že jeho vliv trval také ve stoletích následujících, i když v důsledku úpadku těžby nebyl již tak výrazný. Pokud byla těžba na vzestupu, byla i úroveň života zdejší městské pospolitosti vyšší a naopak. Po celé 16. století byly v obou městech zakládány rozličné instituce pro zvýšení úrovně života. V Horním Slavkově i v Krásně byl zřízen špitál a také škola. Obojí bylo, stejně jako například kostely či fara, financováno ze zisků z těžby a v případě Horního Slavkova také z výtěžků z horního desátku i z důchodů ze vsi Háje. Ve vyúčtování dolů můžeme nalézt poplatky na špitál, školu či kostel v daném městě.¹⁵⁹ V Horním Slavkově byl od čtyřicátých let 16. století v pramenech zmiňován také například lazebník.¹⁶⁰ S rozvojem hornictví úzce souviselo také zlepšení úrovně „zdravotní péče“. Kromě špitálů, byla ve městech nepřetržitě obsazena funkce doktora a zřízena také lékárna. O důležitosti těchto institucí svědčí i skutečnost, že plat a případné neobsazení postu lékaře řešil Vrchní horní úřad a jemu nadřízené orgány.¹⁶¹ Kromě jiných byl v Horním Slavkově v roce 1535 založen také ostrostřelecký spolek.

Provázanost života městské obce a důlní činnosti prokazuje také skutečnost, že sama města podnikala. Život městské obce byl do jisté míry odlišný oproti jiným městům, a to z důvodu zlepšení podmínek pro těžbu. Proto se vrchnost vzdala práva

¹⁵⁷ Petr JANČÁREK, *Výrobní a sociální struktura horního města Jindřichovic*, s. 115.

¹⁵⁸ J. KOŘAN, *Přehledné dějiny*, s. 80.

¹⁵⁹ NA Praha, Staré montanum sv. 8, R- Horní Slavkov, kart. č. 1059 (písemnosti z roku 1550).

¹⁶⁰ SOKA Sokolov, Archiv města Horní Slavkov, Listiny, inv. č. 179.

¹⁶¹ Např. NA Praha, Staré montanum sv. 8, R- Horní Slavkov, kart. č. 1058 (písemnosti z roku 1547).

odúmrti a udělila městským radám pravomoc propouštět a přijímat měšťany,¹⁶² neboť volný pohyb osob byl pro rozvoj těžby stěžejní. Dále byla horní města osvobozena od nápojových dávek, od povinnosti ubytovat ve městě vojsko, od válečných daní a kontribucí. Z počátku se na ně nevztahovala ani nařízení vydaná proti nekatolíkům.¹⁶³

Velký příliv nových obyvatel na počátku 16. století znamenal také narušení do té doby dostačujícího okruhu zásobování potravinami či řemeslnými produkty, který byl omezen ve většině jen na hospodářské zázemí bečovského panství a bližšího okolí. Bylo pro to potřeba zajistit nové možnosti zásobování. Z toho důvodu Ferdinand I. na žádost bečovské vrchnosti potvrdil roku 1533 konání dvou ročních trhů, které tak doplnilo stávající týdenní trh konaný pravidelně v sobotu. Sobotní trh byl vyhlášen v rámci Řádu pro cínové doly z roku 1509. Dalším aspektem provázanosti života městské pospolitosti s důlní činností byla skutečnost, že vytěžená ruda sloužila též jako prostředek směny a prodeje. Nahrazovala tak v některých případech měnu. Na závěr této části je nutné dodat, že elitní měšťanské rodiny se hluboké vážnosti těšily i v hornické obci. O tom se však více zmíním později.

3.3. Elity

V měšťanských společnostech Horního Slavkova a Krásna se během 16. století vytvořila vrstva měšťanů, jež měla v dané lokalitě mimořádné postavení. Pro jejich označení lze použít termín elita, který je v tomto případě nejvýstižnější.¹⁶⁴ Navíc je tento termín dostatečně otevřený a zahrnuje všechny aspekty mimořádného postavení měšťanů v dané společnosti, ať již v oblasti ekonomické, společenské či kulturní. Mezi okruhy odpovídající základním charakteristikám, které určovaly elitní postavení jedinců či rodin v měšťanské společnosti, patří především majetkové zajištění a začlenění do sociálně-ekonomické struktury města, dále angažovanost v městské a horní správě či veřejném životě vůbec, „intelektuální potenciál“ ve smyslu dosaženého

¹⁶² V případě Horního Slavkova vyplývají tato práva z listiny z roku 1489, kterou vydal tehdejší zástavní pán na bečovském panství Arnošt z Gleichenu. A. HAAS, *Privilegia*, s. 294-298.

¹⁶³ J. KOŘAN, *Přehledné dějiny*, s. 165-166.

¹⁶⁴ K této problematice více viz. Olga FEJTOVÁ - Václav LEDVINKA - Jiří PEŠEK, *Pražské měšťanské elity středověku a raného novověku*, Praha 2004 (=Documenta Pragensia 22); Helena PEŘINOVÁ, *Od patriciátu k elitě. Definice horní měšťanské vrstvy raného novověku v posledních padesáti letech*, ČČH 104, 2006, s. 111-122.

vzdělání a jeho vliv na profesní kariéru, a v neposlední řadě kulturní aktivity a zájmy, které se odrazily na jejich životním stylu.¹⁶⁵ Jednotlivé oblasti života měšťské společnosti byly na počátku 16. století natolik propojené, že nebylo téměř možné pro jednotlivce ani celou rodinu prosadit se jen v jedné z nich.

Pro zachycení aktivity a ekonomické síly jednotlivých rodin jsem vycházel zejména z měšťských písemností finančního rázu.¹⁶⁶ Pro určení jejich aktivity v důlním podnikání jsem využil zápisy v horní knize,¹⁶⁷ a pro zjištění jejich angažovanosti ve správních úřadech v revíru jsem vycházel ze seznamů úředníků měšťské i horní správy.¹⁶⁸ Využil jsem také hmotných pramenů, například uměleckých děl či staveb, jejichž zadavateli byli měšťané, nebo autentických prostorů renesančních měšťanských domů.¹⁶⁹

Elitní vrstvy se utvořily sice v obou městech, ale pro bližší zkoumání krásenských elit není dochován dostatek pramenů. Proto se v této části zaměřím především na město Horní Slavkov. Předem je nutné zmínit, že z pramenů, které jsou v současné době k dispozici, vyplývá určitá dominance právě předních hornoslavkovských měšťanů nad měšťany krásenskými. Tato skutečnost se projevovala téměř ve všech směrech, tedy v jejich ekonomické síle,¹⁷⁰ společenské

¹⁶⁵ O této klasifikaci měšťských elit např. Michaela HRUBÁ, Možnosti výzkumu měšťanských elit v prostředí královských měst severozápadních Čech, in: O. Fejtová - V. Ledvina – J. Pešek, Pražské měšťanské elity středověku a raného novověku, Praha 2004, s. 193-210 (=Documenta Pragensia 22)

¹⁶⁶ Tyto písemnosti jsou uloženy v SOKA Sokolov, Archiv města H. Slavkov, Listiny 1487-1872; TAMTÉŽ, Úřední knihy (1509)-1945, Knihy rozhodnutí a kupních smluv 1559-1597; Knihy o koupi a prodeji 1529-1747; Dlužní knihy 1531; Kniha kvitancí 1552-1592; Dědické knihy 1550; Účetní kniha 1547-1570.

¹⁶⁷ NA Praha, Vrchní horní úřad Jáchymov, Horní úřad Horní Slavkov, kn. č. 523, 524, 525, 585, 586.

¹⁶⁸ TAMTÉŽ, Staré montanum sv. 8, R- Horní Slavkov, kart. č. 1058-1085.

¹⁶⁹ V tomto případě sice nebylo možné vycházet z dochovaných památek. Týká se to zejména náhrobků v kostele sv. Jiří a v jeho blízkosti. Využil jsem proto fotografie a podrobný popis památek a interiéru tohoto kostela z knihy Antona Gnirse. A. GNIRS, *Topographie*, Praha 1927.

¹⁷⁰ Dokládá to jejich podnikatelská činnost i majetkové zázemí.

angažovanosti¹⁷¹ a podobně. Navíc členové hornoslavkovské měšťanské elity se mnohem více angažovali i mimo sledovanou oblast, nejčastěji v nově zakládaných nebo nově se rozvíjejících hornických městečkách a městech v západní části Krušných hor, například v Oloví,¹⁷² v Potůčkách,¹⁷³ Horní Blatné,¹⁷⁴ Hřebečné¹⁷⁵ či Jindřichovicích.¹⁷⁶ Podle zjištěných údajů se na společenskou úroveň předních rodin z Horního Slavkova dostala jen malá část rodin z Krásna. Šlo především o rodiny spřízněné s těmi slavkovskými, které se díky tomu prosadily výrazněji v rámci celého revíru i mimo něj. Existovaly i případy, kdy se mezi elity výrazněji prosadil i schopný jedinec, který byl členem rodiny, jež doposud nepatřila ke špičce tehdejší městske společnosti. Často však šlo pouze o krátké povznesení rodiny, jenž trvalo jen po dobu života daného jedince.

Kromě rodin, jež se v této oblasti usadily ještě před rozvojem těžby a jež později patřily na špici společenského žebříčku na Slavkovsku po mnoho generací, si přední postavení v tehdejší městske pospolitosti dokázaly vydobýt i rodiny či jedinci, kteří do této oblasti přišli až v průběhu 16. století, přesněji v jeho první polovině. I v tomto případě platí, že se více usazovali v Horním Slavkově, které se „stávalo“ zdejší centrem. Nejčastěji se jednalo o bohaté důlní podnikatele či jinak na těžbě zainteresované osoby. Mohlo jít například o obchodníky s rudou či důlními potřebami a podobně. Nezřídka členové těchto nově přichozích rodin zastávali i některé horní úřady. K této praxi však docházelo častěji až po roce 1548 za komorní správy, kdy bývali do této oblasti povoláváni přímo k vykonávání určitého úřadu, nejčastěji hejtmanského. V takových případech však jejich pozice byla poněkud zvláštní. Nelze totiž mluvit o tom, že by se přímo zařadili mezi místní elity ve všech směrech, neboť

¹⁷¹ Důvodem byla také skutečnost, že během sledovaného území se Horní Slavkov stal opravdovým centrem tohoto revíru a proto měly místní orgány městske správy větší vliv na vývoj v oblasti. Navíc zde sídlily důležitější horní úřady, jako byl úřad horního fojta, výběrčího desátku nebo později horního hejtmana. Právě proto tyto funkce zastávali měšťané z Horního Slavkova.

¹⁷² Viz L. KUBÁTOVÁ, *Horní podnikatelé v Oloví v 1. polovině 16. století*, Studie z dějin hornictví 20, 1988. s. 56-85.

¹⁷³ Viz Josef BRTEK, *Slavkovské osobnosti*, Studie z dějin hornictví 25, 1995, s.17.

¹⁷⁴ J. MAJER, *Těžba*, s. 27.

¹⁷⁵ TAMTÉŽ.

¹⁷⁶ TAMTÉŽ.

jejich působení ve městě bylo omezeno dobou jejich činnosti v úřadu a jen malá část z nich se zde usazovala natrvalo. Díky tomu, že byli zástupci krále či královské komory v této oblasti, ovšem měli v určitých směrech výsadní postavení.

Díky svému kapitálu se i členové nově příchozích rodin dokázali poměrně rychle začlenit mezi místních elity, které se tak rozšiřovaly. Navázaly vcelku bez problémů spolupráci se stávajícími předními rody v otázkách finančních, v případě půjček či ručení, i v otázkách majetkových, jako byl prodej majetku či společné podnikání. Navíc se někteří z nich výrazně angažovali v městské či horní správě a ve veřejném životě vůbec. Příkladem je rodina Niedermannů či Hutzelmannů, o nichž se více zmíním později.

Vzájemný vztah obou skupin, tedy původních měšťanských rodin a nově příchozích, v jiných sférách života než v ekonomických je možné podkrýt jen na základě malého počtu pramenů. Z nich však vyplývá, že se tito nově příchozí během relativně krátké doby naplno začlenili do zdejší městské společnosti, alespoň co se týče sledovaných okruhů života měšťanské pospolitosti. Prameny, jež jsou k dispozici, zatím nenasvědčují žádnému hlubšímu rozporu mezi „novými“ a „starými“ měšťany. Je sice pravdou, že docházelo k určitým sporům mezi členy jednotlivých rodin, ty však spíše vycházely z jejich funkcí v horní či městské správě a byly výsledkem určitého boje o kompetence jednotlivých úřadů než projevem vzájemného soupeření těchto rodů. Kromě rozepří úředníků je možné vyzorovat také spory těžařů, v nichž také stáli proti sobě členové jednotlivých předních rodin. Ale ani v tomto případě nešlo o žádné soupeření jedné strany s druhou, ale spíše jen o spory, jež vycházely z běžné důlní činnosti. Proto nelze předpokládat, že by tyto spory výrazně narušovaly vzájemné vztahy těchto rodin.

Ekonomická síla

Jak již bylo zmíněno, jedním z hlavních faktorů, který zabezpečoval výlučné postavení měšťanů, byl majetek a s ním související celková ekonomická situace jedince či celé rodiny. V podmínkách sledované lokality byla určitým měřítkem majetkového a finančního postavení dané rodiny či jedince jeho aktivita v důlní činnosti či podnikání ve smyslu podílů na jednotlivých dolech, provozování úpraven (myšleno mlýnů a hutí) či obchodu s již zpracovaným kovem. Ačkoli všechny významnější rodiny vlastnily také zemědělské pozemky, byla pro ně právě činnost v oblasti těžby nejdůležitější. Od

ostatních sociálních vrstev městské společnosti je odlišoval nejen počet podílů či úpraven, jež jim patřily, ale zejména zisk, který jim z této činnosti plynul.¹⁷⁷ Takové finanční zajištění jim umožňovalo více investovat do jimi provozovaných důlních děl a tím opětovně zvyšovat svoje další zisky a posilovat ekonomické postavení.¹⁷⁸ Svoji ekonomickou výlučnost pak mohli využívat k lepší sebe prezentaci své osoby i rodiny uvnitř daného společenství. K tomu v první řadě sloužil reprezentativní dům postavený v odpovídající části města. V Horním Slavkově to bylo kromě staršího centra města v okolí farního kostela sv. Jiří, také nově založené náměstí a k němu přiléhající ulice,¹⁷⁹ v níž stál honosný panský dům Pluhů z Rabštejna, jenž byl po architektonické stránce jakýmsi ideálem, k němuž se chtěli všichni měšťané co nejvíce přiblížit.¹⁸⁰ To se nakonec podařilo rodu Niedermannů, o němž se více zmíním později, jehož člen a významný slavkovský těžař Hans Niedermann si nechal v roce 1536 vystavět obdobný dům na místním náměstí.¹⁸¹ Většina domů v Horním Slavkově i Krásně prošla v průběhu 16. století renesanční přestavbou.

Kromě výstavby domů se znakem mimořádného postavení rodiny v městské pospolitosti stalo zakoupení či výstavba předměstského hospodářského dvora. Poprvé se s tím můžeme setkat v roce 1526, kdy Sebastian Hutzemann získal dvůr Wolfshof.¹⁸² Postupem času se vlastnictví dvoru a odpovídajícího počtu pozemků stalo ideálem, jenž byl napodobován i ostatními významnými měšťany. Například v roce

¹⁷⁷ Zisky z provozu hutě, mlýnu a či z důlní činnosti.

¹⁷⁸ To platilo za předpokladu, že jim jejich podnikatelský záměr vycházel. Mohly nastat samozřejmě obtíže, jako zaplavení či zasypání dolu, snížení zisků z dolů s důvodu nižší kvality rudy a podobně. Obecně však platilo, že právě ekonomicky silnější těžaři byli schopni se z těmito problémy lépe vyrovnat.

¹⁷⁹ O situaci v Krásně se není možné z již zmíněných důvodů rozepisovat.

¹⁸⁰ Poté, co bylo panství Bečov včetně tohoto domu Pluhů z Rabštejna zkonfiskováno, stal se právě tzv. Pluhův dům výrazným znakem výjimečnosti jeho nových vlastníků. Po čase se majiteli tohoto domu stali členové šlechtického rodu Štampachů ze Štampachu, kteří se ve Slavkovském revíru účastnili na těžbě jako těžaři; J. BRTEK, *Slavkovské osobnosti*, s.16.

¹⁸¹ Tehdejší tzv. nové náměstí, v současné době Náměstí republiky. Tento dům však již nestojí, byl zbourán v roce 1962. Více P. BERAN, *Královské horní město*, s. 194.

¹⁸² Více viz SOKA Sokolov, Archiv města Horní Slavkov, Listiny, inv. č. 45.

1539 koupil Hans Portner tzv. Kugelhof¹⁸³ a o pět let později, v roce 1544, si slavkovský purkmistr Johann Beer¹⁸⁴ postavil jihozápadně od Horního Slavkova dvůr, nazvaný po něm Beerhof, později označovaný jako Bärenhof.¹⁸⁵

Možností, jak pomocí ekonomické síly prezentovat svoji výlučnost, byl také určitý druh mecenášství. Nejmocnější rodiny věnovaly výrazné sumy peněz či již upraveného kovu, v tomto případě cínu, na výzdobu místních kostelů.¹⁸⁶ Spolu s Janem Pluhem z Rabštejna se podíleli na přestavbě a výzdobě farního kostela sv. Jiří i na přestavbě kaple sv. Anny v kostel. S touto přestavbou byli spojovány rodiny Trötscherů, Häslerů či Multzů.¹⁸⁷ Místní přední měšťanské rodiny finančně přispěly také na výstavbu kaplí,¹⁸⁸ městského špitálu¹⁸⁹ a podobně. Kromě toho se někteří příslušníci těchto rodů angažovali také mimo oblast Slavkovska, zejména v krušnohorských městech. Ačkoli není zmapována činnost všech hornoslavkovských měšťanů, kteří se aktivně účastnili na těžbě v jiných lokalitách, lze konstatovat, že pozice těch, jejichž příběhy známe, byla obdobná se situací, v nichž se nacházeli nově příchozí důlní podnikatelé na Slavkovsku. Z počátku se primárně zaměřili na důlní podnikání a postupně se začali díky svému ekonomickému zázemí začleňovat mezi vrstvu místních předních měšťanů. Zakupovali si zde domy a někteří dokonce zastávali funkce v městské či horní správě.¹⁹⁰ Tento proces však vyvrcholil spíše až v následujícím sedmnáctém století.

Dalším znakem výlučnosti a výjimečnosti elitních měšťanských rodin byly erby. Většina hornoslavkovských rodin, jež tvořily místní elitu, byla erbovními měšťany. Společným prostorem jejich prezentace byla síň místní radnice, přesněji zdi této síně,

¹⁸³ Již dříve ho měl propůjčený v léno od Jana Pluha z Rabštejna. Není však známo přesné datum. V roce 1539 jej získal do trvalého vlastnictví; SOkA Sokolov, Archiv města H. Slavkov, Listiny, inv. č. 155.

¹⁸⁴ V pramenech označován též jako Beern či Pernn.

¹⁸⁵ J. BRTEK, *Slavkovské osobnosti*, s.16.

¹⁸⁶ V. PRÖKL, *Geschichte*, s. 29-30; A. GNIRS, *Topographie*, s. 241; P. BERAN, *Královské horní město*, s. 155 a 172. Obě přestavby probíhaly v prvních 20 letech 16. století.

¹⁸⁷ V. PRÖKL, *Geschichte*, s. 29.

¹⁸⁸ To se týká zejména 17. století, kdy byly za přispění Leonharda Häslera založeny dvě kaple v blízkosti hlavního ložiska, tzv. Huberova pně; A. GNIRS, *Topographie*, s. 256.

¹⁸⁹ V. PRÖKL, *Geschichte*, s.127.

¹⁹⁰ Příkladem mohou být Ölhansové v Ostrově; H. ZIMMERMANN, *Poznámky*, s. 40.

na nichž byly erby místních měšťanů vymalovány.¹⁹¹ O tom, kdy přesně byla tato praxe započata, ani které rody zde byly prezentovány, není zatím nic bližšího známo. Faktem však zůstává, že erby byly v síni místní radnice zachovány až do stržení budovy v roce 1978.

Výjimečné postavení předních měšťanů bylo prezentováno nejen během jejich života, ale i po smrti. Prostředkem takové prezentace byly honosné náhrobky či votivní obrazy, jež byly umístěny v prostorách kostelů či klášterů. Tato praxe byla podle všeho běžná i v Horním Slavkově.¹⁹² Prostorem, kde byly náhrobky místních významných rodů vystavěny,¹⁹³ byl interiér farního kostela sv. Jiří.¹⁹⁴ Mnohé náhrobky nejspíše z důvodů nedostatečného místa v interiéru kostela přiléhaly k jeho zdem. Vždy však na místě, kde mohly být jednoduše zpozorovány návštěvníky kostela. Náhrobky i nápisy na nich byly koncipovány jako umělecká díla a tvořili je význační umělci z blízkého okolí. Jako celek pak měly být odpovídajícím vyjádřením výjimečnosti a mimořádného postavení dané rodiny či jednotlivce v místní měšťanské pospolitosti. V případě druhého kostela ve městě, kostela sv. Anny, není existence žádného náhrobku či votivního obrazu doložena. To platí také o kostele sv. Kateřiny v Krásně. Naopak místem, kde byli také pohřbíváni příslušníci slavkovských měšťanských elitních rodin, se v průběhu 16. století stal i kostel sv. Jiljí v nedaleké Teplé, kde byli pohřbeni především členové rodiny Trötscherů. Způsobeno to bylo tím, že během sledovaného období se někteří příslušníci této rodiny přestěhovali do jiných měst a městeček ležících ve Slavkovském lese, například právě do města Teplá či do obcí Prameny a Mnichov, a právě kostel sv. Jiljí v Teplé se stal společným místem „posledního odpočinku“ členů této rozvětvené rodiny.

¹⁹¹ R. PROSCH, *Abriss*, s. 56.

¹⁹² V případě Krásna není možné tuto skutečnost z důvodu nedostatku pramenného materiálu ověřit.

¹⁹³ Týkalo se to téměř všech rodin, které patřili mezi místní elitu, a o nichž se ještě podrobněji zmíním.

¹⁹⁴ Některé z nich se dochovaly až dodnes. Jejich výčet tak, jak byly zachovány na počátku 20. století, zaznamenal A. Gnirs ve svém topografickém díle. Bohužel jde pouze o „seznam osob“, jejichž náhrobky se v kostele nacházely. Chybí podrobnější popis jejich umístění a podobně. A. GNIRS, *Topographie*, s. 260-262.

Angažovanost v městské a vrchnostenské správě

Vedle majetkového vlastnictví posiloval měšťanskou společenskou prestiž rovněž výkon důležitých správních funkcí. V tomto případě se jednalo o úřady městské a horní samosprávy. Již bylo zmíněno, že mezi nejvyhledávanější vyšší horní úřady patřil výběrčí desátku, horní hejtman, hormistr a správce Vrchního horního úřadu. V případě městské správy to byl samozřejmě úřad purkmistrovský. Příslušníci rodin, jež jsme zařadili mezi elity, vykonávali funkce v obou sférách správy. Někteří se více prosadili ve správě městské, jako například Dürrbeckové či Siebenhuberové, jiní v horní správě, takovým případem byli zejména Portnerové. Pouze tři rody se do jisté míry rovnoměrně prosadily v obou správách najednou. Byli to Multzové, Trötscherové a Häslerové. Pro všechny elitní rodiny však platí, že v průběhu 16. století zastával některý z jejich členů po delší časový úsek nějaký úřad.

Nelze říci, že by určité úřady byly spojeny výhradně s jednou rodinou. Stávalo se sice, že člen jedné rodiny byl nahrazen svým příbuzným, nebylo to však v tomto revíru a období pravidlem. Například úřad výběrčího desátku byl sice nadlouho spojen se jménem rodiny Multzů, přesto vykonávali tuto funkci i příslušníci jiných rodů. Ačkoli nejspíše byla ve všech rodinách velká snaha zachovat tradici, kvůli níž se snažili synové „jít ve šlépějích svých otců“, nestalo se, že by to vedlo k určité monopolizaci některého úřadu jedinou rodinou. Je však samozřejmé, že pro jednotlivé rodiny byly určité úřady téměř „typické“, a že příslušníci všech generací rodu jej alespoň chvíli zastávali a pojímali to jako naplnění tradice. Tak byl pro rodinu Häslerů „typický“ úřad hormistra, pro rodinu Multzů úřad výběrčího desátku, pro rodinu Trötscherů úřad kontrolora výběrčího desátku (Gegenhandler) a podobně.

Rodiny, jež i v rámci elit měly výsostné postavení, vykonávaly v určité době v dané sféře správy hned několik úřadů. Samozřejmě nebylo výjimkou, že by jedna osoba vykonávala dvě funkce najednou. Jednalo se však vždy o funkce v městské a horní správě odděleně. Jako příklad můžeme zmínit Georga Häslera, který ve čtyřicátých a padesátých letech 16. století vykonával úřad hormistra a zároveň zasedal pravidelně v městské radě. Není znám případ, kdy by jedna osoba zastávala najednou dva úřady jedné sféry správy. K tomu docházelo jen u nižších horních úřadů, například

u písařů. V osmdesátých letech 16. století zastával David Orthegeel funkci horního písaře a zároveň i kontrolního.¹⁹⁵

Jsou známy také případy „kariérního“ postupu. Nezřídka se stávalo, že mladší členové rodu vykonávali zpočátku méně prestižní funkce a po získání zkušeností se postupem času vypracovali mezi vyšší úředníky. O jednotlivých případech takového postupu se zmíním později, v části věnované jednotlivým rodinám.

Vzdělání

Další sférou života tehdejší společnosti, v níž se do jisté míry projevovalo mimořádné postavení elit, bylo dosažené vzdělání.¹⁹⁶ Cílem bylo především dosáhnout takové úrovně, aby synové byli schopni později nastoupit na místo svých otců a zdárně plnit funkce, které tehdejší společnost od příslušníků jejich sociálního postavení a také od členů jejich rodiny očekávala.¹⁹⁷ Studium na univerzitě však nebylo pro měšťany pouhým doplněním vzdělání po partikulární škole, ale šlo také vedle přivyknutí společnosti velkoměsta a univerzity o navázání známostí a udržení obchodních kontaktů svých rodin.¹⁹⁸ Spádové oblasti univerzit se shodovaly s obchodními a kulturními vazbami jednotlivých krajů v Čechách.¹⁹⁹ Nezanedbatelnou roli ve výběru univerzity hrál také její náboženský charakter. Zájem studentů ze sledované oblasti se zaměřoval výhradně na univerzity luteránské. Právě proto směřovali potomci měšťanských rodin z Horního Slavkova i Krásna především do Saska (Lipsko a Wittenberk), Durynska (Jena) a oblasti Norimberku (Altdorf). Určitou výjimkou byla univerzita ve Frankfurtu nad Odrou, kterou také navštěvovali studenti ze Slavkovska.²⁰⁰ Tvořili však nepatrnou menšinu, neboť po dobu 55 let zde studovalo

¹⁹⁵ NA Praha, Staré montanum sv. 8, R- H. Slavkov, kart. č. 1073-1085.

¹⁹⁶ Jiří PEŠEK, *Měšťanská vzdělanost a kultura v předbělohorských Čechách 1547-1620. Všední dny kulturního života*, Praha 1993.

¹⁹⁷ František PALACKÝ, *Obyvatelstvo českých měst a školní vzdělání v 16. a na počátku 17. století*, ČsČH 18, 1970, s. 357-358.

¹⁹⁸ J. PEŠEK- David ŠAMAN, *Studenti z Čech na zahraničních univerzitách v předbělohorském čtvrtstoletí*, Ústecký sborník historický, 1983, s. 181.

¹⁹⁹ TAMTÉŽ.

²⁰⁰ Viz. J. V. ŠIMÁK (ed.), *Studenti z Čech, Moravy a Slezska na německých univerzitách v 15. a 16. století*, Časopis Musea království českého 80, 1906, s. 300-304.

pouze osm obyvatel z tohoto revíru. Hlavní vlna studentů směřovala v průběhu 16. století do Lipska, Wittenberka a Altdorfu. V případě všech těchto univerzit lze konstatovat, že zájem o ně trval po celé sledované období. Na konci 16. století a zejména pak v průběhu 17. století se tato trojice rozrostla o univerzitu v Jeně.²⁰¹

Nejnavštěvovanější byla z pohledu obyvatel slavkovského revíru univerzita v Lipsku. Již od počátku 16. století zde studovali příslušníci měšťanských rodin, které se dříve či později zařadily mezi místní elity. Například již v roce 1517 jsou v místní matrice jmenováni Wolfgang Multz a Leonhard Egerr.²⁰² V průběhu 16. století zde studovali členové téměř všech místních významných rodin: Trötscherů, Niedermannů, Multzů, Egerrů, Häslerů, Kuglerů a Ölhansů. Převaha příslušníků těchto rodin nad ostatními studenty pocházejícími z Horního Slavkova či Krásna byla zřejmá.²⁰³ Teprve v poslední čtvrtině 16. století se tento poměr poněkud změnil a zvýšil se také počet studentů z ostatních rodin. Přesto byla převaha tzv. elitních rodin zcela jasná, neboť jejich členové tvořili téměř polovinu studentů z této oblasti.²⁰⁴ Navíc se tento poměr výrazně pozměnil právě až v poslední čtvrtině sledovaného období.

Obdobné to bylo také na ostatních jmenovaných univerzitách. Pokud zahrneme všechny dostupné záznamy z tehdejších univerzit,²⁰⁵ zjistíme, že příslušníci nejvýznamnějších rodin ze Slavkovska tvořili po dobu celého 16. století čtyřicet procent všech studentů z této oblasti. Toto číslo nabude na významu, uvědomíme-li si, že mezi místní „elity“ jsme zahrnuli celkem šestnáct rodin, což činí v kontextu tehdejší městske společnosti na Slavkovsku, která skýtala více než 4000 osob, téměř nepatrný zlomek.

²⁰¹ Viz. *Die Matrikel der Universität Jena* Bd. I. (1548-1652), Jena 1944.

²⁰² Viz. J.V. ŠIMÁK (ed.), *Studenti*, s. 521

²⁰³ TAMTÉŽ, s. 521-539.

²⁰⁴ TAMTÉŽ.

²⁰⁵ H. KUNSTMANN, *Die Nürnberger Universität Altdorf und Böhmen*, Köln-Graz 1963; J.V. ŠIMÁK (ed.), *Studenti z Čech, Moravy a Slezska na německých univerzitách v 15.-16. století*, Čas. Musea král. českého 79, 1905, s. 205-297 a 80, 1906, s. 510-539; Ferdinand MENČÍK (ed.), *Studenti z Čech a Moravy na univerzitě ve Wittenberku od roku 1502 až do roku 1602*, Čas. Musea král. českého 71, 1897, s. 250-268; *Die Matrikel der Universität Jena* Bd. I. (1548-1652), Jena 1944; F. PALACKÝ, *Obyvatelstvo českých měst a školní vzdělání v 16. a na počátku 17. století*, ČsČH 18, 1970, s. 345-370; J. PEŠEK- D. ŠAMAN, *Studenti z Čech na zahraničních univerzitách v předbělohorském čtvrtstoletí*, Ústecký sborník historický, 1983, s. 173-218.

„Kulturní aktivita a mecenášství“

Poslední oblastí života městské pospolitosti, v níž se projevovalo výsadní postavení dané rodiny, byla kultura. V tomto případě se jednalo převážně o zadávání uměleckých děl či určitou formu mecenášství. V této otázce však chybí dostatek odpovídajících pramenů. Informace, které máme, nám nedovolují vytvořit všeobecnější závěry. Můžeme pouze dodat, že v roce 1550 vznikla zádušní svítilna Lorenze Häslera, zesnulého těžaře a váženého slavkovského měšťana. Autor této umělecky zpracované svítilny, jež se dodnes nachází na cestě u farního kostela sv. Jiří, není znám. Stejně tak je tomu i v ostatních případech. Uměleckými předměty byli do jisté míry také náhrobky a epitafní obrazy významných měšťanů uložené v kostele či v jeho nejbližším okolí. Jedinou výjimkou, u níž je autor znám, je malovaný epitaf Andree Ölhane. Jednalo se o malbu temperou na dřevě a na objednávku rodiny zemřelého ji zhotovil významný oblastní malíř August Cordus, který byl mistrem pozdní Cranachovy školy a vytvořil mimo jiné velký křídlový oltář v kostele sv. Jana v Lokti. Byl také autorem barokních dřevěných malovaných epitafních obrazů z tzv. Špitálního kostela v Jáchymově, které pocházely z doby kolem roku 1600. Tímto však naše znalosti a možnosti v této otázce končí. Je sice pravděpodobné, že kromě místních umělců, jako byl August Cordus, zde působili také němečtí umělci z měst, s nimiž měli místní měšťané obchodní a další kontakty, jako byl Norimberk, Lipsko či Augsburg, tuto domněnku však není možné pramenně doložit.

V případě mecenášství již máme o něco více zpráv. Jak již bylo zmíněno, podíleli se příslušníci místních měšťanských elit na opravě obou kostelů v Horním Slavkově a nejspíše také na kostele sv. Kateřiny v Krásně. Výjimkou nebyli ani peněžní dary ve prospěch některých institucí, jako v případě Christoffa Mulze, který roku 1551 věnoval 300 zlatých na slavkovský špitál.²⁰⁶ Tímto si příslušníci těchto rodin budovali či potvrzovali přední postavení v místní městské pospolitosti.

Všechny významné měšťanské rodiny z této oblasti byly vzájemně silně provázány, zejména po stránce ekonomické. Vyplývalo to z jejich důlní činnosti, při níž spolu úzce spolupracovaly a obchodovaly. Mnohdy byly vlastníky podílů na stejných dolech, tudíž i členy jednoho těžařstva. Velmi čilý byl i obchod mezi nimi, docházelo k častým koupím či prodejům důlních podílů, zařízení a hutí. Obchodní

²⁰⁶ V. PRÖKL, *Geschichte*, s. 125.

styky mezi sebou udržovaly i mimo důlní činnost. Často mezi nimi docházelo také k prodeji a koupi pozemků. Poměrně časté byly také peněžní půjčky či ručení za dluh.

3.3.1. Jednotlivé rodiny

Společným znakem těch rodin, jež je možné zařadit mezi vrstvu elit, byl jejich podíl na správě i hospodářské prosperitě města, a to v různých funkcích. Lze mezi nimi nalézt členy erbovních měšťanských rodin či drobných místních šlechtických rodů.²⁰⁷ K nejpřednějším rodinám v Horním Slavkově patřili Trötscherové.²⁰⁸ Tato rodina pocházela z Duryňska a do Slavkova její členové přišli ve druhé polovině 15. století.²⁰⁹ Mužští potomci této rodiny byli nejen spolumajiteli dolů, ale i báňskými přísežnými, důlními i naddůlními či báňskými inženýry,²¹⁰ a to jak v Horním Slavkově, tak i jiných horních městech, jako například v Oloví či Nýřanech, kde se také podíleli na těžbě.²¹¹ V průběhu 16. století zastávali téměř všechny horní úřady. Nejčastěji působili ve funkci kontrolora výběrčího desátku (Zehend Gegenhändler). Jako příklad můžeme uvést Hanse Trötschera či jeho synovce Achatia.²¹²

Nejvýznamnějšími představiteli rodu Trötscherů, jehož příslušníci ve městě žili až do poloviny 20. století,²¹³ byl Leonhard (asi 1460-1533),²¹⁴ který zastával ve dvacátých letech 16. století purkmistrovský úřad, jeho syn Sebastian a vnuk Sebastian, kteří byli též purkmistry. O mimořádném postavení této rodiny ve městě a její příslušnosti k místní elitě svědčí i skutečnost, že dva její členové²¹⁵ byli jako vyjednaváči spolu s dalšími vybranými zástupci městské obce a horního

²⁰⁷ V případě šlechtických rodů to byli již zmínění Štampachové ze Štampachu, Granitzerové z Gränzensteinu či rod Globnerů z Globen. Viz J. BRTEK, *Slavkovské osobnosti*, s. 16.

²⁰⁸ V pramenech jsou někdy označováni i jako Tretscherové, Tretzscherové či Drätscherové.

²⁰⁹ J. BRTEK, *Slavkovské osobnosti*, s.16.

²¹⁰ To platí i o členech dalších rodin, o nichž bude v tomto stručném výčtu zmínka.

²¹¹ J. BRTEK, *Slavkovské osobnosti*, s.17.

²¹² NA Praha, Staré montanum sv. 8- R- Horní Slavkov, kart. č. 1059, 1065.

²¹³ TAMTÉŽ.

²¹⁴ TAMTÉŽ.

²¹⁵ Jmenovitě to byl Leonhardův syn Sebastian a další příslušník rodu Bartoloměj.

společenstva²¹⁶ vyslání 1. srpna 1538 k novému pánu Kašparu Pluhovi z Rabštejna.²¹⁷ Cílem tohoto poselstva bylo vyjednat pro město a místní horní společenstvo u nového majitele co největší práva a privilegia či alespoň dosáhnout potvrzení těch stávajících.

Rodina Trötscherů vlastnila velký rohový dům na náměstí v Horním Slavkově, tzv. Trötscherhaus, který byl majetkem rodiny téměř po celé sledované období. Teprve na konci 16. století, přesněji v roce 1591, odkoupila tento dům městská obec Horního Slavkova.²¹⁸ Trötscherové byli také majiteli pozemků v nejbližším okolí města. Již na počátku 16. století vlastnili rozsáhlé pozemky přiléhající k tehdejšímu náměstí, které byly označovány jako „*Trötschers Wiese*“. Tyto pozemky, jež od nich odkoupil tehdejší majitel bečovského panství Jan z Rabštejna, byly v průběhu první třetiny 16. století zastavěny a staly se jádrem rozvíjejícího se města.²¹⁹ Pozemkové vlastnictví rodu rozmnožil zejména Sebastian Trötscher starší, který ve třicátých letech 16. století zakoupil několik luk a lesů od dalšího významného slavkovského měšťana Sebastiana Hutzelmanna.²²⁰ Kromě toho měla rodina též značný dolový majetek. Vlastnili podíly několika dolů a dokonce štolu. Právě v těžářstvu tzv. Štoly Barthla Trötschera byli účastni téměř všichni členové rodu, kteří se v průběhu 16. století zabývali důlní činností.

Zvýšení prestiže ve zdejší měšťanské pospolitosti přineslo Trötscherům také udělení erbu v roce 1542. Svě postavení na špici místní společnosti nejspíše utvrzovali také sňatky se členy ostatních významných měšťanských rodin. Například již jmenovaný Achatius Trötscher měl za manželku Helenu Multzovou.²²¹ Stejně jako u ostatních elitních rodin bylo jejich výjimečné postavení prezentováno také po smrti.

²¹⁶ V poselstvu byli úředníci a významní členové místní městské i horní obce. Lze mezi nimi nalézt členy téměř všech rodin, jež lze podle vybrané charakteristiky zařadit mezi místní elity. Patřili mezi ně Georg Häsler, Benedikt Multz, Johann Beer, Nikolas Pfeffer, Johann Niedermann, Heinrich Wintneber a Wenzel Dürrbeck. Poselstvo doplňovali také Valentin Schumann, Blasius Eckhart, Donatus Albert, Georg Kestel, Georg Paulus, Lorenz Seifried, Hans Settler, Johann Junck a Mathes Erbisch; SOkA Sokolov, Archiv města H. Slavkov, Listiny, inv. č. 135.

²¹⁷ Převzal panství v roce 1537 po smrti svého strýce Jana Pluha z Rabštejna.

²¹⁸ V. PRÖKL, *Geschichte*, s. 29.

²¹⁹ TAMTÉŽ.

²²⁰ Např. SOkA Sokolov, Archiv města H. Slavkov, Listiny, inv. č. 112.

²²¹ A. GNIRS, *Topographie*, s. 256.

Právě epitaf Achatia Trötschera byl umístěn ve zdejším farním kostele sv. Jiří.²²² Ostatní členové rodiny však byli z již uvedených důvodů pohřbeni v kostele sv. Jiljí v Teplé.

Další významnou a mocensky silnou rodinou byli Multzové, kteří do této oblasti přišli v době husitských válek z Kutné Hory²²³ a již od počátku svého působení v této lokalitě se podíleli na těžbě.²²⁴ Multzové, stejně jako Trötscherové, patřili mezi elitními měšťanskými rody k těm, jež se přistěhovaly ještě před největším rozmachem místní těžební činnosti a můžeme je tak označit za „původní“ či slovy pramenů „staré“ měšťany. Nejprve se usadili v Krásně, odkud se pak neznámo kdy část rodiny přestěhovala do Horního Slavkova. Právě krásenská větev rodu patřila mezi ty rodiny, jež byly schopné svým majetkovým zázemím i mocenským postavením konkurovat předním měšťanským rodinám z Horního Slavkova. Příslušníci této větve rodiny zastávali funkce v městské i horní správě, sídlící v Krásně. Například Leonhard byl ve třicátých a čtyřicátých letech 16. století purkmistrem a Julius zastával ke konci 16. století úřad horního soudce.

Majetkově silnější a ve správě i na veřejnosti angažovanější však byla mnohem širší slavkovská větev rodu Multzů. Právě z důvodu velké rozvětvenosti tohoto rodu, docházelo k tomu, že někteří jeho členové již nepatřili přímo mezi místní elitu. Díky svým příbuzenským vztahům se však i oni prosazovali v nižších vrchnostenských i těžařských úřadech, jako byl například úřad lesníka, důlních a podobně. Tato praxe, kdy mladší členové či příslušníci ostatních větví rodu zastávali nižší úřady, byla pro sledované období celkem běžná a lze ji vysledovat u všech významnějších rodin. Pro některé jedince byl nižší úřad jen jakýmsi odrazovým můstkem v jejich kariéře, což se týkalo zejména mladších členů rodu. Příkladem může být kariéra Georga Häslera, jenž začínal jako nejvyšší lesmistr a posléze postoupil až do funkce horního mistra a později dokonce nejvyššího ceněného úřadu výběrčího desátka.²²⁵ Pro jiné členy rodu však

²²² TAMTÉŽ.

²²³ Původně přišel do oblasti Slavkovska Heinrich Multz, který byl v Kutné Hoře těžařem. Spolu s ním se sem přistěhovala jeho manželka a tři synové Erhard, Georg a Nicklas, kteří se též účastnili na místní těžbě. Více viz V. PRÖKL, *Geschichte*, s. 125.

²²⁴ Svědčí o tom názvy starých měr, jež se zachovaly i do 16. století a jež nesou jejich jméno, a také skutečnost, že rodina přišla z hlavního báňského střediska Českých zemí.

²²⁵ H. ZIMMERMAN, *Poznámky*, s. 48.

znamenal nižší úřad jedinou možností jejich uplatnění a zastávali jej po většinu života. Mezi takové příslušníky elitních rodin patřili například Christoph Häsler, jenž více jak třicet let působil ve funkci lesníka, kterou před ním zastával i Elias Trötscher. Také v rodině Multzů se mladší či podnikatelsky méně úspěšní členové rodu realizovali v nižších úřadech. Zde lze jmenovat Andream či Fabiana, kteří byli hutními stříbra.

Příslušníci rodiny Multzů zastávali po celé 16. století bezmála nepřetržitě některé úřady městské i horní samosprávy. Týkalo se to zejména funkcí výběřčího desátka a správce Vrchního horního úřadu. V městské samosprávě působili nejčastěji v pozici radních. Například ve třicátých a polovině čtyřicátých let 16. století zastával úřad výběřčího desátka Georg Multz, zatímco další příslušník rodu Bartolomeus zasedal téměř nepřetržitě v městské radě. Po změnách v roce 1547 převzal Georg nově zřízenou funkci správce Vrchního horního úřadu. Jeho dosavadní pozici obsadil další člen rodiny, Caspar. Právě Caspar Multz patřil mezi výrazné osobnosti rodu. Více než deset let působil v úřadu výběřčího desátka a byl také úspěšným podnikatelem, samozřejmě v oblasti těžby. Byl vlastníkem podílů na několika dolech a při podnikání úzce spolupracoval s dalším úspěšným těžařem a váženým měšťanem z Horního Slavkova Sebastianem Niedermannem. S jeho osobou je spojena také událost, jež sice nebyla v té době ojedinělou, pro svůj rozsah si však zaslouží zvláštní pozornost. Stejně jako u mnoha dalších vyšších i nižších úředníků, kteří spravovali finance, byl také Caspar Multz obviněn ze zpronevěry. Česká komora po něm v roce 1570 vyžadovala zaplacení dluhu 10756 zlatých 34 krejcarů a 5 denárů na neodvedeném desátku. Úřadovou za tuto částku mu byl zabaven všechný dolový majetek v hodnotě 9150 zlatých.²²⁶ Z dochovaných pramenů není možné zachytit, do jaké míry a zda vůbec otrásla tato kauza pozici rodiny v rámci místního revíru a popřípadě i mimo něj. Je však zřejmé, že i poté se Multzové nadále angažovali v městské i horní správě a pokračovali i přes značné ztráty majetku v dolové činnosti. Novou pomyslnou vůdčí osobností rodiny se v sedmdesátých letech 16. století stal Valentin, jenž se vedle těžařské činnosti prosadil také v horní správě, neboť po vzoru svého předka Georga zastával funkci správce Vrchního horního úřadu.

Jak již bylo zmíněno, rodina Multzů se aktivně podílela na těžařské činnosti v celém revíru. Vlastnila několik dolových měř, podílů na důlních dílech či úpravárenské provozy a mlýn. To vše vedlo k majetkovému i mocenskému posilování

²²⁶ NA Praha, Staré montanum sv. 8- R- Horní Slavkov, kart. č. 1072 (písemnosti z let 1570-1571).

rodu. Multzové byli majiteli domu na náměstí v Horním Slavkově.²²⁷ V roce 1533 koupili od Sebastiana Hutzelmanna část pozemků patřících ke dvoru Wolfshof.²²⁸ Později zakoupili také nemovitosti v zahraničí, například v Naumburgu či v Chebsku, kde se stal jejich vlastnictvím bývalý manský statek Koruny české zvaný Wallhof.²²⁹ Toto panství, jež kromě vlastního Wallhofu se zámkem a dvorem zahrnovalo dalších 13 vsí,²³⁰ si Multzové udrželi až do roku 1825. Určitým vrcholem snah o posílení pozice rodu navenek bylo udělení erbu a tím povýšení mezi erbovní měšťany. Od té doby se příslušníci hlavní větve rodu psali jako Multz von Waldau auf Wallhof. Přesné datum udělení erbu není známo. Poprvé však členové rodu použili toto označení v listině z roku 1545.²³¹ Z dochovaných pramenů vyplývá, že Multzové si své postavení mezi významnými měšťanskými rody v Horním Slavkově udrželi po celé sledované období. Ze záznamů z pozdější doby je možné vyčíst, že i v 17. a první polovině 18. století patřili mezi místní elitu. Nadále posilovali svoji pozici také majetkovými zisky, například v první polovině 18. století nově vlastnili i Habartov,²³² Kynšperk nad Ohří²³³ či Doubí.²³⁴ Jednalo se sice pouze o krátké držby, přesto byly důkazem neutuchající ekonomické síly, která tento měšťanský rod charakterizovala až do jeho vymření ve čtyřicátých letech 19. století.²³⁵

Mezi významné rodiny, jež se v Horním Slavkově usadily ještě před první velkou vlnou přistěhovalců v první polovině 16. století, patřili již zmiňovaní Häslerové.²³⁶ O jejich původu ani době příchodu do této oblasti není nic bližšího známo. Stejně jako rodiny předcházející se prosadili jako těžaři a zastávali úřady v horní a městské správě. Na těžbě v pozdějším slavkovském revíru se podíleli již

²²⁷ Dnešní dům č. 6 na Náměstí republiky.

²²⁸ SOKA Sokolov, Archiv města Horní Slavkov, Listiny, inv. č. 82.

²²⁹ V. PRÖKL, *Geschichte*, s. 55.

²³⁰ Panství Wallhof tvořily obce Božetín, Oldřišská, Čížebná, Ehmet, Kronndorf, Lesná (Walthof), Horka, Hrzín, Kopanina, Mlýnek, Spálená, Nový Dvůr, Bor u Kopaniny a až po roce 1613 též Nový Kostel. Vsi Ehmet, Kronndorf a Bor u Kopaniny již neexistují.

²³¹ SOKA Sokolov, Archiv města Horní Slavkov, Listiny, inv. č. 227.

²³² K. KUČA, *Města a městečka II*, s. 26.

²³³ TAMTÉŽ III., s. 322.

²³⁴ TAMTÉŽ I., s. 235.

²³⁵ V. PRÖKL, *Geschichte*, s. 55.

²³⁶ V pramenech má jméno této rodiny mnoho podob, např. Hesler, Hessler, Hässler.

v 15. století. Patřili tak obdobně jako Multzové k „prvotním“ těžařům. O tom svědčí mimo jiné název starých měr, jež nese jejich jméno. V horní samosprávě opanovali na několik let úřad horního fojta a hormistra. Prvně jmenovaný úřad spravoval ve dvacátých letech 16. století Leonhard Häsler. Ve stejné době zasedal v radě města Horního Slavkova další člen rodiny Martin. O význačném postavení rodiny v tehdejší slavkovské městské společnosti svědčí také skutečnost, že v první polovině zasedali téměř nepřetržitě v radě města. Po Martinovi se stejné pocty dostalo také Georgovi, jenž v radě působil ve třicátých letech, a posléze, ve druhé polovině 16. století, i jeho synovi Hans Georgovi. Své pozice Häslerové neztratil ani po roce 1547. Prvním císařským hormistrem se totiž stal již zmiňovaný Georg. Po těchto změnách, kdy byly všechny úřady podřízeny přímo císaři, se do jisté míry, alespoň v počátcích, upevnila pozice horních úředníků v městské i horní obci.²³⁷ Toho se snažil využít i Georg Häsler a pokusil se zvýšit vážnost své osoby i rodiny tím, že zažádal o povýšení do šlechtického stavu. Jako hlavní argument nejspíše použil svoji věrnou službu v císařových službách a také majetkové zázemí.²³⁸

Díky své těžařské činnosti dokázali také Häslerové rozšířit svůj majetek, čímž se jejich pozice ve městě stále upevňovala. V první polovině 16. století jim patřil dvůr ležící na Hubu na pustině zvané „Auf Hasenbühl“. Jeho majitel Leonard Häsler získal od tehdejšího vrchnostenského pána Jana Pluha z Rabštejna privilegia pro dům²³⁹ i pro dvůr.²⁴⁰ Ve druhé polovině třicátých 16. století se majitelem dvora stal další vážený

²³⁷ Svědčí o tom zápisy v kronice, otištěné v knize A. GNIRS, *Eine Bergchronik*. Originál je uložen v SOkA Sokolov, Archiv města Horní Slavkov, Úřední knihy (1509)-1945, nesign.

²³⁸ V otázce jejich nobilitace je však několik nejasností. Zatím se mi nepodařilo najít přímý pramenný podklad jejich povýšení do šlechtického stavu. V literatuře, jež se týká nejen dějin města Horního Slavkova, se však tato skutečnost často vyskytuje. Např. A. GNIRS, *Topographie*; J. BRTEK, *Slavkovské osobnosti*, s.17; H. ZIMMERMANN, *Poznámky*; V. PRÖKL, *Geschichte*; aj. V žádné z nich však není odkaz na patřičný pramen a také datum jejich případné nobilitace se rozchází. Nejčastěji se však zmiňuje rok 1559.

²³⁹ Pro dům byla privilegia udělena 15. března 1518; SOkA Sokolov, Archiv města Horní Slavkov, Listiny, č. 136.

²⁴⁰ Pro dvůr byla privilegia udělena 28. prosince 1531; TAMTÉŽ.

měšťan a těžař Sebastian Hutzelmann. Häslerům patřil také dům ležící nad farním kostelem sv. Jiří.²⁴¹

Häslerové se ve velké míře angažovali nejen ve správě, ale i ve veřejném životě města. Příslušníci tohoto rodu patřili k podporovatelům z německých oblastí se rozšiřujícího luteránství. N nejen že veřejně vystupovali na obranu této víry, ale také každoročně finančně přispívali na kázání evangelického faráře z Lokte.²⁴² V tomto směru se nejvíce angažoval již zmiňovaný Leonard Häsler.²⁴³ Výjimečné postavení této rodiny a jejích příslušníků v místní městské společnosti se promítalo i po jejich smrti. Dvě nejvýznamnější osobnosti této rodiny byly pohřbeny v místním farním kostele sv. Jiří. Jmenovitě to byl bývalý horní fojt Leonard, jehož hrob se nachází přímo v prostoru kostela, a Georg, jenž je připomenut epitafem umístěným v lodi kostela.²⁴⁴

Mezi rody, o nichž s jistotou víme, že působily v tomto revíru již v 15. století a jež se v 16. století zařadily mezi místní elity, patřili též Pfefferové či Elbognerové. Na rozdíl od předešlých rodin však své výsostné postavení neudrželi po celé 16. století. V případě Pfefferů není důvod zcela zřejmý, je však pravděpodobné, že se ekonomicky nedokázali zcela vyrovnat nově příchozím rodinám. Ještě v první polovině 16. století nejspíše využili své pozice ze století předcházejícího. Prosazovali se převážně v městské samosprávě a dosáhli také funkce purkmistra. Jmenovitě to byl Nicklas Pfeffer, jenž byl dokonce v čele již zmiňovaného poselstva vyslaného k jednání s Kašparem Pluhem z Rabštejna v roce 1538. Podíleli se také na důlní činnosti jako těžaři. Patřili k tzv. prvotním dolovým podnikatelům, vlastnili několik dolových měr a dokonce i mlýn na rudu. Jejich aktivita však v poslední třetině 16. století výrazně poklesla, o čemž svědčí dochované prameny, v nichž je tato rodina zmiňována čím dál tím méně. S tím byla spojena také ztráta výsadního postavení v místní městské společnosti.

²⁴¹ V. PRÖKL, *Geschichte*, s. 55.

²⁴² Na kázání přispívali od roku 1529; V. PRÖKL, *Geschichte*, s. 29.

²⁴³ Tamtéž.

²⁴⁴ Náhrobek Georga Häslera, prvního královského hormistra, byl je doposud umístěn při hradební zdi u kostela sv. Jiří; viz. příloha 2.

Pro nedostatek pramenů však není zcela jasné, co bylo důvodem poklesu prestiže této rodiny.²⁴⁵ Možností je několik, například ekonomický úpadek nebo nedostatek výrazných osobností v rodině, které by její vážnost upevnily či opět pozvedly. V případě měšťanských rodin zabývajících se důlní činností připadá v úvahu také možnost, že se jejich zájem přesunul do oblastí, kde byla nově objevena ložiska kovů. Musíme mít také na paměti, že všechny významnější rodiny usazené na Slavkovsku se podílely na těžbě i v jiných revírech. Proto je možné, že v době, kdy klesal výnos ze slavkovských i krásenských dolů, tedy od poloviny 16. století, přesídlily do míst, která pro ně skýtala možnost zisků.

Odlišným příkladem je rodina Elbognerů, jejíž aktivita i věhlas výrazně překračoval hranice slavkovského revíru. Byl to původně měšťanský rod z nedalekého Lokte nad Ohří, známý již z předhusitské doby.²⁴⁶ Rodina zbohatla zejména na důlním podnikání a později získala několik statků na Loketsku, Chebsku i Plzeňsku.²⁴⁷ Jejím sídlem se již v 15. století stal svobodný statek Unterschönfeld (Dolní Krásno), jenž byl oddělen od Krásna.²⁴⁸ Rozsáhlý majetek a také výkon důležitých správních funkcí posiloval jejich společenskou prestiž, jež byla korunována povýšením mezi nižší šlechtu a ziskem predikátu „*von Unterschönfeld*“.²⁴⁹ Elbognerové se výrazně podíleli na horní správě, vrcholem těchto snah bylo obsazení funkce horního hejtmána Vrchního horního úřadu v Horním Slavkově. Právě člen tohoto rodu Johann se stal v roce 1547 prvním císařským horním hejtmánem v tomto revíru. Elbognerové patřili také mezi úspěšné báňské podnikatele a ekonomicky nejsilnější rody v oblasti. Členové této větve rodu byli v první polovině 16. století natolik úspěšní, že do jisté míry zastínili i mnohem silnější větve chebskou.²⁵⁰ Největší podíl na tom měl již zmiňovaný Johann Elbogner von Unterschönfeld, jenž byl zajisté nejvýznamnější osobností rodu. Navázat na něj se pokusili jeho synové Hans Georg a Caspar. Jeho

²⁴⁵ Týká se to však i rodin, o nichž se zmíním později, jako byli například Siebenhünerové či Wintneberové.

²⁴⁶ V. VLASÁK, *Dějiny Lokte ve feudálním období* 5. část, Loketské listy, květen 2003, s. 5.

²⁴⁷ TAMTÉŽ.

²⁴⁸ K. KUČA, *Města a městečka III*, s. 181.

²⁴⁹ V. VLASÁK, *Dějiny Lokte*, s. 5.

²⁵⁰ TAMTÉŽ.

proslulosti však nikdy nedosáhli. Po jejich smrti v roce 1568 koupila statek Unterschonfeld městská obec v Krásně a opět jej přidružila k městu.²⁵¹

Elbognerové, stejně jako ostatní významné rodiny, zvyšovali prestiž svého rodu majetkovými zisky. Na počátku dvacátých let 16. století vlastnili krátce panství Kraslice.²⁵² Na počátku šedesátých let téhož století, přesněji mezi lety 1559-1564, zahrnoval jejich majetek také panství Bezdrůžice.²⁵³ K tomuto panství patřil i místní gotický hrad, na němž započali přestavbu na renesanční zámek, kterou dokončili Švambergové. Ve druhé polovině 16. století se jejich zájem stále více obracel za hranice Slavkovského revíru, což bylo završeno také odprodejem sídelního statku. Negativně se na postavení rodiny odrazila též relativně brzká smrt obou potomků Johanna Elbognera, což vedlo k biologickému oslabení této větve v rámci celého rodu. Navrch tak opět získala chebská část rodiny. Toto vše znamenalo ztrátu výsostného postavení ve slavkovské společnosti.

Výhradní postavení ve slavkovské městské pospolitosti měly i další rodiny, u nichž však neúplné prameny nedovolují určit, zda působily na Slavkovsku před rokem 1500 nebo sem přišly až v době největšího rozvoje místní těžby. Týká se to rodiny Köppelů, Siebenhünnerů, Portnerů, Dürrbecků, Wintneberů, Beerů, Egererů a Kuglerů. Žádná z těchto rodin sice nedosáhla postavení zmíněných Trötscherů, Multzů, Häslerů, či Elbognerů, jejichž prestiž byla upevněna ziskem rozsáhlého majetku za hranicemi revíru a jeho nejbližšího okolí, přesto i ony patřily mezi místní elitu.

Všechny tyto rodiny naplnily některá kritéria elit již na počátku 16. století, přesněji ve dvacátých letech. V tomto případě se jednalo zejména o skutečnost, že měly zastoupení v městské radě, popřípadě zastávaly úřad purkmistra. Z toho by se možná dalo usuzovat, že nejspíše působily na Slavkovsku již ve století předcházejícím. Nelze totiž předpokládat, že by se nově příchozí rodiny takto rychle prosadily do funkcí v městské správě a zaujaly výsostné postavení mezi stávajícími měšťany. Je třeba mít na paměti rozdílné podmínky v této oblasti oproti jiným, způsobené především těžbou kovů. K tomu je potřeba připočítat též již několikrát uvedené změny z počátku století, kdy se do této oblasti přistěhovalo velké množství

²⁵¹ K. KUČA, *Města a městečka III*, s. 181.

²⁵² TAMTÉŽ, s. 161.

²⁵³ TAMTÉŽ I., s. 106.

nových rodin. Obrovský příliv nových obyvatel výrazně proměnil skladbu místní společnosti. Výsostné postavení v ní zaujímaly ještě více nežli předtím rodiny zabývající se důlní činností. V takto proměněné společnosti nebylo ani pro nově se přistěhovavší rodinu výraznějším problémem prosadit se v relativně krátké době mezi místní špičku. Nejdůležitějšími předpoklady pro takový vzestup byl dostatek financí a zkušeností v oblasti báňského podnikání. Vezmeme-li v úvahu, že mezi nově se přistěhovalými byli vedle horních dělníků také podnikatelé a těžaři, byl takový rychlý vzestup celé rodiny v rámci místní městské společnosti reálný. Z těchto důvodů není možné na základě dochovaných pramenů doložit přímo ani nepřímo, zda zde zmíněné rodiny působily již před největším rozmachem těžby či nikoliv.

Mezi tzv. erbovní měšťany patřili také Köppelové. Psali se s predikátem „von Adlersfeld“ a byli veřejně i podnikatelsky velice aktivní.²⁵⁴ Přesné datum získání erbu však není známo. Vykonávali funkce zejména v městské samosprávě. Příslušníci této rodiny zasedali pravidelně v městské radě a zastávali několikrát i úřad purkmistra. Prvním písemně doloženým členem rodiny, jenž působil v městské radě, byl Andreas. Poprvé je v této pozici písemně potvrzen v roce 1520.²⁵⁵ Je pravděpodobné, že v ní zasedal i dříve. Pro nedostatek pramenů z počátku 16. století to však není možné potvrdit. V šedesátých letech 16. století tuto funkci vykonával také Michael Köppel, který zastával i úřad purkmistra. O dvacet let později na něj navázal další člen rodu Johann, jenž zemřel v roce 1600 a jeho mramorový náhrobek se nacházel na venkovní straně kostela sv. Jiří u velkého kříže.²⁵⁶

V podnikatelské činnosti se Köppelové prosadili i mimo slavkovský revír a byli majiteli důlních a zpracovatelských provozů v Potůčkách, na Kraslicku, v Dolní Rotavě či v oblasti dnešního německého Klingenthalu.²⁵⁷ Ačkoli se přímo účastnili na těžbě jako důlní podnikatelé, neprosadili se v průběhu 16. století do úřadů horní samosprávy, které zastávali členové podnikatelsky úspěšnějších a v horní obci váženějších rodin jako byli Multzové či Häslerové. Teprve ve století následujícím

²⁵⁴ J. BRTEK, *Slavkovské osobnosti*, s. 17.

²⁵⁵ SOKA Sokolov, Archiv města Horní Slavkov, Listiny, inv. č. 12.

²⁵⁶ R. PROSCH, *Abriss*, s. 89.

²⁵⁷ J. BRTEK, *Slavkovské osobnosti*, s. 17.

zastávali příslušníci této rodiny také horní úřady. Nejznámějším z nich byl Christoff Köppel, který působil kolem poloviny 17. století ve funkci správce Horního úřadu.²⁵⁸

Další rodinou, u níž nelze určit počátek jejího působení v oblasti Horního Slavkova a Krásna, byli Siebenhünerové. V pramenech jsou poprvé zmiňováni ve třicátých letech 16. století v souvislosti s funkcí v městské radě, jejíž členem byl Hans Siebenhüner.²⁵⁹ V tomto směru na něj navázal jeho syn Benedikt, jenž byl ve čtyřicátých letech purkmistrem Horního Slavkova.²⁶⁰ Právě tito dva byli nejvýznamnějšími členy rodu. Kromě městské samosprávy se aktivně podíleli také na těžbě. Byli úspěšnými těžaři a kromě důlních podílů vlastnili určitou dobu i rudný mlýn, jenž byl v roce 1536 odkoupen městem Horní Slavkov.²⁶¹ Po Benediktovi, jenž vystudoval v letech 1519-1520 univerzitu ve Frankfurtu nad Odrou a byl úspěšným těžařem i městským úředníkem, ale rodině Siebenhünerů chyběla výrazná osobnost, jež by upevnila její postavení v městské společnosti. Stejně jako v případě Pfefferů poklesla ve druhé polovině 16. století aktivita této rodiny a tím i její prestiž ve slavkovské městské společnosti. Ani v jejich případě nám nedostatek pramenů nedovoluje nalézt přesnou příčinu tohoto poklesu.

Mezi touto skupinou rodin byli v oblasti těžby nejaktivnější Portnerové. Byli majiteli důlních podílů i úpravárenských podniků, mezi nimi např. mlýnu na roztloukání rudy. Nejvýznamnějším členem tohoto rodu byl Johann, který působil ve dvacátých letech 16. století v úřadu horního fojta. Navíc byl i úspěšným těžařem a jeho jméno bylo spojeno se zavedením nového způsobu zpracování rudy, kterým bylo mletí v mokřých stoupách.²⁶² Tento způsob se rychle prosadil a byl užíván ve všech úpravárnách v této oblasti. Po smrti Johanna Portnera okolo roku 1550, se do čela rodiny postavil jeho syn Heinrich, který pokračoval v nastoupené tradici a věnoval se především důlní činnosti. Nedosáhl sice úspěchů jako jeho otec a nikdy se ani neprosadil do žádného vyššího úřadu horní správy, byl však úspěšným těžařem. Portnerové se ve všech směrech aktivně zapojili do života zdejší městské společnosti, jejich hlavním zájmem však bylo nadále důlní podnikání. Zisky z něj pak využívali

²⁵⁸ TAMTÉŽ.

²⁵⁹ Např. SOKA Sokolov, Archiv města Horní Slavkov, Listiny, inv. č. 65.

²⁶⁰ Např. TAMTÉŽ, inv. č. 249.

²⁶¹ TAMTÉŽ, inv. č. 108.

²⁶² A. GNIRS (ed.), *Eine Bergchronik*, s. 63.

stejně jako ostatní významné rodiny k rozšíření svého majetku. Tím také zvyšovali a navenek prezentovali prestiž svého rodu. Vlastnili mimo jiné dvůr Kugelhof a k němu přilehlé pozemky. Kugelhof zakoupil již zmíněný Johann Portner v první polovině 16. století od majitele panství Jana Pluha z Rabštejna.²⁶³ Přesné datum ani rok této koupě není znám. Ve vlastnictví rodu zůstal tento dvůr i ve druhé polovině 16. století, došlo jen k prodeji některých pozemků, které k němu patřily.²⁶⁴ Ačkoli již nikdo z této rodiny nedosáhl takových úspěchů a postavení jako Johann, udrželi si Portnerové své postavení po celé sledované období.

Do výčtu elitních rodin je potřeba zahrnout také rodinu Dürrbecků, jež měla během první poloviny 16. století téměř nepřetržitě zastoupení v městské radě. V tomto směru nejaktivnějším byl Wenzel Dürrbeck, který byl v radě více jak osmnáct let a několikrát zastával i úřad purkmistra.²⁶⁵ O jeho postavení ve slavkovské městské společnosti nejlépe vypovídá skutečnost, že i když již nezastával žádnou funkci v samosprávě města, byl přesto v roce 1538 členem poselstva, jež mělo zastupovat a hájit zájmy místní městské obce. Další osobností rodu byl jeho syn Sebastian, jenž vynikl jako úspěšný báňský podnikatel. Byl majitelem několika důlních podílů a také propůjček. Při své podnikatelské činnosti se věnoval výhradně těžbě cínu. Dürrbeckové vlastnili také mlýn na rudu, který se nalézal mezi Loktem a Horním Slavkovem.²⁶⁶

K rodinám, jejichž členové pravidelně zasedali v městské radě a zastávali i purkmistrovský úřad, patřily taktéž Wintneberové. Ani o této rodině nemáme z důvodu nedostatku pramenů více informací. Vlastnili statek zvaný „auf Windhof“.²⁶⁷ Jejím nejvýznamnějším členem byl Heinrich Wintneber, jenž ve třicátých letech 16. století zasedal v městské radě a působil i ve funkci purkmistra.²⁶⁸ Spolu se svým bratrem se věnoval také těžařské činnosti. Oproti některým jiným rodinám zmíněným v předchozím textu sice nebyli v tomto směru tak aktivní, přesto se na těžbě podíleli přímo. Také členové této rodiny se v průběhu druhé poloviny 16. století do jisté míry

²⁶³ SOkA Sokolov, Archiv města Horní Slavkov, Listiny, inv. č. 156.

²⁶⁴ TAMTÉŽ, inv. č. 156 a 234.

²⁶⁵ Např. TAMTÉŽ, inv. č. 49.

²⁶⁶ TAMTÉŽ, inv. č. 186.

²⁶⁷ A. GNIRS, *Topographie*, s. 256.

²⁶⁸ Např. SOkA Sokolov, Archiv města Horní Slavkov, Listiny, inv. č. 176.

vytrácejí z dochovaných pramenů. Proto není možné podrobněji zachytit jejich postavení v pozdějších letech a staletích.

K předním rodinám na Slavkovsku patřili také Beerové. Vlastnili dvůr zvaný Beerhof či Bernhof.²⁶⁹ Po prodeji dvoru městu bydleli v domě na náměstí.²⁷⁰ Kromě těžby se aktivně podíleli také na městské správě. Příslušníci tohoto rodu po mnoho let zastávali konšelský i purkmistrovský úřad. Například ve třicátých a čtyřicátých letech 16. století to byl Johann Beer,²⁷¹ jenž byl zároveň největší osobností rodiny. Vedle své činnosti v úřadech městské samosprávy vynikal také jako těžbař. Byl podílníkem na několika dolech v tomto revíru.²⁷² V oblasti důlního podnikání na něj úspěšně navázal i jeho syn Adam. Beerové se však nevěnovali pouze těžbě, ale zaměřili se též na zemědělství. Patřili k největším vlastníkům zemědělské půdy i dobytka v této oblasti.²⁷³ Jak vyplývá z dochovaných pramenů, zachovali si své postavení po celé 16. století a pravděpodobně i ve století následujícím.

Mezi elitní rody v oblasti Slavkovska patřily také některé krásenské měšťanské rodiny. Kromě již zmiňované vedlejší větve rodu Multzů to byli Egererové a Kuglerové. Vesměs platilo, že příslušníci krásenských rodin zastávali výhradně úřady, jejichž sídlo bylo právě v Krásně, a podíleli se zejména na těžbě cínových rud v nejbližším okolí tohoto města. Pouze členové jmenovaných rodin se dokázali prosadit v rámci celého revíru, i když také jejich činnost se více soustřeďovala do Krásna a jeho nejbližšího okolí.

Příslušníci rodiny Egererů se aktivně angažovali v horní správě. Bohužel pro nedostatek pramenů není možné určit, zda zastávali také funkce v městské správě. Je sice pravděpodobné, že pravidelně zasedali v radě města Krásna, neexistují proto však písemné doklady. Mezi horní úřady, v nichž členové této rodiny působili, patřily úřad horního soudce a hormistra. Prvně jmenovaný úřad zastával v šedesátých letech sledovaného období Albrecht Egerer,²⁷⁴ zatímco další člen rodiny Leonhard vykonával

²⁶⁹ TAMTÉŽ, inv. č. 235.

²⁷⁰ A. GNIRS, *Topographie*, s. 256.

²⁷¹ SOKA Sokolov, Archiv města Horní Slavkov, Listiny, inv. č. 246.

²⁷² NA Praha, Vrchní horní úřad Jáchymov, Horní Slavkov: kniha propůjček, žádostí a potvrzení 1547-1563, kn. č. 523, fol. 87', 94'.

²⁷³ SOKA Sokolov, Archiv města Horní Slavkov, Listiny, inv. č. 235.

²⁷⁴ NA Praha, VHÚ Jáchymov- Horní Slavkov, Kniha propůjček 1552-1709, kn. č. 586, fol. 41-56'.

ve stejnou dobu funkci horního správce.²⁷⁵ Prestiž své rodiny posilovali Egererové také úspěšným důlním podnikáním. Podíleli se převážně na těžbě cínu. V tomto ohledu vynikal vedle již jmenovaných členů rodu také Baltzer Egerer,²⁷⁶ který byl nejvýraznější osobností rodu v poslední třetině 16. století.

Podobnou pozici měli také Kuglerové. Stejně jako předešlá rodina se i oni prosadili v místní horní správě, zejména pak v úřadu horního soudce. Tuto funkci zastával například Erasmus Kugler, který „úřadoval“ na přelomu padesátých a šedesátých let 16. století.²⁷⁷ Členové této rodiny se, stejně jako Egererové, výrazně angažovali i v těžařských a nižších královských horních úřadech. Ani v jejich případě však není možné ověřit, nakolik se prosadili do samosprávy města Krásna. Je ale pravděpodobné, že i tato rodina měla pravidelné zastoupení v radě města. Kuglerové byli významnými báňskými podnikateli. V tomto ohledu předčili všechny své „krásenské“ kolegy. Byli majiteli podílů na cínových i stříbrných dolech. Úspěšnými těžaři byli kromě zmiňovaného Erasma také Thoma a Valtem.²⁷⁸ Všichni tři jmenovaní byli asi nejvýraznějšími osobnostmi rodu ve druhé polovině 16. století.

Bezpečně víme o třech rodinách, jež se přistěhovaly do této oblasti až v průběhu největšího rozvoje těžby a dokázaly se začlenit mezi místní společenskou elitu. Patřily mezi ně rodiny Niedermannů, Ölhansů a Hutzelmannů.

Přední postavení mezi nimi zaujímali Niedermannové, kteří do této oblasti přišli z Norimberka. Šlo o rodinu podnikatelů a obchodníků, kterou přilákal objev nových nalezišť. Velmi brzy po svém příchodu se začali angažovat ve všech směrech života tehdejší slavkovské společnosti. Umožnila jim to především jejich ekonomická síla. Nejvýznamnějším členem byl Johann Niedermann, jenž si mimo jiné nechal na slavkovském náměstí vystavět dům obdobný panskému domu Pluhů z Rabštejna. Ve třicátých letech byl radním a podílel se také na těžbě, neboť byl podílníkem na několika dolech. V tomto ohledu jej ještě předčil jeho syn Sebastian, který byl v roce 1537 nejdříve poslán na univerzitu v Lipsku a po jejím úspěšném absolvování se vrátil

²⁷⁵ A. GNIRS (ed.), *Eine Bergchronik*, s. 134.

²⁷⁶ NA Praha, VHÚ Jáchymov- Horní Slavkov, Kniha propůjček 1552-1709, kn. č. 586, fol. 130, 137, 139, 161.

²⁷⁷ TAMTÉŽ, fol. 29'-41.

²⁷⁸ Např. TAMTÉŽ, Kniha propůjček, žádostí a potvrzení 1547-1563, inv. č. 523, fol. 94'.

do Horního Slavkova. Brzy poté se začal věnovat báňské činnosti a patřil mezi nejaktivnější důlní podnikatele na počátku druhé poloviny 16. století. Při svém podnikání úzce spolupracoval s Casparem Multzem, se kterým sdílel i část svého dolového majetku. Niedermannové si své postavení mezi předními měšťanskými rodinami udrželi po celé sledované období, jejich osudy v následujících stoletích nám však již nejsou známy.

Ze stejného města jako předcházející rodina přišli také Ölhansové. Ačkoli nebyl jejich nástup natolik razantní, dokázali se již v průběhu první poloviny 16. století prosadit mezi místní elitu. Důvodem jejich poněkud pomalejšího nástupu byla pravděpodobně skutečnost, že v době svého příchodu nedisponovali takovými finančními prostředky jako bohatá obchodnická rodina Niedermannů. Ölhansové z počátku působili jako faktorové některých norimberských obchodníků a měli hájit jejich zájmy. Z dochovaných pramenů nelze blíže popsat jejich vztah k rodině Niedermannů. Postupem času si vydobyli v městské společnosti takovou pozici, že získali i zastoupení v radě města. Dokonce zastávali i úřad purkmistra. Jmenovitě to byl Mathes Ölhans, který tento úřad vykonával v osmdesátých letech 16. století.²⁷⁹ V případě této rodiny je nutné podotknout, že se její členové prosazovali také v jiných městech mimo slavkovský revír, zejména pak v Ostrově (Schlackenwerth).²⁸⁰ Stejně jako ostatní jmenované rodiny se věnovali také důlní činnosti. Byli majiteli důlních podílů výhradně na cínových dolech v okolí Krásna.²⁸¹ Také člen této rodiny měl epitaf ve zdejším kostele sv. Jiří. Byl jím Andreas Ölhans, který zemřel v roce 1581.²⁸² Právě Andreas byl úspěšným důlním podnikatelem na cínových dolech. Rodina Ölhansů si své postavení uchovala po celé sledované období.

Poslední rodinou, jež v tomto výčtu zmíním, jsou Hutzelmannové. Tato rodina vlastnila dvůr Wolfshof²⁸³ a také velkou část pozemků v nejbližším okolí Horního Slavkova. Hutzelmannové byli význačnými těžaři. Nejvýznamnějším členem rodu byl Sebastian, který žil v první polovině 16. století. Prameny jej poprvé jmenují v roce

²⁷⁹ V. PRÖKL, *Geschichte*, s.32.

²⁸⁰ H. ZIMMERMANN, *Poznámky*, s. 42.

²⁸¹ NA Praha, Vrchní horní úřad Jáchymov, Horní Slavkov: kniha propůjček, žádostí a potvrzení 1550-1591, kn. č. 524.

²⁸² A. GNIRS, *Topographie*, s. 262.

²⁸³ SOKA Sokolov, Archiv města Horní Slavkov, Listiny, inv. č. 45.

1528,²⁸⁴ je však pravděpodobné, že do tohoto revíru přišel o něco dříve. Právě za jeho života zaznamenala rodina největší majetkové zisky, ale již na sklonku jeho životní dráhy byli nuceni některé pozemky prodat. Velkou část těchto pozemků odkoupil Sebastian Trötscher. Ve druhé polovině 16. století aktivita rodu v oblasti těžby i místní správy poklesla a jeho členové se v dochovaných pramenech objevují jen zřídka. Proto není možné zachytit jejich osudy. Ze stejného důvodu není možné ani ověřit, jaká byla v tomto období pozice tohoto rodu v místní společnosti. Nejspíše však své výsostné postavení mezi slavkovskými rodinami do jisté míry pozbyli.

Mezi místní elitu se dokázaly zařadit i rodiny či jedinci, o nichž jsem se v tomto textu nezmínil. V jejich případě šlo však většinou o krátkodobou záležitost. Jednalo se například o císařské vyšší horní úředníky, kteří byli povoláni z jiných revírů, aby povznegli místní stagnující těžbu. Mezi ně patřili mimo jiné Ulrich von Dreiling či Hans Hohenwart. Oba zastávali úřad hejtmána Vrchního horní úřadu v Horním Slavkově. Mimořádné postavení jejich rodin v místní městské společnosti však souviselo pouze s jejich funkcí a trvalo jen po dobu jejich působení v tomto úřadu. Kromě horních úředníků se mezi místní elitu dokázaly po roce 1547 prodat i rodiny ekonomicky silných podnikatelů. Příkladem může být třeba rodina Conrada Maira (Mayera). I v tomto případě však nemělo jejich výsostné postavení ve zdejší městské pospolitosti dlouhého trvání. Jejich pozice ve společnosti se odvíjela od úspěšnosti podnikání, stejně jako v první polovině sledovaného období. Jenže, jak již bylo zmíněno, podmínky pro podnikání se výrazně zhoršily, zejména z důvodu vyčerpání ložisek. Proto není ve druhé polovině 16. století možné zaznamenat takový společenský vzestup jaký se podařil například rodině Niedermannů. Z toho vyplývá, že ačkoli nebyla skupina měšťanských elit zcela uzavřena, nepodařilo se v průběhu druhé poloviny 16. století žádné jiné rodině mezi ně prosadit natrvalo.

Je nutné podotknout, že změny, jimiž Horní Slavkov i Krásno prošly v roce 1547, tedy převedení měst do vlastnictví krále a tím do správy královské komory, se do složení městských elit příliš nepromítly. K zásadnímu narušení pozic stávajících předních rodin nedošlo. Je sice možné doložit případy, kdy právě v období po roce 1547 pozbyly některé rodiny své mimořádné postavení v rámci místní městské společnosti, tato skutečnost však se změněnou situací v revíru přímo nesouvisela. Hlavní příčinou těchto změn byla naopak stagnace a následný pokles těžby, který pro

²⁸⁴ TAMTÉŽ.

rodiny s o něco slabší ekonomickou základnou, znamenal nenahraditelnou finanční ztrátu a tím i pokles prestiže.

4. Hornická obec

4.1. „Těžařstva“

Ve sledovaném období byly známy tři formy důlního podnikání.²⁸⁵ Prvním typem byl v podstatě samostatně pracující podnikatel označovaný v literatuře jako Eigenlöhner.²⁸⁶ Jednalo se o havíře, který byl jediným vlastníkem dolu, na němž zároveň pracoval. Obvykle byla na dole spolu s ním zaměstnána celá jeho rodina. Někdy si takoví podnikatelé na práci najímali také jakési námezdní dělníky, kteří byli v podstatě učedníky pracujícími za stravu a část dobyté rudy.²⁸⁷ Kapitál tito havířipodnikatelé získávali zpravidla od nákladníků, kteří od nich rudu odebírali. Tato forma důlního podnikání byla běžná a úspěšná především na malých ložiskách či na rýžovištích, kde byla ruda blízko povrchu a neexistovala možnost jít do větší hloubky. Takové podmínky panovaly na počátku těžby v Jihlavě či Kutné Hoře. S rozvojem zdejšího dolování se však začala tato forma podnikání ze zmíněných revírů vytrácet.²⁸⁸

Další oblastí Čech, kde havířipodnikatelé s určitostí působili, byly Krušné hory a přilehlé lokality.²⁸⁹ Protože byla krušnohorská ložiska objevena později než jihlavská či kutnohorská, vyskytovala se zde zmíněná forma podnikání až do 16. století. Ani zde však již nebyla v této době využívána v takové míře, jako tomu bylo ve stoletích předcházejících. To se samozřejmě týkalo také oblasti Slavkovského lesa. Ačkoli byla i v 16. století nadále v provozu některá rýžoviště v povodí Slavkovského potoka či v okolí Kladské a Úšovického potoka,²⁹⁰ došlo i na Slavkovsku k úbytku ložisek, na nichž mohla být uvedena forma důlního podnikání úspěšně prováděna. Proto se ve sledovaném období vyskytovala povětšinou v poněkud pozměněné podobě. Havířipodnikatelé se totiž zaměřili výhradně na vyhledávání ložisek rudy. Získávali propůjčky dolových měr, na nichž nalézali dostatečně kvalitní rudu. Pokud

²⁸⁵ J. KOŘAN, *Přehledné dějiny*, s. 157.

²⁸⁶ J. KOŘAN, *Prvky kapitalistického způsobu výroby ve starém českém hornictví*, Studie z dějin hornictví 14, 1984, s. 53.

²⁸⁷ TAMTÉŽ.

²⁸⁸ TAMTÉŽ.

²⁸⁹ Wilhelm WEISÄCKER, *Sächsisches Bergrecht in Böhmen*, Liberec 1929, s. 83.

²⁹⁰ Kladská i Úšovický potok se nacházely v oblasti Slavkovského lesa jihozápadně od Krásna.

se jim to podařilo, prodali tuto dolovou míru ekonomicky mnohem silnějším důlním podnikatelům,²⁹¹ o nichž se zmíním později.

Druhou formou báňského podnikání bylo společenstvo havířů. Vyvinula se z nutnosti spolupráce mezi horníky, neboť samotný havíř nemohl dlouho udržet důl v provozu. Bylo totiž třeba rudu nejen dobývat, ale spolu s tzv. jalovinou²⁹² ji i přepravovat na povrch. Navíc bylo nutné odčerpávat z dolu vodu. To bylo mnohdy nad síly jednotlivých havířů a jejich rodin, a tak začala vznikat uvedená společenstva. Jednalo se o spojení více havířů pracujících na jednom dole. Každý z nich pracoval na určitém úseku dolu. O náklady, výdaje i dolový majetek se dělili.²⁹³ Ani tato forma podnikání však nebyla vhodná pro těžbu ve větších hloubkách. Při ní totiž bylo nutné razit i vedlejší důlní díla určená k dopravě rudy. Ražba vedlejších děl se však nevyplatila, protože se při nich nerubala ruda, která by se mohla prodat, ale pouze okolní zemina. Společenstva havířů nebyla natolik finančně silná, aby si mohla dovolit ražbu vedlejších důlních děl a nákup potřebné důlní techniky.²⁹⁴ Proto, stejně jako předchozí forma dolování, ztrácela rozvojem dolování a úbytkem vhodných ložisek svoji výhodnost a byla častěji nahrazována tzv. těžařstvy. V 16. století se již vyskytovala spíše tam, kde těžaři opustili důl, který pak převzali právě havíři, kteří na něm dosud pracovali. Jak vyplývá ze znění dochovaných báňských řádů vztahujících se k oblasti Slavkovska, byla tato praxe známa i zde.²⁹⁵ O tom, zda byla tato forma opravdu použita, nejsou v dochovaných pramenech, v tomto případě horních knihách, žádné zmínky.

Třetí a nejrozšířenější formou důlního podnikání bylo společenstvo podnikatelů označované též jako těžařstvo. Tato forma podnikání se vyvinula již ve 13. století a byla zmíněna i v zákoníku *Ius regale montanorum*. Původně se jednalo o volné sdružení důlních podnikatelů či havířů, které mělo povahu společnosti. Všichni

²⁹¹ J. KOŘAN, *Prvky*, s. 53.

²⁹² Jednalo se o zeminu bez obsahu rudy, v podstatě tedy o těžební odpadový materiál.

²⁹³ J. KOŘAN, *Prvky*, s. 54.

²⁹⁴ TAMTÉŽ.

²⁹⁵ Na Slavkovsku ji zmiňuje řád z roku 1509; SOkA Sokolov, Archiv města Horní Slavkov, Perckwerck Instruction, fol. 1'.

členové tohoto sdružení měli ideální, nikoli reálné podíly na dole.²⁹⁶ Každému z nich náležela poměrná část výtěžku rudy z daného dolu, později pak příslušná částka v penězích. Z těchto sdružení se postupně vytvářela těžářstva, jež měla již korporativní povahu a byla subjekty práv a povinností.²⁹⁷

Těžářstvo v podstatě dělilo důl či tzv. horu na podíly. Tyto podíly byly označovány jako tále (Teile).²⁹⁸ V zákoníku *Ius regale montanorum* bylo zmíněno rozdělení dolu na 32 dílů a nejmenší jednotka byla označována jako tzv. třicátá.²⁹⁹ Později, zejména v oblasti Jáchymovska a Slavkovska, se prosadilo dělení na tzv. kukusy (kukusy). Kukus se stal nejmenší dolovou jednotkou a šlo v podstatě o čtvrtinu dosavadního nejmenšího dílu. Všechny doly ve zmíněných oblastech tak byly děleny na 128 dílů - kukusů.³⁰⁰ Nejnižším podílem dolu na cínových ložiscích, který mohli jednotliví těžaři vlastnit, bylo 8 kukusů.³⁰¹ Podíly v podstatě odpovídaly moderním cenným papírům, jež mohly být prodány, odkázány, pronajímány, dány do zástavy či vyměňovány.³⁰² Mohly být dokonce z pravomoci nejvyššího správního úřadu i zabaveny. K tomu však docházelo pouze v případech, že jejich majitel měl dluhy vyplývající z důlní činnosti.³⁰³

Jednotliví podnikatelé byli označováni jako těžaři či kverkové (Gewerke). Původně byli těžaři také havíři, tudíž pracovali přímo na dole. Postupně se však vydělovali a stali se podnikateli.³⁰⁴ Ve sledovaném období již tedy těžaři povětšinou na dole nepracovali. V takovém případě je zastupovali šichtmistři, kteří měli hájit jejich zájmy.³⁰⁵ Těžaři financovali těžbu a podíleli se na zisku. Náklady i případné zisky byly mezi jednotlivé podnikatele děleny podle počtu jejich podílů. Výdaje na

²⁹⁶ Jaroslav POŠVÁŘ, *Společenské vztahy v Ius regale montanorum*, Studie z dějin hornictví 9, 1978, s. 17.

²⁹⁷ TAMTÉŽ.

²⁹⁸ J. KOŘAN, *Z minulosti*, s.143.

²⁹⁹ TAMTÉŽ.

³⁰⁰ J. KOŘAN, *Přehledné dějiny*, s. 158.

³⁰¹ TAMTÉŽ.

³⁰² TAMTÉŽ, s. 159.

³⁰³ TAMTÉŽ.

³⁰⁴ J. POŠVÁŘ, *Společenské vztahy*, s. 17.

³⁰⁵ Více o šichtmistrech a jejich pravomocích a povinnostech na dole jsem zmínil v první kapitole.

důlní činnost byly označovány jako „Zubusse“ (cupusy).³⁰⁶ Naopak zisky z dolování se nazývaly „Überlauf“.³⁰⁷

Nejvyšším orgánem těžarstev bylo shromáždění těžařů, tzv. rejtung (Raitung). Tato shromáždění se povětšinou scházela jednou týdně a rozhodovalo se na nich převážně o provozních záležitostech dolu.³⁰⁸ Jednalo se o nákladech dolování, dalším postupu důlních prací, případných změnách těžařských úředníků a podobně. Nejspíše se zde od jednotlivých členů těžarstva vybíraly i dávky na výdaje či popřípadě rozdělovaly zisky.³⁰⁹ Postupem času se intervaly mezi jednotlivými shromážděními těžařů prodlužovaly. Jak vyplývá z řádu z roku 1531, docházelo k těmto shromážděním pouze jednou za čtvrt roku.³¹⁰

Tehdejší způsob dolování, respektive jeho technická úroveň, vyžadoval velký počet pracujících. To se mnohdy těžařům nevyplatilo a proto pronajímali část dolu tzv. lénhavířům. Lénhavířství (lénšaft) můžeme označit za do určité míry samostatnou formu důlního podnikání. Ačkoli bylo běžné spíše v dřívějších dobách, využívalo se i v 16. století. Pro způsob dolování na hlavních ložiskách³¹¹ v oblasti Slavkovského lesa bylo téměř optimální.³¹² Lénhavíři pracovali spolu s vlastními zaměstnanci na pronajaté části dolu, tedy na určitých čelbách. Získávali za to podíl z vyrubané rudy, zbývající část pak patřila těžarstvu.³¹³ Pro těžarstva byla tato forma výhodná, neboť neplatili lénhavířům ani jejich zaměstnancům mzdy a přesto práce na jejich dole pokračovala. Lénhavíři předkládali zástupci daného dolu, kterým byl šichtmistr, pravidelné týdenní vyúčtování.³¹⁴ To bylo šichtmistry zahrnuto do společného vyúčtování celého dolu a taktéž každý týden předkládáno příslušným horním úředníkům.

³⁰⁶ J. KOŘAN, *Přehledné dějiny*, s. 159.

³⁰⁷ TAMTÉŽ.

³⁰⁸ TAMTÉŽ, s. 158.

³⁰⁹ TAMTÉŽ.

³¹⁰ SOKA Sokolov, Archiv města Horní Slavkov, Perckwerck Instruction, fol. 52.

³¹¹ Hlavními ložisky byly tzv. Hubský peň a Schnödův peň. Oba se nacházely mezi Horním Slavkovem a Krásnem.

³¹² J. KOŘAN, *Z minulosti*, s. 143.

³¹³ TÝŽ, *Prvky*, s. 56.

³¹⁴ TÝŽ, *Z minulosti*, s. 143.

Zvláštní skupinu těžařů tvořili tzv. štolníci, tedy vlastníci či podílníci štol. Štoly byly budovány pro odčerpávání vody z dolů a jejich majitelé se těšili zvláštním výsadám. Největší výhodou pro štolníky byla povinnost všech majitelů dolů, jež štola podsedla a z nichž odčerpávala vodu, platit tzv. čtvrtý peníz, což byl v podstatě poplatek na ražbu štoly. Majiteli a podílňíky štol byli převážně zkušené a ekonomicky silní těžaři. Ačkoli byla ražba štol dosti náročná a nákladná, v konečném důsledku byla celkem výhodná.³¹⁵

Těžaři prodávali rudu tzv. rudokupcům, kterými byli zpravidla majitelé hutí, kde se ruda zpracovávala. Cenu rudy povětšinou udávali právě tito kupci. Odolávali jim jen silnější těžaři, jež měli větší zisky a mohli proto s prodejem počkat, čímž dosahovali vyšších cen.³¹⁶ Mezi rudokupce patřili na Slavkovsku v 16. století nejen obchodníci, povětšinou ze zahraničí, ale i někteří báňští podnikatelé či horní úředníci. Mezi těžaře, jež byli zároveň i výkupci rudy, patřil například Fabian Multz. Z horních úředníků by mezi ně bylo možné zahrnout mimo jiné Hanse Portnera. Výkup rudy si zajišťovaly také zahraniční i české podniky, jako byla například společnost pro pocínování železných plechů z bavorského Ambergu a později také obdobný podnik z Lokte.³¹⁷

Podnikatelé (Těžaři)

Pro bližší zachycení sociální struktury podnikatelů působících na Slavkovsku, ani jejich původu či ekonomické síly není k dispozici dostatek pramenů. Týká se to především první poloviny 16. století, pro niž nejsou dochovány žádné horní knihy ani jiné prameny týkající se této otázky. Bylo možné využít pouze některých písemností z archivu města Horní Slavkov, které se o této problematice zmiňují jen okrajově, či horních knih ze druhé poloviny 16. století, v nichž jsou občas zápisy z let předcházejících.

Ačkoli jsou zmíněné záznamy značně neuspořádané a neúplné, potvrzují alespoň mínění většiny historiků zabývajících se tímto tématem, že dolování ve Slavkovském

³¹⁵ J. MAJER, *Těžba*, s. 81.

³¹⁶ J. KOŘAN, *Přehledné dějiny*, s. 160.

³¹⁷ Loketský podnik odebíral cín ze slavkovského revíru od roku 1589; J. MAJER, *Rudné hornictví*, s. 177.

lese se již v první polovině 16. století aktivně účastnili také zahraniční podnikatelé.³¹⁸ Je zřejmé, že kromě měšťanů z Horního Slavkova, Krásna a nejbližších měst, jako byl například Loket či Bečov nad Teplou, se na místním důlním podnikání podíleli také obchodníci z Chebu a německých měst. Většina německých podnikatelů pravděpodobně pocházela z Norimberku či Augsburgu, tedy měst, v nichž se od 14. století tradičně soustřeďoval obchod s českým cínem.³¹⁹ Z norimberských měšťanských rodin, jež se místní těžby účastnily, můžeme jmenovat například rodiny Phinzigů, Schnödů, Ebnerů, Tichtlů či Scheuerlů.³²⁰ Později, ve druhé polovině 16. století, na ně navázali také Ortlové, Rosenthalerové, Harttensteinové, Stümpfelové či Lindenerové.³²¹ Naopak z Augsburgu pocházeli mimo jiné majitelé velkých obchodních domů Fuggerové a Welserové.³²² Třetím centrem, odkud pocházela značná část těžařů působících na Slavkovsku, bylo Lipsko. Z tohoto saského města pocházeli například Schaumbergerové, Brucknerové či Briebensové. Na místní těžbě ovšem participovali také měšťané z dalších německých měst, jako byl třeba Magdeburk či nedaleko za hranicemi ležící Hof.³²³

Zahranční podnikatelé si dodávky cínu ze Slavkovského lesa zajišťovali vysokými zálohami, které platili těžařům. Jejich zájmy na Slavkovsku hájili buď obchodní společníci z Horního Slavkova či Krásna, nebo tzv. faktoři, kteří měli také dohlížet na splatnost záloh. Byli to obvykle měšťané z německých měst, kteří se však na rozdíl od svých obchodních partnerů ve sledované oblasti usadili natrvalo. Kromě toho, že hájili zájmy svých společníků, také sami podnikali. Mezi faktorské rodiny patřili například Notzové či Ölhansové. Jak již bylo naznačeno v předchozím textu,

³¹⁸ Tento předpoklad vzešel ze zkušeností z jiných krušnohorských či přilehlých ložisek, jako byla například Krupka, kde podnikali především měšťané německých měst; J. KOŘAN, *Přehledné dějiny*, s. 105.

³¹⁹ P. BERAN, *Královské horní město*, s. 243.

³²⁰ TAMTÉŽ.

³²¹ NA Praha, Vrchní horní úřad Jáchymov, Horní Slavkov- Kniha rozhodnutí a smluv 1568-1609, kn. č. 528.

³²² J. MAJER, *Lesní a cínové doly*, s. 136.

³²³ NA Praha, Vrchní horní úřad Jáchymov, Horní Slavkov- Kniha rozhodnutí a smluv 1547-1573, kn. č. 527; a Kniha rozhodnutí a smluv 1568-1609, kn. č. 528.

také mezi zahraničními podnikateli se našli tací, kteří na Slavkovsku nevytvářeli síť faktorů, ale sami se zde natrvalo usadili. Příkladem jsou třeba Niedermannové.

Kromě měšťanů, mezi nimiž byli vedle místních i zahraničních důlních podnikatelů také řemeslníci a majitelé zemědělské půdy, se na báňském podnikání na Slavkovsku podílela i šlechta. Nejvíce samozřejmě majitel panství Kašpar Pluh, dále pak také zakladatel města Jáchymova Jeroným Šlik, Štampachové ze Štampachu, rod Zedwitzů či Granitzerové z Gränzensteinu.³²⁴

Právě podnikatelé z řad šlechty byli spolu s německými měšťany a místními měšťanskými elitními rody ekonomicky nejsilnějšími aktéry zdejšího báňského podnikání. Jejich aktivita sice ve druhé polovině 16. století z důvodu pozměněných podmínek pro podnikání i úpadku těžby³²⁵ poněkud poklesla, přesto se i nadále místní důlní činnosti účastnili. Platilo to i o členech rodu Pluhů z Rabštejna, kteří zde nadále podnikali prostřednictvím svých faktorů. Mezi faktory bývalých majitelů bečovského panství patřil například Georg Ruprecht, který jejich podnikatelské zájmy hájil v šedesátých a sedmdesátých letech 16. století.³²⁶

Na Slavkovsku, stejně jako ve všech evropských důlních revírech té doby, převládal po celé sledované období malopodnikatelský systém.³²⁷ Většina místních těžařů pocházela z městského prostředí a vlastnila pouze menší množství důlních podílů.³²⁸ Opravdu silných důlních podnikatelů bylo na Slavkovsku pouze šest.³²⁹ Právě v malém počtu ekonomicky dostatečně silných těžařů se skrývalo největší nebezpečí dalšího rozvoje místní těžby, neboť jedině oni mohli překonávat dobu zvýšených investičních a provozních nákladů.³³⁰ Při počátečním obrovském rozmachu dolování byla vytěžena největší a nejkvalitnější ložiska rudy, která se nacházela blízko pod povrchem. Již během první poloviny 16. století se tak muselo přecházet na těžbu ve stále větší hloubce, která byla mnohem nákladnější, a navíc vyrubaná ruda neměla

³²⁴ J. BRTEK, *Slavkovské osobnosti*, s.16.

³²⁵ Více o podmínkách podnikání ve druhé polovině 16. století a postupném úpadku těžby se zmíním níže.

³²⁶ NA Praha, Staré montanum sv. 3, R- Bečov, kart. č. 867.

³²⁷ P. BERAN, *Královské horní město*, s. 243.

³²⁸ J. MAJER, *Těžba*, s. 29.

³²⁹ TAMTÉŽ.

³³⁰ P. BERAN, *Královské horní město*, s. 243.

tak vysoký obsah kovu, jako tomu bylo dříve. Takto pozměněným podmínkám byli schopni čelit pouze někteří těžaři a proto docházelo k omezení zdejší těžby.

Tato situace se ještě více vyhrotila v letech po konfiskaci bečovského panství. V této době přerušila řada zahraničních podnikatelů obchodní styky v oblasti Slavkovského lesa a drobní domácí těžaři nestačili finančně pokrýt investiční náklady. Produkce tak začala povážlivě klesat. Do té doby byl cín ze Slavkovského lesa zásluhou své vysoké kvality předmětem evropského velkoobchodu s kovy. Během první poloviny 16. století dokonce ovládl téměř všechny nejdůležitější trhy v Evropě, zejména v Antverpách, Lipsku, Norimberku a Linci, které zásobovaly kovy západní a jižní Evropu. Tato jeho pozice však byla na konci čtyřicátých let 16. století výrazně narušena.³³¹

V roce 1549 zrušil císař Ferdinand I. dosavadní volný obchod s cínem a zavedl na něj státní monopol. Ten byl vyhlášen 1. ledna 1552 a měl trvat dvacet let. V praxi tato změna znamenala, že těžaři ze všech lokalit ve Slavkovském lese a Krušnohoří museli cín za pevně stanovenou cenu povinně prodávat královským výkupnám v Horním Slavkově, Jáchymově a Krupce. Odbyt zmíněného kovu byl během prvních pěti let smluvně zajištěn s podnikatelem Conradem Mayerem, jenž byl zřejmě v obchodním spojení s bankovním domem augsburgských Fuggerů, hlavních jihoněmeckých velkoobchodníků s cínem a mědí.³³² Cín ze Slavkovského lesa se svážel do Horního Slavkova, kde byl podle množství a kvality na místě proplácen. Zmíněná forma měla nahradit systém záloh norimberských a lipských obchodníků, jenž umožnil plynulý provoz v dolech a hutích v předcházejícím období. Tento pokus se však nezdařil. Výkupní ceny kovu byly příliš nízké a tak docházelo k jeho pašování za hranice království i do vnitrozemí, kde byl prodáván za výhodnějších cenových relací.³³³

Ačkoli byl monopol zrušen již v roce 1555, rozvoji hornictví ve Slavkovském lese nejenže nepomohl, ale naopak uškodil, neboť odradil řadu zahraničních i domácích těžařů. Především byly zpřetrhány obchodní svazky se zahraničními odběrateli, čímž došlo ke ztrátě tradičních odbytišť ve střední a západní Evropě.

³³¹ TAMTÉŽ, s.245.

³³² TAMTÉŽ, s. 247.

³³³ TAMTÉŽ.

Propast nedostatku provozního kapitálu se začala rozevírat, což se negativně promítlo na roční produkci cínu, která postupně klesala.³³⁴

Struktura těžařstev

V průběhu celého 16. století nejspíše nedošlo k výraznějším změnám ve struktuře jednotlivých těžařstev. Ačkoli nejsou dochovány prameny, které by přiblížily strukturu těžařstev v první polovině 16. století, není pravděpodobné, že by se praxe v této době příliš měnila od té, již známe z pozdější doby. Nejstarší zápisy v horních knihách, v nichž byly zapsáni všichni podílníci jednotlivých dolů, pocházely z roku 1547.

Doly měly zpravidla několik podílníků. Obvykle bylo na jednom dole mezi čtyřmi až sedmi těžaři. Existovaly však také výjimky, kdy bylo těžařů méně či více. Například v těžařstvu štolý Bartolomea Trötschera bylo celkem 11 podílníků.³³⁵ Není však znám žádný případ, kdy by vlastníkem celého dolu byla pouze jedna osoba. Naopak velká část těžařů byla majiteli podílů na více dolech. V polovině 16. století v tomto směru „vyčníval“ Hans Elbogner, který vlastnil podíly na více než patnácti dolech na největším ložisku na Slavkovsku zvaném Hubský peň.³³⁶ Přesný počet dolů na tomto ložisku není sice pro polovinu 16. století přesně znám, ale podle dochované mapy³³⁷ rozmístění dolových měř z roku 1581, lze odhadovat, že na Hubském pni existovalo celkem 40 základních důlních měř, k nimž bylo později ještě připojeno několik dalších, již nečíslovaných příměrků a měř.³³⁸ Propůjčení dolových měř celého pně nepochybně probíhalo v delším časovém úseku, zejména však na počátku 16. století, proto nelze předpokládat, že by počet dolů v roce 1548 byl výrazně nižší než tomu bylo v roce 1581. Lze se tedy domnívat, že Hans Elbogner byl podílníkem na téměř padesáti procentech dolů na tomto ložisku. Také příslušníci ostatních

³³⁴ Z průměrného výtěžku 450 tun ročně ve třicátých letech 16. století klesla těžba v padesátých letech téhož století na průměrnou hodnotu 350 tun ročně. Průměrný roční výtěžek rudy v dalším průběhu 16. století nadále klesal; J. MAJER, *Těžba*, s. 181.

³³⁵ NA Praha, Vrchní horní úřad Jáchymov, Horní Slavkov: kniha propůjček, žádostí a potvrzení 1547-1563, inv. č. 523, fol. 84'.

³³⁶ TAMTÉŽ, fol. 84'-95.

³³⁷ Mapa z roku 1581 je nejstarší dosud zjištěnou a dochovanou mapou důlních měř v tomto revíru. Je uložena v NA Praha, Staré montanum sv. 8, R- Horní Slavkov, kart. č. 1079 (písemnosti z roku 1581).

³³⁸ J. MAJER, *Těžba*, s. 23.

významných rodin z Horního Slavkova či Krásna vlastnili podíly na více dolech najednou. Ačkoli se velká část těžařů soustřeďovala výhradně na doly na určitý kov, v tomto případě buď na cín či stříbro, existovali i jedinci, kteří vlastnili zároveň podíly na cínorudným i stříbrorudným dolech.

Ze záznamů v horních knihách je možné vysledovat určitou vzájemnou spolupráci některých těžařů. Kromě rodinných vztahů zde velkou roli hrály také podnikatelské kontakty a zájmy. V případě, že míra patřila někomu z významnější rodiny, byli mezi podílníky téměř vždy také další členové rodu. Obdobně tomu bylo například na štole Bartolomea Trötschera, kde vlastnili podíly také další příslušníci rodu, Sebastian, Peter a Hans.³³⁹ Také na míře Caspara Mulze měli podíly jeho bratři.³⁴⁰

Celkem běžné bylo také vlastnictví podílů na stejných dolech. Obě zmíněné varianty však nebyly vyhrazeny pouze příbuzným. Jak již bylo zmíněno, docházelo k takové spolupráci rovněž mezi obchodními partnery. Jako příklad můžeme uvést Thomu Kuglera a Hanse Behra, kteří se jako spolupodílníci setkali hned v několika těžařstvech.³⁴¹ Zmínit můžeme také Hanse Elbognera a Caspara Hamricha.³⁴² Oba byli majiteli dolových měr, v jejichž těžařstvech byl přítomen i druhý z nich. V některých případech docházelo dokonce k trvalejší spolupráci obou těžařů, kteří pak vystupovali jako obchodní společníci a mnohdy se i dělili o dolový majetek. Takovou spolupráci navázali například Caspar Multz a Sebastian Niedermann či Christophem Trötscherem s dalším členem rozvětvené rodiny Multzů, Valentinem.³⁴³

Vlastníky důlních podílů mohly být také ženy. Vesměs šlo o příslušnice významnějších měšťanských rodin. Není však možné určit, za jakých okolností tyto podíly získávaly. Nejspíše se však jednalo o věno, dědictví či podobně, neboť není příliš pravděpodobné, že by tyto ženy samy podnikaly. Tomu nenasvědčují ani ostatní záznamy v horních knihách, kde byly zaznamenávány nákupy a prodej dolového majetku a podobně.

³³⁹ NA Praha, Vrchní horní úřad Jáchymov, Horní Slavkov: kniha propůjček, žádostí a potvrzení 1547-1563, inv. č. 523, fol. 84'.

³⁴⁰ TAMTÉŽ, fol. 93.

³⁴¹ TAMTÉŽ, fol. 87', 94'.

³⁴² TAMTÉŽ, fol. 87', 91.

³⁴³ TAMTÉŽ, Kniha rozhodnutí a smluv 1547-1573, kn. č. 527, fol. 132-133.

Jak již bylo zmíněno, podíly měly v podstatě povahu cenných papírů, s nimiž mohli jejich majitelé libovolně zacházet. Ve skutečnosti však nedocházelo k příliš častým změnám podílníků. Větší aktivitu ve skupování podílů vyvíjeli jen někteří těžaři. Povětšinou šlo o členy zdejších významných měšťanských rodin, kteří se tak snažili rozšířit svůj majetek a zvýšit tím svoji vážnost v místní městské i hornické obci. Nejčastěji kupovali podíly od menších těžařů. Vyskytovaly se však i případy, kdy odkoupili část podílů od významnějších podnikatelů. Poměrně aktivně skupovali podíly různých dolů například Erasmus Ebner či Georg Elbogner, syn zmiňovaného těžaře Hanse Elbognera.³⁴⁴ V případě prodeje podílů určitého dolu však bylo běžnější, že je odkoupil jiný člen daného těžařstva.

Podíly mohly být také odkázány či dány jako věno. V dochovaných pramenech jsou takové situace zachyceny jen výjimečně, přesto je zřejmé, že se i na Slavkovsku tato praxe vyskytovala. Asi nejvýznamnějším příkladem byl Erasmus Ebner, norimberský měšťan, který získal od svého tchána Georga Mulze podíl v těžařstvu štolý Bartolomea Trötschera.³⁴⁵

Majiteli důlních podílů nebyly pouze soukromé osoby, ale také instituce. Například na štole svatého Jiří byly mezi podílníky zapsány i město Horní Slavkov a zdejší kostel sv. Jiří. Není přesně známo jak tyto podíly získaly. V případě kostela však šlo pravděpodobně o odkazy těžařů či vrchnosti, zatímco město, jež samo v důlní činnosti podnikalo, tyto podíly nejspíše zakoupilo. Z dochovaných pramenů však není možné tuto domněnku potvrdit.

4.2. Horní společenstvo

V horních městech či v jejich blízkosti se vyskytovala hornická společenstva,³⁴⁶ která zahrnovala všechny horníky a dělníky pracující na tamních dolech či v úpravárenských provozech. Členy těchto horních obcí bývaly také měšťané

³⁴⁴ TAMTÉŽ, *Kniha propůjček, žádostí a potvrzení 1547-1563*, č. kn. 523, fol. 87'; 92.

³⁴⁵ TAMTÉŽ, fol. 84'.

³⁴⁶ Struktura a funkcím horních společenstev se věnovala především etnografka Olga SKALNÍKOVÁ, *Vytváření hornického společenství v českých rudných revírech*, *Studie z dějin hornictví* 4, 1973, s. 225-238; TÁŽ, *Holdovací průvody jáchymovských horníků v 18. století*, *Studie z dějin hornictví* 17, 1985, s. 184-201.

příslušných měst i těžařští úředníci.³⁴⁷ Tato společenstva měla dvě základní funkce. První z nich byla funkce sociální, jejíž hlavním cílem byla péče o zraněné horníky a jejich rodiny.³⁴⁸ Horníci tak sami ze svých prostředků zajišťovali alespoň minimální sociální ochranu svým druhům a jejich rodinám. Později byla tato tradice převzata také jejich představenými, tedy vrchností a horními úředníky, kteří tuto dosud dobrovolnou sociální ochranu začali kontrolovat a později ji v podstatě svými řády a ustanoveními nařizovali.³⁴⁹ Neméně důležitá pak byla samosprávná funkce společenstva, v rámci níž byla hornická obec organizována tak, aby na straně jedné plnila své povinnosti vyplývající z jejich poměru k těžařům a na straně druhé bránila zájmy všech horníků.³⁵⁰ O obou funkcích se podrobněji zmíním při popisu fungování hornického společenstva na Slavkovsku.

Na Slavkovsku existovala hornická společenstva při obou městech, v Horním Slavkově i v Krásně. Slavkovské horní společenstvo je poprvé zmiňováno v řádu z roku 1509,³⁵¹ je však pravděpodobné, že existovalo již dříve.³⁵² V případě krásenské hornické obce neumožňuje nedostatek pramenů podrobněji popsat její strukturu a funkce. Nelze se však domnívat, že by se příliš lišila od slavkovského horního společenstva, jehož fungování je možné na základě dochovaných pramenů alespoň zčásti zachytit. Ačkoli nejsou ani v souvislosti se slavkovskou hornickou obcí dochovány žádné prameny typu stanov horních pořádků či později stanov bratrských pokladen, lze jeho strukturu a fungování do jisté míry popsat na základě horních řádů a zmínek v dalších písemnostech.

Hornické obyvatelstvo Slavkovského lesa pocházelo především z německých oblastí. Hlavní vlna přistěhovalců přišla v první třetině 16. století ze saské strany Krušných hor, převážně z okolí Annabergu, Schneebergu, Marienbergu či Freibergu,

³⁴⁷ J. KOŘAN, *Přehledné dějiny*, s. 173.

³⁴⁸ O. SKALNÍKOVÁ, *Vytváření*, s. 228.

³⁴⁹ TAMTÉŽ.

³⁵⁰ TAMTÉŽ.

³⁵¹ SOkA Sokolov, Archiv města Horní Slavkov, Perckwerck Instruction- Řád z roku 1509, folio 12'.

³⁵² J. KOŘAN, *Přehledné dějiny*, s. 173.

kde již byla ložiska rud vyčerpána.³⁵³ Do té doby malé městečko Horní Slavkov, které bylo původně stísněno do prostoru kolem tehdejšího náměstí, se postupně rozšířilo všemi možnými směry. Na jihozápadě se spojilo se zemědělskou osadou Seifertsgrün, nová městská čtvrť vznikala také v povodí Slavkovského potoka. Přísunu nového obyvatelstva musely záhy ustoupit i městské hradby. Počet přistěhovalců se rychle zvyšoval a jen během prvního desetiletí 16. století dosáhl nejméně počtu 600 osob.³⁵⁴ Obdobně vzrůstal počet hornických obyvatel i v Krásně.

Takové situace, kdy velký počet rodin zabývajících se těžbou opouštělo vyčerpaná ložiska a přecházelo do oblastí nových nalezišť, byly zcela běžné. Umožňovala to také skutečnost, že hornické obyvatelstvo bylo vyňato z poddanského svazku a bylo mu povoleno svobodně se stěhovat.³⁵⁵ Důvodem této výjimky byl fakt, že hornickému řemeslu se věnoval a rozuměl pouze omezený počet lidí, kteří vytvářeli do jisté míry uzavřenou komunitu. Protože největší rozvoj těžby trval obvykle okolo padesáti let,³⁵⁶ po nichž již ložiska v dané oblasti nebyla schopna uživit tak velký počet osob, docházelo téměř pravidelně k odchodu větší části členů těchto komunit do oblastí nových nalezišť. Kromě horníků a jejich rodin přecházeli do nových lokalit také někteří měšťané, jež se zabývali důlní činností.

Jak již bylo naznačeno, byla hornická komunita na Slavkovsku rozdělena do dvou společenstev. Hlavním a nejspíše jediným kritériem jejich rozdělení bylo místo bydliště. Horníci bydlící v Horním Slavkově či v jeho blízkosti byli sdruženi do tamního horního společenstva, zatímco krásenskou horní obec tvořili havíři, kteří se usadili v Krásně a okolí. Je zřejmé, že slavkovské horní společenstvo sdružovalo více osob než krásenské. Ačkoli přesné počty nejsou známy, podle odhadů bylo v okolí Horního Slavkova 2000 osob, zatímco v blízkosti Krásna žila necelá tisícovka

³⁵³ J. MAJER, *K povaze báňské techniky na Jáchymovsku v 16. a 17. století*, Studie z dějin hornictví 18, 1986, s. 56.

³⁵⁴ E. REYER, *Zinn, eine geologisch-montanistisch historische Monografie*, Berlin 1881, s. 81. Autoři novějších prací se však domnívají, že nárůst obyvatelstva byl o něco větší, viz J. MAJER, *Těžba*, s. 19, nebo P. BERAN, *Královské horní město*, s. 239.

³⁵⁵ J. POŠVÁŘ, *Společenské vztahy*, s. 19.

³⁵⁶ V tomto ohledu byla v Čechách výjimkou Kutná Hora, kde k vyčerpání ložisek došlo po více než 300 letech; P. JANČÁREK, *Příspěvek*, s. 234.

hornických obyvatel.³⁵⁷ Obě horní obce navíc zahrnovaly některé měšťany příslušného města, kteří se přímo podíleli na důlní činnosti, buď jako těžařští úředníci či sami podnikali. Pronikání některých měšťanů a těžařských úředníků do horní obce souviselo na jedné straně s provázaností života městské obce s důlní činností a místním hornickým společenstvem, a na straně druhé se v něm promítla snaha měst mít alespoň určitou kontrolu nad hornickou obcí, která díky své početnosti patřila k největším hybatelům dění v celé oblasti.³⁵⁸ Případné nepokoje vzešlé z nespokojenosti horníků by znamenaly pro místní městské obce závislé na důlní činnosti velké problémy a ztráty.

Obě horní společenstva vystupovala samostatně. Obdobně jako mezi městskými obcemi obou měst docházelo také mezi horními bratrstvy ke vzájemným sporům. Předmětem pří byly například hranice působnosti obou společenstev či nerovné podmínky na některých dolech pro příslušníky druhé hornické obce. Ke společnému postupu přistupovala horní společenstva jen výjimečně, a to v obdobích, kdy byla ohrožena základní práva všech horníků v oblasti. V první polovině 16. století došlo na Slavkovsku dvakrát k nepokojům, při nichž se horníci postavili proti vrchnosti i těžařům. Stalo se tak v letech 1519³⁵⁹ a 1525.³⁶⁰ V obou případech vynesly havíři vůči těžařům i vrchnosti především mzdové a pracovněprávní požadavky, které se týkaly délky pracovních směn, výše mezd a podobně. Požadavky byly z velké části splněny a vedly k částečnému zlepšení životních podmínek horníků a jejich rodin. V dalším průběhu sledovaného období již nedošlo k výraznějšímu odporu horníků proti vrchnosti, popřípadě králi, ani těžařům. Přesto se síly obou hornických obcí ještě několikrát spojily s cílem prosadit společné zájmy. Stávalo se tak především v situacích, kdy docházelo ke zhoršení podmínek nejen pro život horníků, ale také pro

³⁵⁷ J. KOŘAN, *Přehledné dějiny*, s. 169.

³⁵⁸ TAMTÉŽ, s. 173-174.

³⁵⁹ Nepokoje z roku 1519 vedly k podepsání dohody mezi hornictvem na straně jedné a majitelem panství Janem Pluhem z Rabštejna a těžaři na straně druhé, která je uložena v SOkA Sokolov, Archiv města Horní Slavkov, Perckwerck Instruction, folio 71-74', nesign.

³⁶⁰ Povstání roku 1525 je doloženo například listinou z 26. června téhož roku, podle níž je potrubářský mistr Andreas Radel z Horního Slavkova za svoji účast v povstání horníků vypovězen z panství; SOkA Sokolov, Archiv města, Listiny, inv. č. 32. O povstání zmínka také v knize Caspara BRUSCHIA, *Gründliche Beschreibung des Fichtelberges*, Dresden 1612, s. 41.

důlní činnost jako takovou. Například v roce 1547 podali stížnost ke královské komoře proti uložení cla na cín a dobytek, které vedlo ke zhoršení podmínek ve vzájemném obchodu s okolními panstvími Tachov a Kynžvart. V tomto případě se ke stížnosti přidali také místní těžaři. Poslední velké spojení sil obou horních společenstev nastalo v roce 1680, kdy nespokojení havíři ze Slavkovského lesa žádali pravidelné vyplácení mezd, snížení cen potravin, opětovné zavedení starých měr a vah, osvobození od placení nápojové daně a podobně.³⁶¹ Tento poslední větší pokus o zlepšení podmínek pro místní havíře se však nezdařil.

Zástupci a „mluvčími“ horního společenstva byli tzv. starší společenstva havířů, označovaní též jako starší přísežní či starší nadhavíři.³⁶² Jejich funkcí bylo především zajistit, aby horníci plnili své povinnosti vyplývající z jejich poměru k těžařům. Navíc samozřejmě hájili také zájmy celého společenstva a předkládali jeho požadavky městské radě či báňským úředníkům.³⁶³ V některých českých horních revírech, jako byl například Jáchymov či Kutná Hora, zastávali tyto funkce povětšinou zdejší měšťané či těžařští úředníci. Důvodem byla již zmiňovaná snaha mít určitou kontrolu nad společenstvím, které zahrnovalo tak velký počet osob. Zda tomu tak bylo i v oblasti Slavkovského lesa, není pro nedostatek pramenů možné ověřit. V žádné z písemností totiž nejsou zástupci společenstva havířů jmenováni, neboť všechny stížnosti a požadavky byly podávány jménem celého horního společenstva. Jediným případem, kdy byly zástupci horního společenstva v pramenech uvedeni jménem, bylo vyslání poselstva k majiteli panství Kašparu Pluhovi z Rabštejna v roce 1538. Jednalo se sice o společné zástupce městské i horní obce, přesto skutečnost, že všech osm společných zástupců obou obcí bylo příslušníky městského společenství, naznačuje, že i na Slavkovsku nejspíše docházelo k jednoznačné nadřazenosti městské obce nad hornickou.

Pro nedostatek pramenů nelze ani zachytit, jaký byl postoj starších společenstva havířů při nepokojích v letech 1519 a 1525. Zda byli v čele povstalého hornického obyvatelstva či se naopak v souladu se svojí samosprávnou funkcí snažili situaci uklidnit tak, aby hornická obec plnila své povinnosti k vrchnosti a těžařům. Určitým

³⁶¹ Více o povstání v roce 1680 Jaroslav KAŠPAR, *Havířské hnutí v Horním Slavkově a Krásnu v r. 1680*, *Minulostí západočeského kraje* 2, 1963, s. 110-115.

³⁶² J. KOŘAN, *Přehledné dějiny*, s. 173.

³⁶³ TAMTÉŽ.

vodítkem v tomto případě může být situace z roku 1680, kdy starší společenstva havířů nejdříve předložili požadavky horní obce městské radě a báňským úředníkům. Poté, co byly jejich návrhy zamítnuty, však slíbili zástupcům krále a města, že přesvědčí ostatní horníky o neopodstatněnosti jejich požadavků. Nakonec bylo proti vůli těchto starších přísežných rozhodnuto na veřejném shromáždění všech havířů o vyslání delegace k císaři, jež však nebyla úspěšná.³⁶⁴

Počet zástupců společenstva se lišil podle tradice běžné v daném revíru. Například na Kutnohorsku bylo starších přísežných šest a k nim ještě bylo jmenováno dvanáct starších havířů.³⁶⁵ V dalším z velkých českých horních měst 16. století, v Jáchymově, existovali vedle tzv. starších nadhavířů také tzv. mladší. Jejich počet sice není znám, podle všeho však byli voleni havířstvem a ve funkci potvrzeni jáchymovským horním hejtmanem.³⁶⁶ Pro již několikrát uvedené důvody není v případě Slavkovského lesa možné zjistit o zástupcích místních horních společenstev či jejich počtu žádné bližší informace.

Stejně jako v jiných oblastech bydlela také na Slavkovsku velká část hornických rodin na okraji či v okolí měst. Největším centrem osídlení horníků byl asi tří kilometrový pás mezi Horním Slavkovem a Krásnem v blízkosti největších cínových ložisek této oblasti,³⁶⁷ kterými byly tzv. Hubský peň a později objevený, nedaleko ležící Schnödův peň.³⁶⁸ Ačkoli nejsou dochovány ikonografické ani jiné prameny ze sledovaného období, které by poskytly bližší představu o úrovni a podobě příbytků těchto hornických rodin, je velmi pravděpodobné, že bydlely v malých domcích v odlesněném terénu přímo v blízkosti důlních děl. Odpovídají tomu zkušenosti z jiných revírů té doby i ikonografické prameny z pozdějších období.³⁶⁹

Podle Pluhova řádu z roku 1509 s platností pro všechny cínové doly Slavkovského lesa bylo pracující hornické obyvatelstvo rozděleno na havíře (heuer), dělníky na dolech a úpravárenských provozech (arbeiter), dále pak povozní

³⁶⁴ J. KAŠPAR, *Havířské hnutí*, s. 114.

³⁶⁵ Více viz J. KOŘAN, *Dějiny dolování*, s. 64.

³⁶⁶ TÝŽ, *Přehledné dějiny*, s. 173.

³⁶⁷ Viz. příloha 1.

³⁶⁸ V době nálezů tohoto ložiska, tedy ve třicátých letech 16. století, byl označován jako Nový peň; J. MAJER, *Těžba*, s. 28.

³⁶⁹ Viz obrazové přílohy J. MAJER, *Těžba*, s. 51, 73, 99, 108, 149.

(furleuther), hutníky a flosmistry.³⁷⁰ Vedle vytěžení rudy byla náplní jejich práce i její úprava. Kromě nich na dolech pracovali také různí pomocníci nazývaní též jako doloví pacholci.³⁷¹ Jednalo se v podstatě o učedníky, kteří získávali zkušenosti a znalosti v oblasti těžby. Právě tito pomocníci byli společně s dělníky dále odlišováni podle toho, jakou činnost na dole vykonávali. Například dělníci a pacholci, kteří dopravovali rudu v dolech, byli nazýváni běhači, zatímco ti, jež rudu vytahovali na povrch, nesli označení hašplíři. Protože byla dělba práce na dolech a v úpravárenských provozech značně pokročilá, existovalo na nich více než patnáct různých dělnických „profesí“.³⁷²

Kromě mužských členů hornické obce vykonávaly některé „profese“, zejména v úpravárenském provozu, také ženy a děti. Vyplývá to jednak z vyobrazení na titulních stranách řádů,³⁷³ na nichž byla zachycena práce na dolech i v úpravárnách, a také z různých nařízení vrchností, která se snažila omezit především práci dětí na dolech. Zpravidla měl však každý havíř možnost zaměstnat při sobě jednoho pomocníka, kterým byl většinou jeho syn.³⁷⁴

Hlavní silou v horním společenstvu byli samozřejmě havíři. Jejich postavení v hornických obcích bylo obdobné pozici řemeslnických mistrů v městské obci.³⁷⁵ Náplní jejich práce byla těžba rud a ražba důlních děl pro potřebu dolování. Kromě samotných dolů byly takovými důlními díly například odvodňovací štoly či šachtice, jimiž byla ruda vytahována na povrch. Vedle toho, že důlní díla razili, věnovali se také jejich údržbě.³⁷⁶ Vážnost havířů v hornické obci vycházela především z jejich znalostí v oblasti těžby a důlních technik. Podle literárních děl tehdejší doby, jež se věnovala práci na dolech,³⁷⁷ byla ceněna také jejich odvaha, a to nejen z důvodu „práce v podzemí“, které podle mínění tehdejších lidí skrývalo samo o sobě četná nebezpečství, ale také proto, že samotná jejich činnost byla dosti nebezpečná, neboť

³⁷⁰ SOKA Sokolov, Archiv města Horní Slavkov, Perckwerck Instruction, fol. 5', 9', 10'; 11.

³⁷¹ J. KOŘAN, *Z minulosti*, s. 146.

³⁷² Více o této problematice TÝŽ, *Prvky*, s. 56-59.

³⁷³ Titulní strana řádu pro cínové doly z roku 1548 viz. příloha 3.

³⁷⁴ J. KOŘAN, *Přehledné dějiny*, s. 169.

³⁷⁵ TAMTÉŽ, s. 168.

³⁷⁶ TÝŽ, *Prvky*, s. 56.

³⁷⁷ Josef HUMMEL- Bohuslav JEŽEK (edd.), *Jiřího Agricoly Dvanáct knih o hornictví a hutnictví*, Praha 1933; C. BRUSCHIUS, *Gründliche Beschreibung*.

neustále hrozilo zavalení dolu. Nejen z pohledu tehdejších lidí bylo jednou z nejnebezpečnějších technik tzv. sázení ohněm.³⁷⁸

Horní společenstva měla zpravidla vlastní pečeť, prapor a tzv. bratrskou pokladnu. Všechny tyto předměty byly v podstatě atributy jejich kolektivní identity. Ani slavkovské hornické bratrstvo nebylo v tomto ohledu výjimkou a obdobně tomu bylo pravděpodobně i v případě krásenské horní obce, ačkoli v případě krásenských horníků o tom neexistují přímé pramenné doklady. Hlavními příjmy hornických společenstev byly příspěvky, které odevzdávali všichni členové ze mzdy.³⁷⁹ Tyto příspěvky činily jeden feník³⁸⁰ a z platu jim je strhávali úředníci těžarstva, kterými byli šichtmistři či důlní, a odevzdávali je hornímu fojtovi a přisežným, kteří měli na starosti tzv. bratrskou pokladnu.³⁸¹ I to dokazuje, že místní hornická obec byla pod značným dohledem horních i městských úředníků.

Slavkovské horní společenstvo, stejně jako bratrstva ostatních revírů, navíc také samo podnikalo. Již na počátku 16. století je prokázáno, že mu patřila flosovna.³⁸² Zisky z této podnikatelské činnosti i příspěvků byly částečně použity pro reprezentaci hornického společenstva. Například ve dvacátých letech 16. století se finančně podílelo na opravě farního kostela sv. Jiří v Horním Slavkově.³⁸³ Z peněz hornické obce byla patrně postavena také kaple, která se nacházela přímo na hlavním rudném ložisku.³⁸⁴ Tyto aktivity výstižně poukazují na poměrně velkou zbožnost členů hornického společenstva, která vycházela již z podstaty jejich práce. Jednak potřebovali ochránit před nebezpečím, jež je při jejich práci provázelo, na straně druhé se snažili zachovat boží milost pro místní doly a zároveň i poděkovat za bohatství zdejších ložisek, která je živila. Jak dokazují záznamy z jiných báňských lokalit v Čechách, účastnili se havíři pravidelně nedělních i svátečních mší a kázání.

³⁷⁸ Bližší popis této techniky zaznamenal ve své knize Caspar Bruschius. Tato pasáž byla otištěna také v jiných pracích věnujících se dolování na Slavkovsku, například J. KOŘAN, *Z minulosti*, s. 109-111.

³⁷⁹ TÝŽ, *Přehledné dějiny*, s. 174.

³⁸⁰ SOKA Sokolov, Archiv města Horní Slavkov, Perckwerck Instruction, fol. 12'.

³⁸¹ TAMTÉŽ.

³⁸² TÝŽ, *Z minulosti* s. 142.

³⁸³ V. PRÖKL, *Geschichte*, s. 29.

³⁸⁴ TAMTÉŽ, s. 128.

Dodržována byla také tradice společné modlitby před sfáráním do dolu i pravidelného docházení ke zpovědi a přijímání.³⁸⁵ Ačkoli na Slavkovsku nejsou dochovány přímé doklady takového počínání, není příliš pravděpodobné, že by se náboženská praxe zdejší hornické obce výrazněji odlišovala. Toto tvrzení do jisté míry potvrzuje i skutečnost, že jmenované projevy zbožnosti horníků jsou doloženy i v případě Jáchymova, kde byl vývoj hornického společenstva obdobný tomu na Slavkovsku. Do jisté míry to potvrzuje také tradice procesí konaných každoročně 1. května, která byla vedena děkanem z kostela sv. Jiří v Horním Slavkově a končila u zmíněné kaple na Hubském pni.³⁸⁶

Jak již bylo naznačeno, hlavním cílem zřízení tzv. bratrské pokladny byla podpora nemocným havířům a jejich rodinám. Horníkům, kteří utrpěli při práci úraz, byla z peněz společenstva vyplácena určitá částka, jež měla nahrazovat ušlou mzdu, a také příspěvek na lékaře. Tyto peníze však musel posléze každý, kdo z pokladny bratrstva čerpal, vrátit.³⁸⁷ Z peněz společenstva byly také podporovány vdovy a sirotci po hornících, kteří zahynuli při práci na důlním díle, například při závalu či podobně.³⁸⁸ Do dohody mezi hornictvem, Janem Pluhem z Rabštejna a těžaři, učiněné po povstání v roce 1519, byla vedle mzdových ústupků začleněna také povinnost těžařů vyplácet čtyřtýdenní plat horníkům, kteří utrpěli v dolech pracovní úraz. Toto ustanovení se stalo trvalou součástí všech dalších báňských řádů.³⁸⁹

Sociální rozdíly mezi jednotlivými příslušníky hornické obce, za předpokladu, že mezi ně nebudeme počítat měšťany a těžařské úředníky, nebyli nejspíš příliš veliké. Výše mezd totiž byla podle ustanovení místních báňských řádů na všech dolech stejná. Podle řádu z roku 1509 byla stanovena na 18 grošů týdně.³⁹⁰ Na cínových dolech byly občas mzdy vypláceny v rudě místo v penězích. Řády dokonce zakazovaly těžařstvům jednotlivých dolů zvyšovat svévolně mzdy zaměstnancům, aby nedocházelo k narušení rovných podmínek pro důlní podnikání.³⁹¹ Aby v Krušných horách a okolí

³⁸⁵ J. KOŘAN, *Přehledné dějiny*, s. 174..

³⁸⁶ V. PRÖKL, *Geschichte*, s. 28.

³⁸⁷ J. KOŘAN, *Přehledné dějiny*, s. 174.

³⁸⁸ O. SKALNÍKOVÁ, *Vytváření*, s. 231.

³⁸⁹ J. MAJER, *Těžba*, s. 22.

³⁹⁰ SOKA Sokolov, Archiv města, Perckwerck Instruction, fol. 8'.

³⁹¹ TAMTÉŽ, fol. 5'.

nedocházelo k odchodům horníků za lepšími podmínkami, dohodly se vrchnosti a podnikatelé v jedné osobě, kterými byli především Šlikové, Pluhové a dokonce i saský kurfiřt, na jednotné výši mezd. Tato dohoda trvala v první polovině 16. století.³⁹² Výše mezd byla původně nastavena tak, aby byla horníkům zajištěna dostačující životní úroveň. Mzdy však stoupaly pomaleji než ceny potravin a proto docházelo k nepokojům.³⁹³

Mzdy byly vypláceny každou sobotu, což bylo běžné i v jiných českých revírech.³⁹⁴ Sobota byla pro horníky na Slavkovsku volným dnem a měla sloužit k tomu, aby si nakoupili své životní potřeby. K tomu sloužily také tradiční týdenní trhy v obou městech.³⁹⁵ Volným dnem byla z náboženských důvodů také neděle a případné svátky. Pokud připadl na týden jeden svátek, byla horníkům vyplacena plná týdenní mzda, jakoby pracovali nepřetržitě od pondělí do pátku. V případě, že byly v týdnu svátky dva, byl vlastně proplacen jen jeden z nich.³⁹⁶ Pokud však byly doly z důvodu zatopení delší dobu mimo provoz, pracovalo se poté i v neděli a o svátcích. V takovém případě byla mzda za směnu zdvojnásobena.³⁹⁷

Od počátku 16. století byly na dolech ve Slavkovském lese osmihodinové pracovní směny, které v jiných českých revírech nebyly běžné.³⁹⁸ Byl to opět vliv saské báňské praxe, kterou sebou „přineslo“ nové hornické obyvatelstvo a měšťané. Po povstání v roce 1519 byla sice dočasně zavedena sedmihodinová směna, tato změna však neměla dlouhého trvání.³⁹⁹ Ranní směna probíhala od čtyř hodin ráno do dvanácti hodin, zatímco odpolední začínala v pravé poledne a končila v osm hodin večer.⁴⁰⁰ Začátky i konce směn oznamovalo odbíjení hodin na kostele sv. Anny.⁴⁰¹

³⁹² J. KOŘAN, *Z minulosti*, s. 170.

³⁹³ TAMTÉŽ.

³⁹⁴ J. MAJER, *Rudné hornictví*, s. 93.

³⁹⁵ SOKA Sokolov, Archiv města, Perckwerck Instruction, fol. 8'.

³⁹⁶ J. KOŘAN, *Přehledné dějiny*, s. 170.

³⁹⁷ TAMTÉŽ.

³⁹⁸ Například v Kutné Hoře byla pracovní směna šestihodinová. V průběhu 16. století se však i zde délka směny protahovala na osm hodin; TAMTÉŽ, s. 169-170.

³⁹⁹ TAMTÉŽ, s. 170.

⁴⁰⁰ V. PRÖKL, *Geschichte*, s. 116.

⁴⁰¹ TAMTÉŽ.

Dodržování délky směny mělo být kontrolováno horními přísežními a v případě porušení byl pokutován dělník i důlní, který za celou směnu ručil.⁴⁰² Směna mohla být v období po delším zatopení dolu prodloužena.⁴⁰³ To, zda k tomu opravdu docházelo, však není možné ověřit. Směna na mlýnech byla na rozdíl od dolů jedenáctihodinová a zpravidla probíhala od šesti hodin ráno do pěti večer.⁴⁰⁴ Práce na mlýnech však nebyla celoroční, ale pouze sezónní a trvala od počátku Velikonoc do dne svatého Michala (19. října).⁴⁰⁵

Pracovní smlouva mezi horníkem a těžařstvem daného dolu se uzavírala zpravidla na týden. Nebyla-li jednou ze stran vypovězena, platila automaticky dále.⁴⁰⁶ Horník či dělník byl v případě, že nemohl nastoupit na směnu, povinen najít za sebe náhradu. Pokud tak neučinil a byl přistižen, že nepracuje, byl potrestán buď srážkou ze mzdy nebo vysazením z práce na celý týden. V případě hrubého porušení řádu či v případě krádeže byl havíř vypovězen z panství.⁴⁰⁷ Ačkoli k tomu docházelo poměrně často, nebyla tato prevence příliš úspěšná, neboť ke krádežím a hrubému porušování řádu docházelo i nadále.

Aby se zamezilo svévolnému jednání těžařů při propouštění či vyplácení havířů, bylo horníkům vrchností zaručeno právo stěžovat si na těžaře před Horním soudem. V případě, že těžař zadržoval vyplacení mzdy za odpracované směny či horníka bezdůvodně propustil, mohl Horní soud vydat příkaz k vyplacení dlužného platu či opětovnému přijetí do práce. Existovala dokonce i teoretická možnost nahrazení dlužného platu převedením podílu na poškozeného horníka. Takový případ však není zaznamenán. Aby mohli havíři tohoto práva stížnosti na těžaře využít, byl k dispozici jakýsi „obhájce ex offo“, který je při uplatňování svých nároků bezplatně zastupoval. Výlohy za takové soudní řízení měly být hrazeny daným těžařstvem.⁴⁰⁸ Na základě dochovaných pramenů nelze potvrdit ani vyvrátit, zda k tomu v praxi na Slavkovsku opravdu docházelo.

⁴⁰² SOKA Sokolov, Archiv města, Perckwerck Instruction, fol. 5.

⁴⁰³ TAMTÉŽ, fol. 8.

⁴⁰⁴ J. KOŘAN, *Z minulosti*, s. 146.

⁴⁰⁵ TAMTÉŽ.

⁴⁰⁶ TÝŽ, *Přehledné dějiny*, s. 171.

⁴⁰⁷ Např. SOKA Sokolov, Archiv města Horní Slavkov, Listiny, inv. č. 111.

⁴⁰⁸ J. MAJER, *Rudné hornictví*, s. 93.

Po konfiskaci panství a jeho převodu do správy královské komory v roce 1547 nedošlo k výraznější změně podmínek pro zdejší hornické obyvatelstvo. Všechny stávající záruky byly naopak potvrzeny. Nadále tak byl zachován pětidenní pracovní cyklus, pravidelné sobotní vyplácení mezd, nárok na čtyřtýdenní plat a úhrady výdajů na léčbu při pracovním úrazu a podobně.⁴⁰⁹ Povoleny byly také tzv. bratrské pokladny obou místních společenstev. Následné změny a zhoršení životních podmínek havířů byly způsobeny spíše úpadkem těžby než změnou majitele panství. Zdejší ložiska již nebyla schopna uživit tak velký počet hornických obyvatel a tak docházelo k jejich odchodu do oblastí nových nalezišť, jako byla například Horní Blatná, Boží Dar, Nejdek či saské lokality Ehren-Friedersdorf a Eibenstock.⁴¹⁰ Kromě odchodu z revíru existovala také možnost usadit se zde na trvalo. Proto se některé hornické rodiny snažili získat zemědělskou půdu a změnit svůj dosavadní životní styl.⁴¹¹ Přesto všechno byl počet příslušníků zdejších hornických obcí stále poměrně velký. Pro osmdesátá léta 16. století lze jejich počet odhadovat na více než 1500 osob.⁴¹² Tento stav byl výrazně narušen až událostmi po roce 1620. Již o pět let později bylo v rámci protireformace místní převážně evangelické obyvatelstvo donuceno Vrchním horním úřadem v Horním Slavkově k přechodu na katolickou víru. Jedinou alternativou byl odchod na saskou stranu Krušných hor. Této možnosti pravděpodobně využila velká část členů místních hornických obcí, které tak zaznamenaly značné početní ztráty. Přesto obě horní společenstva Slavkovského lesa nadále fungovala.

⁴⁰⁹ TAMTÉŽ.

⁴¹⁰ J. MAJER, *Těžba*, s. 28 a 33.

⁴¹¹ Žádosti horníků o udělení pole jsou uloženy v Národním archivu v Praze. Jako příklad uvedu případ Waltera Restela, který žádal v roce 1573 o kousek pole v blízkosti Bečova, protože se zde chtěl usadit natrvalo; NA Praha, Staré montanum sv. 3, R- Bečov, kart. č. 867.

⁴¹² Údaje jsem čerpal z J. MAJER, *K povaze báňské techniky na Jáchymovsku v 16. a 17. století*, Studie z dějin hornictví 18, 1986, s. 54. Dále pak NA Praha, Staré montanum sv. 8, R- Horní Slavkov, kart. č. 1078 (písemnosti z roku 1577).

5. ZÁVĚR

Život obyvatel Horního Slavkova a Krásna byl v 16. století úzce spjat s těžbou cínových a stříbrných rud. Na důlní činnosti nebylo závislé pouze hornické obyvatelstvo žijící na okraji či v blízkosti obou měst, ale také měšťané, kteří se přímo či nepřímo na těžbě podíleli. Struktura, fungování i životní úroveň zdejších městských obcí byla úzce spjata s dolováním. Pokud byla těžba na vzestupu, byla i úroveň života zdejší městské pospolitosti vyšší, a naopak. Ze zisků z dolování byly financovány například špitály, kostely, školy či fara.

Pro vývoj celé oblasti tedy byla klíčová důlní činnost. Proto již od počátků zdejší těžby byli pozemkovou vrchností ustanovováni horní úředníci, kteří měli dohlížet na rozvoj místních dolů. Struktura horní samosprávy na Slavkovsku může být rozdělena do tří období. Prvním z nich bylo období před vydáním prvního řádu v roce 1507, pro něž však není dochován dostatek pramenů a proto není možné podrobněji rekonstruovat strukturu ani fungování horní správy v této době. Druhým obdobím byla první polovina 16. století, kdy Slavkovsko patřilo Pluhům z Rabštejna. V této době byla báňsko-právní praxe upravována především horními řády vydanými bečovskou vrchností. Byla vytvořena pevná struktura báňské správy s kontrolními orgány a soudními institucemi, která se poněkud odlišovala od klasického schématu, jak jej známe z Jihlavy, Kutné Hory či Jáchymova. Po konfiskaci bečovského panství v roce 1547 a jeho převedení pod správu královské komory byla struktura místní horní samosprávy upravena tak, aby odpovídala jednotnému schématu prosazovanému králem. Po vzoru Jáchymova byl i na Slavkovsku zřízen Vrchní horní úřad, v jehož čele stanul horní hejtman. Byl tak přerušen do jisté míry samostatný báňsko-právní vývoj tohoto revíru.

Naopak na fungování ani strukturu zdejší městské pospolitosti neměla změna majitele panství nijak zásadní význam. Ačkoli byla obě města povýšena na královská horní města, jejich vnitřní život i správa pokračovaly ve vývoji započatém v průběhu první poloviny 16. století. Nenarušila jej ani skutečnost, že obě města musela převzít dluhy Kašpara Pluha z Rabštejna vůči králi. Tato povinnost sice na určitou dobu poněkud ochromila podnikatelské a majetkové aktivity Horního Slavkova i Krásna, na počátku šedesátých let 16. století se však tato situace začala opět proměňovat ve prospěch obou měst.

V průběhu bádání se téma této práce nadále vyvíjelo a do popředí vystoupily některé otázky, kterým jsem původně nechtěl věnovat až takovou pozornost. Týká se to zejména otázky měšťanských elit, tedy rodin, jež nejvýrazněji ovlivňovaly život místní městské i horní obce po velkou část 16. století. Mimořádné postavení jedinců či rodin v měšťanské společnosti určovalo například jejich majetkové zajištění, angažovanost v městské a horní správě, „intelektuální potenciál“ ve smyslu dosaženého vzdělání i kulturní aktivita a zájmy, které se odrazily na jejich životním stylu. Dochované prameny i literatura umožnily vysledovat, které rodiny splňovaly tato kritéria. Můžeme konstatovat, že v průběhu sledovaného období patřilo na špici městské společnosti na Slavkovsku přibližně 14 rodin, jejichž příslušníci se neustále snažili prezentovat výsostné postavení své rodiny a upevnit či popřípadě zvýšit její vážnost. Na základě dochovaných pramenů bylo dokonce možné podrobněji zachytit osudy členů jednotlivých rodin a vytvořit tak krátké medailony místních předních měšťanských rodů.

Naopak některé otázky, jež jsem si na počátku či v průběhu bádání pokládal, zůstaly nezodpovězeny. Pro nedostatek pramenů nebylo možné podrobněji se zaměřit na strukturu a fungování místních hornických komunit ani na jejich vztah s příslušnými městskými obcemi. Pouze minimum informací poskytly archivní materiály také k otázce, jak vnímali hornické společenství samotní jeho členové, a k problematice utváření kolektivní identity této komunity. Víme jen, že horní společenstvo mělo vlastní pečeť, tzv. bratrskou pokladnu a prapor. Zejména v případě praporu však zcela chybí zmínky o tom, za jakých podmínek a v jakých situacích byl používán.

Stejně tak nebylo možné srovnat, do jaké míry byla norma předepsaná předpisy a řády naplněna v praxi.. Zejména pro první polovinu 16. století jsou k dispozici pouze normativní prameny. Naopak prameny zachycující skutečnou praxi v důlním podnikání v té době zcela chybí. Právě nedostatek pramenů neumožnil vytvořit ještě ucelenější obraz o společnosti obou horních měst Slavkovské oblasti. Doufejme, že po zpřístupnění ostatního archivního materiálu, který je uložen především ve Státním okresním archivu v Sokolově se sídlem v Jindřichovicích, bude možné lépe zodpovědět uvedené otázky a podrobněji zachytit ostatní stránky života v těchto královských horních městech.

Společnost hornických měst slavkovské oblasti v 16. století

ANOTACE

Práce se věnuje horním městům slavkovské oblasti, Hornímu Slavkovu a Krásnu. Časově je zaměřena na 16. století s určitými přesahy do dřívější i pozdější doby. Práce je rozdělena do tří hlavních částí. V první z nich je zachyceno fungování horní a těžařské samosprávy. Je sledován zejména jejich vývoj a vzájemné prolínání s městskou správou. Druhá část je zaměřena na městské společnosti obou jmenovaných měst, především na jejich strukturu a fungování. Zvláštní zájem je věnován místním měšťanským elitám i jednotlivým rodinám. V poslední části je zachycena místní hornická komunita. Je sledováno konstituování její společné identity, ale také životní podmínky horníků, jejich každodennost a další oblasti života hornického obyvatelstva.

Society of mining towns in Slavkov forest in the 16th century.

ABSTRACT

This work is about the mining towns in Slavkov forest, exactly Horní Slavkov and Krásno. It is intent on 16th century with some overlaps to earlier and later time. The work is divided to three main parts. The work of mining and exploiting of self-government is watched in the first of them. Their environment and a mutual penetration with the town government are watched mostly. The second part is about the town society of both named towns mainly about their structure and their working. A special interest is focused on the townspeople elites and on individual families too. The third part is focused on local mining community, a constitution of it's identity but also on the conditions of life of the miners, their daily living and next areas of their life.

Prameny a literatura

Prameny nevydané

Národní archiv Praha

Fond Staré montanum sv. 8

R- Horní Slavkov, karton č. 1058-1098.

Fond Vrchní horní úřad Jáchymov

Horní Slavkov:

Kniha propůjček, žádostí a potvrzení 1547-1563, kn. č. 523.

Kniha propůjček, žádostí a potvrzení 1550-1591, kn. č. 524.

Kniha propůjček, žádostí a potvrzení 1572-1612, kn. č. 525.

Kniha rozhodnutí a smluv, kn. č. 527.

Kniha úředního jednání 1576-1579, kn. č. 539.

Kniha úředního jednání 1579-1583, kn. č. 540.

Kniha propůjček 1552-1709, kn. č. 586.

Státní okresní archiv Sokolov se sídlem v Jindřichovicích

Fond Archiv města Horní Slavkov

Listiny 1487-1872, inv. č. 4-868.

Úřední knihy (1509)-1945:

Kopíř- „Amstkorespondenz-Vormerkung 1541-1711, nesign.

Kopíř- „Vormerksbücher 1558-1584, nesign.

Knihy rozhodnutí a kupních smluv 1559-1597, nesign.

Knihy o koupi a prodeji 1529-1747, nesign.

Dlužní knihy 1531, nesign.

Kniha kvitancí 1552-1592, nesign.

Účetní kniha 1547-1570, nesign.

Perckwerck Instruction, nesign.

Staré tisky a prameny vydané

BRUSCHIUS, Caspar, *Gründliche Beschreibung des Fichtelberges*, Dresden 1612.

Die Matrikel der Universität Jena Bd. I. (1548-1652), Jena 1944.

- HAAS, Antonín (ed.), *Privilegia nekrálovských měst českých z let 1232-1452*, Praha 1954.
- HAAS, Antonín (ed.), *Privilegia nekrálovských měst českých z let 1453-1500*, Praha 1960.
- HUMMEL, Josef – JEŽEK, Bohuslav (edd.), *Jiřího Agricoly Dvanáct knih o hornictví a hutnictví*, Praha 1933.
- JANGL, Ladislav (ed.), *České horní zákony*, Praha 1977.
- JANGL, Ladislav (ed.), *České báňské řády*, Praha 1979.
- JIREČEK, Hermenegild (ed.), *Ius regale montanorum v codex iuris bohemic*, Praha 1867.
- KOŘAN, Jan (ed.), *Slavkovské báňské řády*, Studie z dějin hornictví 1, 1971, s. 44-59.
- KUBÁTOVÁ, Ludmila (ed.), *Horní řády pro stříbrné doly v Horním Slavkově a Krásně*, Studie z dějin hornictví 1, 1971, s. 60-103.
- MENČÍK, Ferdinand (ed.), *Studenti z Čech a Moravy na univerzitě ve Wittenberku od roku 1502 až do roku 1602*, Čas. Musea král. českého 71, 1897, s. 250-268.
- ŠIMÁK, Josef Vítězslav (ed.), *Studenti z Čech, Moravy a Slezska na německých univerzitách v 15.-16. století*, Časopis Musea království českého 79, 1905, s. 205-297 a 80, 1906, s. 510-539.

Literatura

- BERAN, Pavel, *Královské horní město Horní Slavkov*, Sokolov 2001.
- BERAN, Pavel, *Historické kontrasty Horní Slavkov*, Sokolov 2002.
- BERAN, Pavel a kolektiv, *1000 let hornictví cínu ve Slavkovském lese*, Sokolov 1996.
- BERAN, Pavel a kolektiv, *Dějiny Karlovarského kraje*, Karlovy Vary 2004.
- BLÁHOVÁ, Marie, *Historická chronologie*, Praha 2001.
- BRANDL, J., *Schönfeld. Ehemalige königlich freie Bergstadt im Egerland*, Stocktadt a. M. 1983.
- BRANDL, J., *Schönfeld*, Erzhausen 1999.
- BRTEK, Josef, *Slavkovské osobnosti*, Studie z dějin hornictví 25, Praha 1995, s. 16-19.
- ČÁKA, Jan – ŠENK, Jaroslav, *Horní města v Československu*, Příbram 1977-1987.
- ENZMANN, Karl, *Chronik der uralten, ehemals königlich freien Bergstadt Schönfeld, Bez. Elbogen*, Krásno 1934.

- FEJTOVÁ, Olga – LEDVINKA, Václav - PEŠEK, Jiří, *Pražské měšťanské elity středověku a raného novověku*, Praha 2004 (= Documenta Pragensia 22).
- FRIESER, A., *Die Geschichte des Bergbaues im Egerlande und den benachbarten Gebieten*, Vídeň 1923.
- GNIRS, Anton, *Eine Bergchronik der Städte Schlaggenwald und Elbogen*, 1926.
- GNIRS, A., *Topographie der historischen und kunstgeschichtliche Denkmale. Der politische Bezirk Elbogen*, Praha 1927.
- GROSS, A., *Dějiny karlovarského kraje*, Karlovy Vary 1954.
- HAAS, Antonín, *Soupis privilegií měst a městeček v Západočeském kraji od roku 1526*, *Minulostí západočeského kraje*, Plzeň 1968.
- HOFFMANN, František, *České město ve středověku*, Praha 1992, s. 210.
- HRABÁK, Josef, *Hornictví a hutnictví v království českém*, Praha 1902.
- JANČÁREK, Petr, *Města českého Krušnohoří v době předbělohorské*, Ústí nad Labem 1971.
- JANČÁREK, Petr, *Ekonomické typy báňských měst českého Krušnohoří v předbělohorské době*, *Folia Historica Bohemica* 16, 1993, s. 35-52.
- JANČÁREK, Petr, *Hornictví v Hoře sv. Kateřiny za feudalismu*, Teplice 1980.
- JANČÁREK, Petr, *Obyvatelstvo Jindřichovic a hornictví v předbělohorské době*, *Studie z dějin hornictví* 1, 1971, s. 104-113.
- JANČÁREK, Petr, *Příspěvek ke studiu demografického vývoje českého Krušnohoří v předbělohorské době*, *Folia Historica Bohemica* 11, 1987.
- JANČÁREK, Petr, *Sociální struktura báňského města Kraslic na konci předbělohorského období*, *Minulostí západočeského kraje* 28, 1993, s. 127-174.
- JANČÁREK, Petr, *Výrobní a sociální struktura v Jáchymově v polovině 17. století*, *Studie z dějin hornictví* 19, 1987, s. 90-103.
- JANČÁREK, Petr, *Vznik měst a městeček v české části Krušnohoří v době předbělohorské*, in: *Z dějin československého hornictví*, Praha 1967, s. 12-42.
- JANČÁREK, Petr, *Základní rysy demografického vývoje Jáchymova v předbělohorské době*, *Sborník Národního muzea v Praze, řada A- Historie* 40, 1986, s. 3-17.
- JANGL, Ladislav, *Krupecké báňské řády 15. a 16. století*, *Studie z dějin hornictví* 1, 1971, s. 27-43.
- KAŠPAR, Jaroslav, *Havířské hnutí v Horním Slavkově a Krásnu v r. 1680*, *Minulostí západočeského kraje* 2, 1963, s. 110-115.

- KOŘAN, Jan, *Přehledné dějiny československého hornictví*, Praha 1955.
- KOŘAN, Jan, *Dějiny dolování v rudním okrsku kutnohorském*, Praha 1950.
- KOŘAN, Jan, *Z minulosti krušnohorského a slavkovského cínovce*, in: *Cín v dějinách vědy, techniky a umění I.*, Praha 1970, 99-164
- KUBÁTOVÁ, Ludmila, *Prameny k dějinám českého cínu*, in: *Cín v dějinách vědy, techniky a umění II.*, Praha 1970, s. 91-136.
- KUČA, Karel, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku I-VI*, Praha 1999-2004.
- KUNSTMANN, H., *Die Nürnberger Universität Altdorf und Böhmen*, Köln-Graz 1963
- LANGHAMMER, O., *Zinnwerksordnung der Städte Schlackenwald, Schönfeld, Lauterbach 1548*, Praha 1930.
- MAJER, Jiří, *Rudné hornictví v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Praha 2004.
- MAJER, Jiří, *Těžba cínu ve Slavkovském lese v 16. století*, Praha 1970.
- MAJER, Jiří, *K počátkům báňsko-právního vývoje na Slavkovsku do 16. století*, *Minulostí západočeského kraje* 8, 1971, s. 126-140.
- MAJER, Jiří, *Lesní a cínové doly na československém pomezí v 16. a na počátku 17. století*, *Sborník Národně-technického muzea* 4, 1956, s. 132-194.
- MAJER, Jiří, *Báňská vodní díla 13-16. století na Slavkovsku*, *Dějiny vědy a techniky* 2, 1969, č. 4, s. 214-231.
- MAJER, Jiří, *K povaze báňské techniky na Jáchymovsku v 16. a 17. století*, *Studie z dějin hornictví* 18, 1986, s. 49-84.
- PALACKÝ, František, *Obyvatelstvo českých měst a školní vzdělání v 16. a na počátku 17. století*, *ČsČH* 18, 1970, s. 345-370
- PELANT, Jan, *Města a městečka západočeského kraje*, Plzeň 1984.
- PEŠEK, Jiří, *Měšťanská vzdělanost a kultura v předbělohorských Čechách 1547-1620*. *Všední dny kulturního života*, Praha 1993.
- PEŠEK, Jiří – ŠAMAN, David, *Studenti z Čech na zahraničních univerzitách v předbělohorském čtvrtstoletí*, *Ústecký sborník historický*, 1983, s. 173-218.
- PEŘINOVÁ, Helena, *Od patriciátu k elitě. Definice horní měšťanské vrstvy raného novověku v posledních padesáti letech*, *ČČH* 104, 2006, s. 111-122.
- PFANNSTIEL, M., *Bilder aus der Geschichte Freibergs und des Erzbergbaus*, Lipsko 1980.

- POŠVÁŘ, Jaroslav, *Společenské vztahy v Ius regale montanorum*, Studie z dějin hornictví 9, 1978, s. 17.
- PRÖKL, Vinzenz, *Geschichte der königlichen Bergstädte Schlaggenwald und Schönfeld*, Eger 1887.
- PROSCH, Rudolf, *Abriss der Geschichte der alten, einst kaiserlichen freien Bergstadt Schlaggenwald*, Schlaggenwald 1938.
- PROKOP, Vladimír, *Kapitoly z dějin Sokolovska*, Sokolov 1994.
- REYER, Eduard, *Städtisches leben im sechzehnten Jahrhundert- Kulturbilder aus der freien Bergstadt Schlackenwald*, Wien 1904.
- REYER, E., *Zinn, eine geologisch-montanistisch historische Monografie*, Berlin 1881.
- SKALNÍKOVÁ, Olga, *Vytváření hornického společenství v českých rudných revírech*, Studie z dějin hornictví 4, 1973, s. 225-238;
- SKALNÍKOVÁ, Olga, *Holdovací průvody jáchymovských horníků v 18. století*, Studie z dějin hornictví 17, 1985, s. 184-201.
- SKALNÍKOVÁ, Olga, *Práce žen ve středověkém hornictví*, in: *Hornická Příbram ve vědě a technice*, Příbram 1981, s. 148-157.
- TOMÍČEK, Rudolf, *Báňské zákonodárství v historii královských horních měst Horní Slavkov, Krásno, Čistá*, Horní Slavkov 2007.
- WEISZÄKER, Wilhelm, *Geschichte des Bergbaus in den Sudetenländern*, Praha 1928.
- WEISZÄKER, Wihlelm, *Sächsisches Bergrecht in Böhmen*, Liberec 1929.
- WILSDORF, Helmuth, *Montanwesen: Eine Kulturgeschichte*, Lipsko 1987.
- ZIMMERMANN, Heinrich, *Poznámky k jáchymovským horním zvykostem vydaným H. Löscherem r. 1959*, Studie z dějin hornictví 9, 1978, s. 29-49.

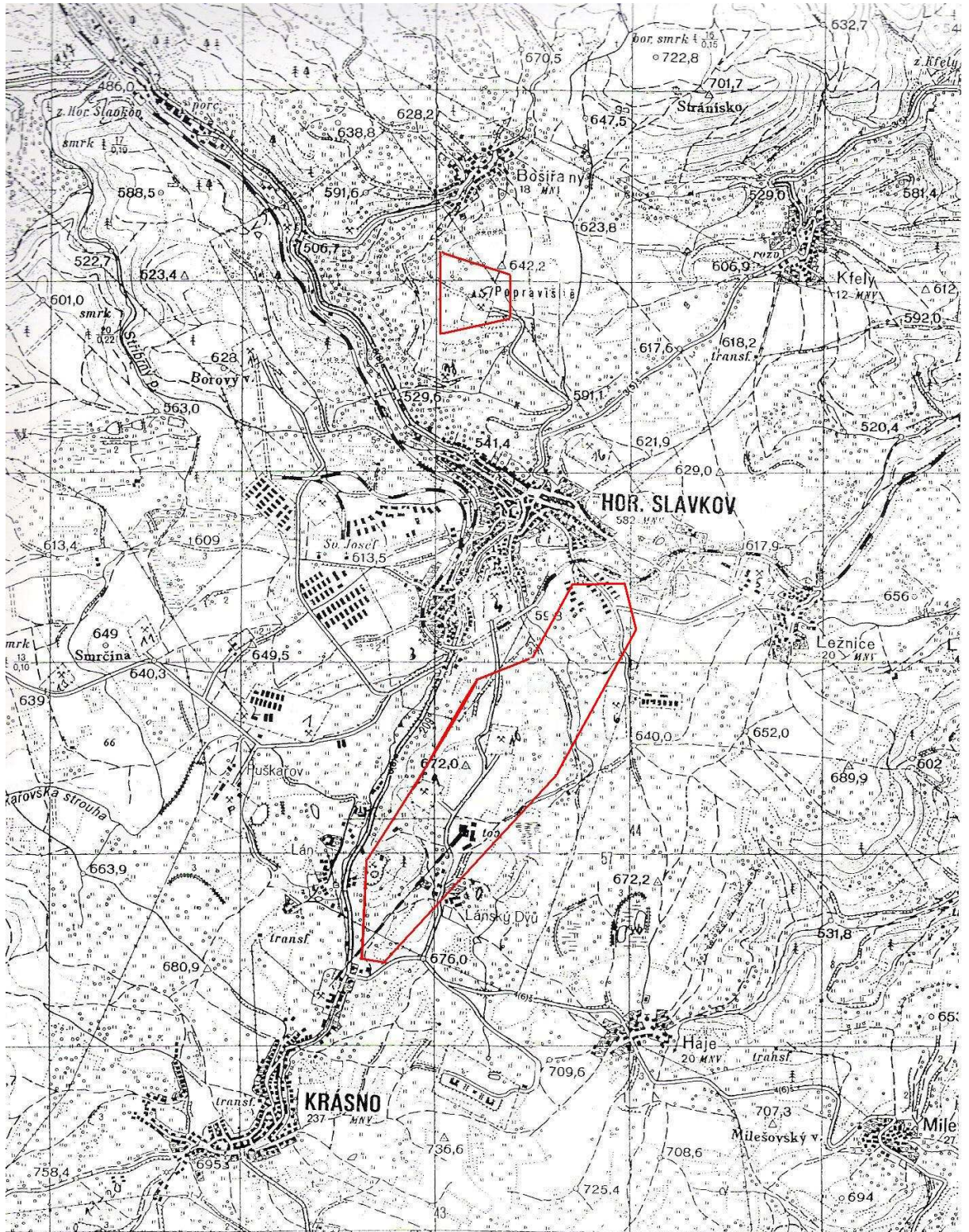
Seznam příloh

Příloha 1- Mapa nejbližšího okolí Horního Slavkova a Krásna s vyznačením lokalit, kde se usadily hornické rodiny.

Příloha 2- Renesanční náhrobek královského hornístra Georga Häslera.

Příloha 3- Úvodní strana horního řádu pro slavkovské cínové doly z roku 1548 zobrazující práci na dolech.

Příloha 1

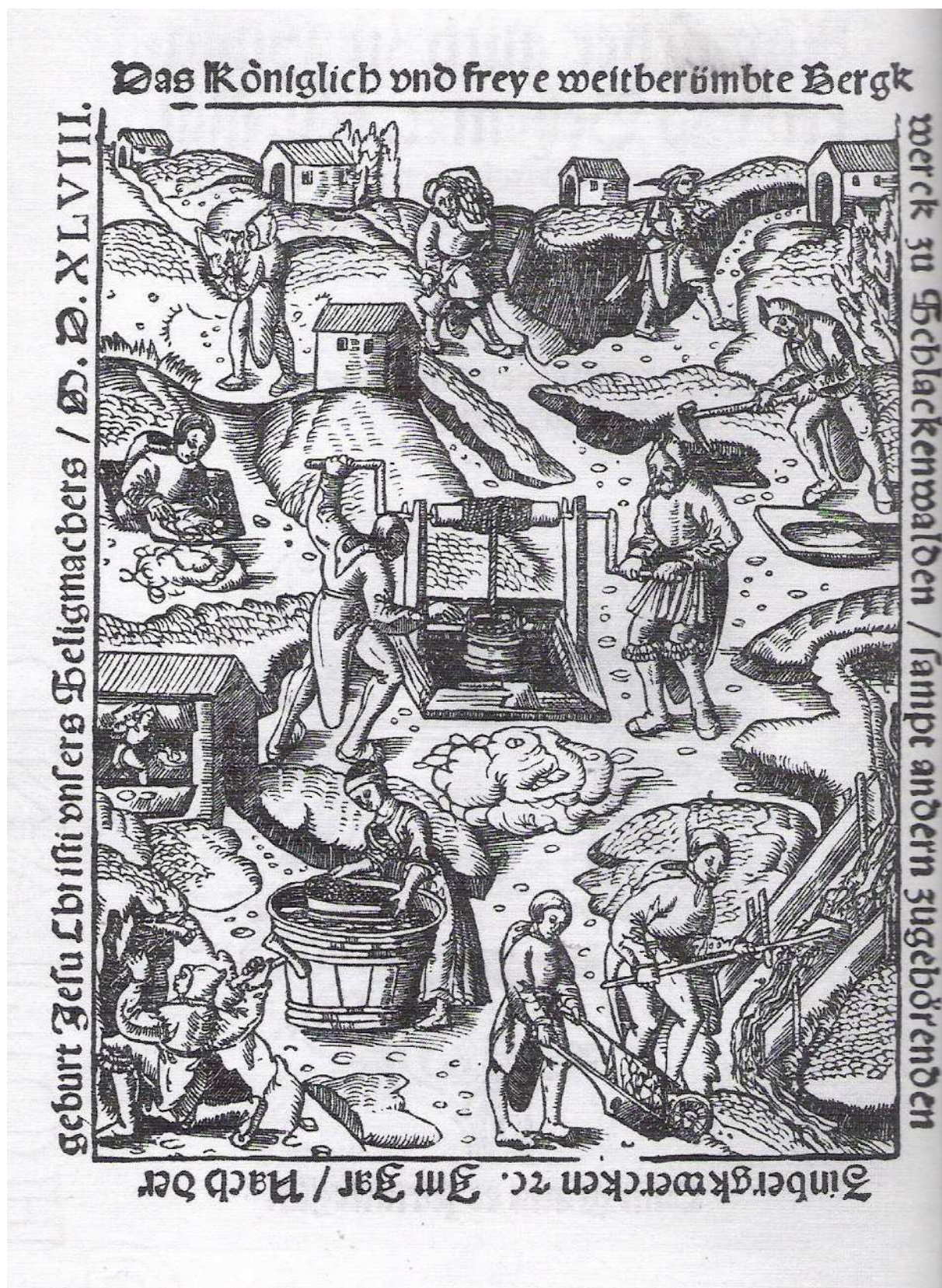

Mapa nejbližšího okolí Horního Slavkova a Krásna. Červeně jsou vyznačeny hlavní lokality dolování. Přibližně v těchto místech bydlelo také místní hornické obyvatelstvo.

Příloha 2

Renesanční náhrobek královského hormistra Georga Häslera.

Úvodní strana horního řádu pro slavkovské cínové doly z roku 1548 zobrazující práci na dolech.